

11 11/11/V.T./m4

(4)

monografieën volkstelling 1971

4

wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners

een analyse op basis van
de volkstelling 1971

c. de hoog

vakgroep sociologie westers - landbouwhogeschool wageningen

centraal bureau
voor de
statistiek

stichting Interuniversitair
instituut voor sociaal-
wetenschappelijk
onderzoek

's-gravenhage, staatsuitgeverij 1979

monografieën volkstelling 1971

centraal bureau voor de statistiek

voorborg:
prinses beatrixlaan 428
2270 AZ voorburg
telefoon: 070-694341

heerlen:
kloosterweg 1
6401 CZ heerlen
telefoon: 045-736666

stichting interuniversitair instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek

amsterdam:
o.z. achterburgwal 128
1012 DT amsterdam
telefoon: 020-240075

Kengetal: VTM/1971-4

Key figure: VTM/1971-4

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur-Generaal van de Statistiek. Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij de Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage en de boekhandel.

Obtainable from the Staatsuitgeverij, the Hague and from booksellers.

Prijs: f 17,55 (incl. B.T.W.)

Bestelnummer: 840-071-04

Price: f 17,55 (Tax on value added incl.)

Quote nr.: 840-071-04

Ten geleide

De opkomst ná de Tweede Wereldoorlog van nationale en regionale planingsinstituten in ons land heeft ertoe geleid, dat de uitkomsten van periodieke Volkstellingen in toenemende mate van betekenis zijn geworden voor het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Te denken valt hierbij met name aan het beleidsvoorbereidend onderzoek op de terreinen van ruimtelijke ordening, sociaal-economische en sociaal-culturele planning.

Daarentegen heeft tot voor een tiental jaren het gebruik van Volkstellingsuitkomsten voor meer algemene sociaal-wetenschappelijke onderzoeksdoeleinden een overwegend incidenteel karakter gedragen. Dit is wellicht mede het gevolg geweest van het ontbreken van een direct samenwerkingsverband tussen de universitaire onderzoekcentra en het CBS. Weliswaar zijn reeds ter gelegenheid van de Volkstelling 1960 plannen beraamd om te komen tot een meer intensief gebruik van Volkstellingsuitkomsten door de beoefenaren van de sociale wetenschappen, doch door gebrek aan mankracht en middelen konden deze niet worden verwezenlijkt.

Teneinde in deze situatie verandering te brengen heeft in het kader van de voorbereidingsfase van de Volkstelling annex woningtelling 1971 hierover beraad plaats gehad tussen het CBS en vertegenwoordigers van de sociale wetenschappen. Dit heeft ertoe geleid, dat vanaf het begin de sociaal-wetenschappelijke onderzoeksinstituten zijn betrokken bij de opzet van het op basis van de uitkomsten van deze telling samen te stellen tabellenprogramma. Als resultaat van dit overleg is in 1968 door het SISWO een publikatie uitgegeven, waarin de adviezen van de bij het overleg betrokkenen zijn gebundeld. Deze publikatie is verschenen onder de titel: «De Volkstelling 1970. Aanpassingsdesiderata in het perspectief van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek».

Nadat door bijzondere omstandigheden de tellingsdatum was verschoven naar het jaar 1971 hebben vervolgens het CBS en SISWO gezamenlijk het initiatief genomen om met inschakeling van daarin geïnteresseerde universitaire onderzoeksinstituten een reeks Volkstellingsmonografieën te bewerkstelligen. Deze monografieën zijn bedoeld om in aanvulling op de gebruikelijke presentatie door het CBS dieper in te gaan op Volkstellingsuitkomsten, daarbij eventueel complementair gebruik makend van andere informatiebronnen.

Bij de opzet van deze reeks kon worden aangesloten op een al eerder voorgenomen samenhangende serie publikaties over gezinssociologische onderwerpen. De voor sociaal onderzoek in Nederland ongebruikelijk grote schaal van het nagestreefde geheel vergde een goede organisatorische voorbereiding, nadrukkelijke en continue aandacht voor de coördinatie en omvangrijke financiële steun.

Voor de organisatie, coördinatie en administratie kon een centraal punt worden gevonden bij SISWO, waar drs. C. J. M. Corver met de projectleiding werd belast. Nadat reeds in een vroeger stadium subsidiëring van de gezinssociologische monografieën werd verkregen van de Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, van Sociale Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, werd in 1971 financiering van de gehele reeks verkregen uit de zo geheten «beleidsruimte», een overheidsfonds voor onderzoek onder verantwoordelijkheid van het Interdepartementaal Overleg Wetenschapsbeleid (IOW). Naast de aldus genoten steun van regeringszijde (ruim vier miljoen gulden) was ook de bijdrage van de participerende onder-

zoekinstellingen aanzienlijk in de vorm van de beschikbaarstelling van onderzoekerstijd en faciliteiten. Van de zijde van het CBS is een team van medewerkers van de Hoofdafdeling Algemene Tellingen betrokken geweest bij het verstrekken van statistisch-inhoudelijke adviezen aan de auteurs, terwijl de Hoofdafdeling Centrale Bewerking technische ondersteuning heeft verleend bij het ontwikkelen van een standaard tabelleerprogramma. Daarnaast is door het CBS een belangrijke bijdrage verleend in de kosten van de publicatie van de monografieën.

De voorliggende publicatie is er een uit een reeks van achttien. De reeks is niet zonder aanzienlijke vertraging voltooid. De oorzaken liggen in belangrijke mate bij moeilijkheden ondervonden bij de verzameling van de gegevens van de Volkstelling 1971 en de bewerking daarvan. De resultaten van het geheel blijven desondanks van belang voor wetenschap en beleid. Voor de grote energie en het doorzettingsvermogen waarmee in de loop der jaren aan het onderzoek is gewerkt, zijn het CBS en SISWO de diverse betrokkenen erkentelijk.

De auteur van het rapport draagt de verantwoordelijkheid voor de wetenschappelijke analyse en de op de basis daarvan getrokken conclusies. Voor de cijfers als zodanig is het CBS verantwoordelijk.

Een tweetal commissies hebben de voortgang en afronding van het hele project begeleid. Allereerst de door de Minister van Wetenschapsbeleid ingestelde Interdepartementale Begeleidingscommissie. Daarnaast opereerde voor de gezinssociologische monografieën (de nummers 1 t/m 11 en 18 uit deze reeks) de Begeleidingscommissie Gezinssociologische Censusmonografieën onder voorzitterschap van prof. dr. G. A. Kooy. Deze commissie had in het bijzonder tot taak de onderlinge afstemming van deze monografieën tot een coherent geheel te bewerkstelligen. De concrete werkzaamheden in dit kader werden verricht door een coördinatie-team bestaande uit drs. C. J. M. Corver van SISWO, drs. A. M. van der Heiden van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht en drs. C. de Hoog en dr. ir. L. Th. van Leeuwen, beiden medewerkers van de vakgroep westerse sociologie van de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Zijn de vele inspanningen van alle betrokkenen gerechtvaardigd door het eindresultaat? Deze vraag is thans niet te beantwoorden. In reacties die daarover een meer gefundeerd oordeel mogelijk maken, zijn ondergetekenden sterk geïnteresseerd. Intussen hopen wij op een veelvuldig en intensief gebruik van deze monografie.

Prof. dr. P. Thoenes,
Voorzitter Interdepartementale Begeleidingscommissie

Dr. J. G. M. Sterk,
Directeur-Secretaris SISWO

Prof. dr. W. Begeer,
Directeur-Generaal van de Statistiek

Monografieën Volkstelling 1971

1. Huisvestingssituatie in Nederland	W. van der Windt	verschenen
2. Geboorte-intervallen	B. W. Frijling R. Zandanel	verschenen
3. Gescheidenen en verweduwden	A. Olde Daalhuis	verschenen
4. Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners	C. de Hoog	verschenen
5. Laagstgeklasseerden in Nederland	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft G. A. B. Frinking	1ste kwartaal 1979
6. Een sociaal-demografische analyse van de huwelijks-sluiting in Nederland	F. W. A. van Poppel	1ste kwartaal 1979
7. Beroepsarbeid door vrouwen in Nederland	A. B. Berends A. C. Boelmans-Kleinjan	1ste kwartaal 1979
8. Vergrijzing	Th. A. M. Vis	1ste kwartaal 1979
9. Ontwikkelingsfasen van het gezin	L. Th. van Leeuwen	1ste kwartaal 1979
10. Positie van jongeren t.o.v. het ouderlijk gezin	L. H. Boerma	1ste kwartaal 1979
11. Huishoudensamenstelling en samenlevingsvormen	M. J. J. M. Malmberg C. M. van 't Klooster-van Wingerden	1ste kwartaal 1979
12. Onderwijs in Nederland	J. M. Vliegen	1ste kwartaal 1979
13. Kerkelijke gezindten	M. M. J. van Hemert	1ste kwartaal 1979
14. Groeiende en kwijnende plattelandskernen	J. P. Groot H. Schotanus	1ste kwartaal 1979
15. Typologieën van Nederlandse gemeenten naar stedelijkheidsgraad en bevolkingsgroei	R. E. van Engelsdorp Gastelaars W. J. M. Ostendorf Th. M. Guffens	1ste kwartaal 1979
16. Regionale arbeidsmarkten	J. J. Latten	1ste kwartaal 1979
17. Opleiding, beroepen- en werkgelegenheidsstructuur	F. Schuurmans	1ste kwartaal 1979
18. Huishouden, huwelijk en gezin	G. J. M. Conen C. J. M. Corver A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	1ste kwartaal 1979

Voorwoord

Deze monografie maakt deel uit van de gezinssociologische censusmonografieën. Naast deze monografie heeft ook de monografie 'Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland' het huwelijk als onderwerp.

In het verslag over de keuze van een huwelijkspartner staan vooral de sociologische aspecten centraal; de monografie over de huwelijksluiting heeft voornamelijk een demografische ingang.

Regelmatig is over het onderwerp partnerkeuze gesproken met de leden van de sectie gezinssociologie van de vakgroep sociologie en sociografie westerse gebieden van de Landbouwhogeschool, in het bijzonder met de mede-censusauteur dr. ir. L. Th. van Leeuwen. Daarnaast heeft de heer M. van Schaijck het rekenwerk verricht. De grafieken zijn verzorgd door de heer P. Holleman.

C. de Hoog

Inhoud

	Summary	XIX
1.	Inleiding en probleemstelling	1
1.1.	Inleiding	1
1.2.	Probleemstelling	1
1.3.	De aard van het materiaal	1
2.	Een theoretisch kader	9
2.1.	Inleiding	9
2.2.	Een overzicht van de literatuur	9
2.3.	Theoretische uitgangspunten	10
3.	Leeftijd en leeftijdsverschil tussen echtgenoten bij huwelijksluiting	13
3.1.	Inleiding	13
3.2.	De leeftijd bij huwelijksluiting	13
3.3.	Het leeftijdsverschil tussen echtgenoten	16
3.4.	Enkele kanttekeningen	20
4.	De wederzijdse kerkelijke gezindte van huwelijkspartners	21
4.1.	Inleiding	21
4.2.	Veranderingen m.b.t. het kerkelijk gemengde huwelijk tussen 1960 en 1971	21
4.3.	De gemengde huwelijken	23
4.4.	Voorkeuren van gemengd gehuwden	30
5.	Wederzijds opleidingsniveau van huwelijkspartners	35
5.1.	Inleiding	35
5.2.	Veranderingen tussen 1960 en 1971	35
5.3.	Het wederzijds opleidingsniveau van echtgenoten op basis van de Volkstelling 1971	37
5.4.	Preferenties van gehuwden naar opleidingsniveau	41
6.	Leeftijd, kerkelijke gezindte en onderwijsniveau in combinatie als variabelen bij huwelijksluiting	47
6.1.	Inleiding	47
6.2.	De bestaande huwelijken naar periode van huwelijksluiting	48
6.3.	De bestaande eerste huwelijken naar periode van huwelijksluiting	49
6.4.	De bestaande niet-eerste huwelijken naar periode van huwelijksluiting	50
7.	Besluit	53
7.1.	Inleiding	53
7.2.	Samenvatting	54
7.3.	Beleidssuggesties	58

1.	Bijlage	60
	Berekening indifferentie-indices	60
	Geraadpleegde literatuur	61

Tabellen

1.	Vershil in percentage «uitval» tussen de in de periode 1959—1947 gesloten huwelijken en bestaande huwelijken VT 1960	7	4.	Percentages bestaande kerkelijk gemengde huwelijken naar huwelijks-type en periode van huwelijksluiting, Nederland 1971	26
2.	Huwelijksintensiteit en gemiddelde huwelijksleeftijd, 1960—1975	13	5.	Indifferentie-indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijksluiting voor bestaande huwelijken, Nederland 1971	27
3a.	Bestaande eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting en naar geslacht, 1960—1971	14	6.	Indifferentie-indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijksluiting voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971	28
3b.	Bestaande niet-eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting en naar geslacht, 1960—1971	15	7.	Indifferentie-indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijksluiting voor bestaande niet-eerste huwelijken, Nederland 1971	29
4a.	Bestaande eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting VT 1971	15	8.	Preferenties van kerkelijk gemengd gehuwde vrouwen voor mannen naar kerkelijke gezindte voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971	31
4b.	Bestaande niet-eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting VT 1971	15	9.	Preferenties van kerkelijk gemengd gehuwde mannen voor vrouwen naar kerkelijke gezindte voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971	32
5.	Bestaande huwelijken naar leeftijdsverschil echtgenoten 1960—1971	16	10.	Indifferentie-indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijksluiting voor alle bestaande huwelijken, Nederland 1971	38
6a.	Bestaande eerste huwelijken naar wederzijdse leeftijd, 1971	19	11.	Indifferentie-indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijksluiting voor alle bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971	39
6b.	Bestaande niet-eerste huwelijken naar wederzijdse leeftijd, 1971	19	12.	Indifferentie-indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijksluiting voor alle bestaande niet-eerste huwelijken, Nederland 1971	40
7.	Bestaande eerste en niet-eerste huwelijken naar kerkelijke gezindte, 1960—1971	22	13.	Bestaande eerste huwelijken naar wederzijds onderwijsniveau van de huwelijkspartners in procenten, Nederland 1971	42
8.	Bestaande huwelijken naar opleidingsniveau van de echtgenoten, 1959—1971	35	14.	Bestaande niet-eerste huwelijken naar wederzijds onderwijsniveau van de huwelijkspartners in procenten, Nederland 1971	43
9.	Bestaande huwelijken — naar opleidingsniveau van de echtgenoten — gesloten tussen 1959 en 1971	36			
10.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en wederzijds opleidingsniveau der huwelijkspartners, alle bestaande huwelijken, 1971	47			
11.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau van de huwelijkspartners, alle bestaande huwelijken 1970—1928 en eerder	49			
12.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en wederzijds opleidingsniveau der huwelijkspartners naar huwelijksleeftijd echtgenote, alle bestaande eerste huwelijken 1971	49			
13.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau der huwelijkspartners, bestaande niet-eerste huwelijken, 1971	50			
14.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau van de huwelijkspartners, bestaande niet-eerste huwelijken, 1970—1928 en eerder	51			
15.	Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau der huwelijkspartners naar huwelijksleeftijd echtgenote, alle bestaande niet-eerste huwelijken, 1971	52			

Grafieken

1.	Percentages bestaande gemengde huwelijken naar leeftijdsverschil bij huwelijksluiting, geslacht, huwelijks-type en periode van huwelijksluiting, Nederland 1971	17
2.	Percentages bestaande gemengde huwelijken naar leeftijdsverschil bij huwelijksluiting, huwelijks-type en periode van huwelijksluiting, Nederland 1971	18
3.	Indifferentie-indices naar kerkelijke gezindte van alle bestaande huwelijken t.t.v. de volkstellingen 1947, 1960 en 1971	24

Monographs Census 1971

1. Housing situation in the Netherlands	W. van der Windt	appeared
2. Rate of fertility	B. W. Frijling R. Zandanel	appeared
3. Divorced and widowed persons	A. Olde Daalhuis	appeared
4. Mutual characteristics of married persons	C. de Hoog	appeared
5. Households with low incomes	A. A. M. Fiselier H. L. P. R. Kraft	1 st quarter 1979
6. Nuptiality in the Netherlands	G. A. B. Frinking F. W. A. van Poppel	1 st quarter 1979
7. Economic activity of women in the Netherlands	A. B. Berends A. C. Boelmans-Kleinjan	1 st quarter 1979
8. Aging in the Netherlands	Th. A. M. Vis	1 st quarter 1979
9. Family life-cycle	L. Th. van Leeuwen	1 st quarter 1979
10. Preadults in relation to their families	L. H. Boerma	1 st quarter 1979
11. Various compositions of households	M. J. J. M. Malmberg C. M. van 't Klooster- van Wingerden	1 st quarter 1979
12. Education in the Netherlands	J. M. Vliegen	1 st quarter 1979
13. Religious denomination	M. M. J. van Hemert	1 st quarter 1979
14. Growing and declining villages in the Netherlands	J. P. Groot H. Schotanus	1 st quarter 1979
15. Typologies of municipalities based on degree of urbanization and growth of population	R. E. van Engelsdorp Gastelaars W. J. M. Ostendorf Th. M. Guffens J. J. Latten	1 st quarter 1979
16. Regional labour markets	F. Schuurmans	1 st quarter 1979
17. Education, occupation and employment	G. J. M. Conen	1 st quarter 1979
18. Households, marriages and families	C. J. M. Corver A. M. van der Heiden C. de Hoog L. Th. van Leeuwen	1 st quarter 1979

Contents

	Summary	XIX
1.	Introduction and problem statement	1
1.1.	Introduction	1
1.2.	Problem statement	1
1.3.	Kind of available data	1
2.	A theoretical framework	9
2.1.	Introduction	9
2.2.	Literature about mate-selection	9
2.3.	Theoretical frame	10
3.	Age and age-differences between spouses at marriage	13
3.1.	Introduction	13
3.2.	Age at marriage	13
3.3.	Age-differences between spouses	16
3.4.	Additional remarks	20
4.	Religious Denomination of spouses	21
4.1.	Introduction	21
4.2.	Changes in interreligious marriages between 1960–1971	21
4.3.	Interreligious marriages	23
4.4.	Preferences of interreligiously married persons	30
5.	Education of spouses	35
5.1.	Introduction	35
5.2.	Changes between 1960–1971	35
5.3.	Education of spouses based on the Dutch census 1971	37
5.4.	Preferences of married persons bij educational level	41
6.	Age, religious denomination and education	47
6.1.	Introduction	47
6.2.	All existing marriages by time of marriage	48
6.3.	Existing first marriages by time of marriage	49
6.4.	Existing remarriages by time of marriage	50
7.	Conclusion	53
7.1.	Introduction	53
7.2.	Summary	54
7.3.	Suggestions for future policy	58
	Appendix	60
	Bibliography	61

Tables

1.	Differences (%) between all existing marriages May 31, 1960 and persons married during the period 1959-1947	7	8.	Types of men preferred by interreligiously married women, existing first marriages; the Netherlands, 1971	31
2.	Nuptiality and average age at marriage; 1960-1975	13	9.	Types of women preferred by interreligiously married men, existing first marriages, the Netherlands, 1971	32
3a.	Existing first marriages by age at marriage and by sex; 1960-1971	14	10.	Indices by level of education, sex and time of marriage, all existing marriages; the Netherlands, 1971	38
3b.	Existing remarriages by age at marriage and by sex; 1960-1971	15	11.	Indices by level of education, sex and time of marriage, existing first marriages; the Netherlands, 1971	39
4a.	Existing first marriages by age at marriage; Census 1971	15	12.	Indices by level of education, sex and time of marriage, existing remarriages; the Netherlands, 1971	40
4b.	Remarriages by age at marriage; Census 1971	15	13.	Existing first marriages (1971) by educational level of the spouses; the Netherlands	42
5.	All existing marriages by age-differences of the spouses; 1960-1971	16	14.	Existing remarriages (1971) by educational level of the spouses; the Netherlands	43
6a.	Existing first marriages by age of the spouses; 1971	19			
6b.	Existing remarriages by age of the spouses; 1971	19			
7.	Existing first marriages and remarriages by religious denomination, 1960-1971	22			
8.	All existing marriages by educational level of the spouses; 1959-1971	36			
9.	All existing marriages (persons married during the period 1959-1971) by educational level	36			
10.	Religious denomination, age and educational level of spouses, all existing marriages; 1971	47			
11.	Religious denomination, age and educational level of spouses, all existing marriages (period 1970-1928)	49			
12.	Religious denomination, age and educational level of the spouses by age at marriage of the woman, existing first marriages; 1971	49			
13.	Religious denomination, age and educational level of spouses, existing remarriages; 1971	50			
14.	Religious denomination, age and educational level of spouses, existing remarriages (married during the period 1970-1928)	51			
15.	Religious denomination, age and educational level of the spouses by age at marriage of the woman, existing remarriages; 1971	52			

Graphs

1.	Existing mixed marriages (%) by age-differences, sex, first marriages and remarriages and time of marriage; the Netherlands, 1971	17
2.	Existing mixed marriages (%) by age-differences, first marriages and remarriages and time of marriage; the Netherlands, 1971	18
3.	Indices of religious denomination of all existing marriages at the time of the censuses 1947, 1960 and 1971	24
4.	Existing interreligious marriages by first marriages and remarriages and time of marriage; the Netherlands, 1971	25
5.	Indices of religious denomination, sex and time of marriage of all existing marriages, 1971; the Netherlands	27
6.	Indices of religious denomination, sex and time of marriage of existing first marriages, 1971; the Netherlands	28
7.	Indices of religious denomination, sex and time of marriage of existing remarriages, 1971; the Netherlands	29

Summary

Based on the results of the «Population and housing census» a number of monographs have been compiled in co-operation between the Netherlands Central Bureau of Statistics and socio-scientific staff members of a number of Dutch universities. The project was co-ordinated by the Netherlands Universities' Joint Social Research Centre (SISWO) and financed by the Government from an interdepartemental fund for scientific research. The present publication is one of a series of 18 monographs. This monograph concerns some aspects of mate selection in the Netherlands.

The problem dealt with in this report was: 'to what extent do the Census 1971-results enable us to give an adequate description, analysis and explanation of mate selection in the Netherlands?' We think that we have only been able to provide a partial answer to this question. The available data of the census are related to the following characteristics of the partners: age, religious denomination and educational level. Besides we had the disposal of the time of marriage and of the kind of marriage (marriages between young people: existing first marriages, and marriages of which one of the partners (or both) had been married before: existing remarriages).

The census material also has advantages over a fieldsurvey. The total population is investigated and about minor parts – in this case people with a university education – information can be obtained. However, it should be kept in mind that the analysis is based on a random-test 1 : 10 ($\times 10$). Although there is an advantage in tracing small groups it is a disadvantage that small proportional deviations found on the basis of this random-test, have hardly any significance. That is why in this report it is stated several times that the differences mentioned are sometimes insignificant.

The results of the analysis of the choice of a partner on the basis of this macro-sociological material can be summarized as follows. Between 1960 and 1971 people married much younger than before. It appeared that of the married women more than 65% got married before they were 24 (men 39%). Also the remarriages show a decline in the age at marriage for both men and women. The modal marriage pattern by age is the combination in which women marry at ages between 20 and 24 and men between 20 and 29 (more than 49% of the existing first marriages belonged to this category). The most prevalent combination is that in which both partners marry between 20 and 24. For remarriages the spread by age is much wider. Still it appeared that in 30% of these marriages husband or wife got married before they were 34. From recent data it appears that the nuptiality rate is decreasing and that the average age at marriage is becoming stabilized.

It may be concluded that in existing first marriages the husband is generally somewhat older than the wife while in remarriages the man is older to much older. In only 8% of these marriages the wife is older to considerably older. A rather striking fact is that men who marry for the first time at an advanced age choose younger to much younger women for their wives. This phenomenon can also be observed in remarriages, but the number of men who marry older to much older women is not negligible either (9%).

The variable 'religious denomination' appears to have the greatest influence as far as homogeneity is concerned (next to variable 'age'). This is

most evident in the first marriages but also on the remarriages it has much influence. In the Netherlands people clearly marry their co-religionists (measured by the method of calculation according to indifference-indices). A – relatively – important change has come about in the sixties. Since that time marriage between co-religionists takes place less frequently than before, but there still is a preference for equals. Besides the development presents itself that if people contract a mixed marriage they do so far more arbitrarily in the last few years.

The variable 'level of education' also has a homogamous effect. However, this influence is far less important than the religious denomination. Two differences stand out. Among women the university graduates and those with only an elementary education often marry equals. Besides we see women marry above their educational level more frequently than men, with the exception of women with the lowest educational levels. Between 1959 and 1971 a general rise in the educational level took place. From the pilotsurvey taken prior to the Census 1960, it appeared that more than half (57%) of the married couples had only completed an elementary education. In 1971 this percentage had decreased to 38%. In 1971, like in 1959, it was observed that in general men possessed higher certificates of qualification than women. Decidedly spectacular are the changes which took place with regard to the latest marriage cohorts. Only 19% of the marriages concluded after 1960 consisted of the combination: husband elementary education – wife elementary education. Now the modal pattern is that both husband and wife hold a certificate of extended elementary education (elementary technical school, domestic science school). Besides it appears that more than 25% of the men and 19% of the women have at least a certificate of a secondary school. In more than 3% of the marriages both husband and wife have a completed or incompleting university education. The women who marry above their own level generally have not finished a vocational training but more often a general secondary education. The differences between first and remarriages are very small.

When combining the three variables mentioned above, a clearly homogamous pattern evolves for the existing first marriages: 40% of all existing first marriages is homogamous according to three characteristics. Only 1.2% of these marriages is heterogamous with regard to these three mutual characteristics. Marriages in which the woman marries before she is 20 are considerably less homogamous (33%). Yet it appears clearly from the combination of characteristics that the principle of 'birds of a feather flock together' is the pre-eminent marriage-pattern.

This principle is less marked in remarriages. About 20% of these marriages is homogamous according to three characteristics. But it also appeared that within the population of remarriages 5% of the marriages were heterogamous. An analysis based on the time of marriage showed that marriages of a long to very long duration are generally more homogamous than those which were concluded more recently. It is premature to draw a sociological conclusion as the material was slightly biased in favour of homogamy.

1. Inleiding en probleemstelling

1.1. Inleiding

In 1974 is in het kader van het project, de gezinssociologische censusmonografieën, een interimrapport over partnerkeuze¹ verschenen. Dit rapport was gebaseerd op statistieken uit de bevolkingsboekhouding en op gegevens van volkstellingen tot en met 1960. Daarnaast is uitvoerig aandacht besteed aan binnen- en buitenlandse literatuur over dit onderwerp.

De auteur werd in 1976² door ZWO in de gelegenheid gesteld een veldonderzoek te verrichten naar partnerkeuze. In 1979 zal een verslag hierover in de vorm van een dissertatie worden uitgebracht. Het belang van het onderhavige rapport is vooral te vinden in de kwantitatieve analyse van de gegevens van de meest recente census: de Volkstelling 1971. Naast de mogelijkheid, gegevens te vergelijken met eerdere tellingen (leeftijd bij huwelijkssluiting, kerkelijke gezindte van de huwendes, leeftijdsverschil van de huwendes, eerste en niet-eerste huwelijken), was het nu ook doenlijk gegevens te verkrijgen over andere variabelen: opleidingsniveau van de huwendes en een combinatie van leeftijds-, godsdienst- en opleidingsgegevens van de huwendes, gedifferentieerd naar eerste of niet-eerste huwelijken. Aan de betekenis van de genoemde variabelen zal in de betreffende hoofdstukken uitvoerig aandacht worden besteed. Aangezien aan dit rapport een uitgebreide literatuurstudie vooraf is gegaan, hebben we gemeend hier slechts op essentialia in te moeten gaan. Dit neemt niet weg, dat in het tweede hoofdstuk een theoretisch kader zal worden aangegeven dat hoofdzakelijk is gefundeerd op een literatuurstudie.

1.2. Probleemstelling

In het raam van de gezinssociologische censusmonografieën wordt, naast het onderwerp partnerkeuze, in een aparte monografie de demografische analyse van de huwelijkssluiting verricht³. In de studie over nuptialiteit staan drie aspecten centraal; de intensiteit (hoeveel mensen sluiten een huwelijk), de localisatie (op welke leeftijd huwt men) en de preferentie (met wie trouwt men)⁴. In dit rapport over partnerkeuze zullen de eerste twee facetten vrijwel buiten beschouwing worden gelaten. Hier wordt vooral aandacht besteed aan de sociologische achtergronden van de preferentie-aspecten. Bij de formulering van de probleemstelling is hiermee rekening gehouden. De probleemstelling luidt als volgt:

In hoeverre kan met behulp van de gegevens van de Volkstelling 1971 een beeld worden verschaft van de partnerkeuze bij huwelijkssluiting in Nederland en in hoeverre kunnen veranderingen in de tijd worden aangetoond?

1.3. De aard van het materiaal

Uit de bovengenoemde probleemstelling is op te maken dat de aard van het materiaal een belangrijke invloed heeft op de analyse. We zullen niet uitvoerig ingaan op verschillende methodologische gezichtspunten met betrekking tot de census. In de censusmonografie Huishouden, huwelijk en gezin⁵ zal hieraan omstandig aandacht worden gegeven. Van grote betekenis voor deze rapportage zijn echter de aard en het karakter van de variabelen en de gehanteerde analyse-methode, nl. via huwelijkscohorten. De variabelen hier behandeld zijn: kerkelijke gezindte, opleidingsniveau, leeftijdsverschil tussen de echtgenoten en huwelijksleeftijd. Daarna wordt ingegaan op de betekenis van de begrippen eerste en niet-eerste bestaande huwelijken. Tot slot zal worden aangegeven welke problemen er, in het licht van partnerkeuze, kleven aan de cohortbenaderingswijze. Vooraf dienen we nog enkele algemene opmerkingen te maken over de Volkstelling 1971.

Zoals ook bij alle voorafgaande tellingen het geval was, is de laatste volkstelling een integrale telling van de totale populatie. Een eerste afperking, indertijd door de auteurs gemaakt, is om alleen de bevolking in woningen en andere bewoonde ruimten (met enkele uitzonderingen) te analyseren. Deze geringe inkrimping van de populatie heeft naar onze mening geen of nauwelijks consequenties voor een analyse van de partnerkeuze bij huwelijkssluiting. Belangrijker is dat het beschikbare materiaal is verkregen via een steekproef uit de totale populatie. Ofschoon de steekproefgrootte (1:10) redelijke waarborgen biedt voor een juiste afspiegeling van de populatie, blijkt wel, met name bij kleine deelpopulaties, dat hierdoor sommige uitspraken slechts globaal van aard kunnen zijn. Voor dit project heeft de steekproef evenwel geen onoverkomelijke moeilijkheden teweeg gebracht.

De volkstelling is een momentopname. Deze constatering heeft voor een analyse van partnerkeuze ver strekkende consequenties. Een van deze consequenties is dat variabelen als woonplaats, provincie, beroep en sociale groep niet in de analyse zijn opgenomen. De geografische en sociale mobiliteit zouden te veel invloed hebben gehad op een beschrijving van de huwelijkssluiting. Maar dit betreft ook de variabelen kerkelijke gezindte en – in mindere mate – opleidingsniveau. Hier kunnen aanzienlijke veranderingen optreden tussen het moment van de huwelijkssluiting en het moment van de volkstelling. Dat desondanks beide laatste variabelen toch in de analyse zijn opgenomen heeft een praktische reden. Over partnerkeuze en kerkelijke gezindte is tamelijk veel geschreven; het leek daarom zinvol deze variabele toch op te nemen. De variabele opleidingsniveau is waarschijnlijk – in de tijd gezien – stabiel. De opleiding wordt veelal voor de huwelijkssluiting voltooid. Indien er veranderingen plaatsvinden kan er alleen sprake zijn van een stijging. Een stijging die – in het algemeen – niet verder zal gaan dan één niveau. Over de interveniërende factor huwelijksduur nog het volgende. Ten eerste kan de huwelijksduur variëren, van één dag tot zeventig jaren en meer. Ten tweede kunnen de op het moment gemeten variabelen in het verleden zijn veranderd of in de toekomst veranderen. Dit geldt niet de leeftijd bij huwelijkssluiting en het leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners maar wel de variabele opleidingsniveau en in sterkere mate de variabele kerkelijke gezindte. Zo is het heel wel denkbaar dat een huwelijkspartner bij de huwelijksaantekening als kerkelijke gezindte Nederlands Hervormd heeft opgegeven, dat hij staande het huwelijk is overgegaan tot het Rooms-Katholicisme, terwijl hij op het moment van Volkstelling 1971 als kerkelijke gezindte 'geen' heeft ingevuld. De derde, niet onbelangrijke, consequentie is de verschuiving van de betekenis van de variabelen in de tijd gezien. Dit betreft vooral de variabelen kerkelijke gezindte en opleidingsniveau. Het begrip lidmaatschap van de katholieke kerk is bijvoorbeeld in de loop der tijd veranderd van inhoud. Sociologisch benaderd, kan men stellen dat een katholiek uit 1910 een andere inhoud en betekenis aan zijn geloof gaf dan een katholiek uit 1970. Ten aanzien van het opleidingsniveau wordt dit verschijnsel nog duidelijker. Iemand met drie-jarige handelsschool kon men in 1920 tot de hoger opgeleiden rekenen. Omdat het gemiddelde opleidingsniveau is gestegen zal dit in 1971 zeker niet meer kunnen worden gedaan. Toch, dit blijkt uit de analyse, hebben we deze invloed niet kunnen elimineren. Katholiek die gehuwd zijn vóór 1928, worden vergeleken met katholieken die gehuwd zijn na 1969. Degenen die een middelbare opleiding gevolgd hebben in 1930, worden vergeleken met degenen die in het bezit zijn van een diploma, van een dergelijke opleiding behaald in 1965. Bij de rapporting zal met het bovenstaande zeker rekening moeten worden gehouden. De betekenis van de variabelen leeftijd, kerkelijke gezindte en opleidingsniveau willen we nu afzonderlijk aan de orde stellen.

Van de drie genoemde variabelen is leeftijd ongetwijfeld de hardste. De huwelijksleeftijd is in de loop van de tijd niet veranderbaar. Het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten blijft gedurende het huwelijk constant. Aan de sociologische verklarende betekenis van leeftijd wordt in de literatuur weinig aandacht geschonken. We komen begrippen tegen als: jongeren, pu-

bers, adolescenten, onvolwassenen, volwassenen, mensen op middelbare leeftijd, ouderen, bejaarden, het vergrijsde deel van de bevolking, hoogbejaarden etc. Aan deze begrippen zijn soms rechten en plichten verbonden. In Nederland mogen meisjes op zestienjarige leeftijd huwen, jongens op achttienjarige leeftijd. De leerplicht, het autorijden, de dienstplicht, het actieve en passieve kiesrecht zijn gebonden aan leeftijdsgrenzen, evenals de A.O.W. en in vele beroepen de pensionering. In de censusmonografie over de positie van de jongeren ten opzichte van het ouderlijk gezin⁶ wordt uitvoerig op de betekenis van de leeftijdsgrens bij jongeren ingegaan. Aanzetten voor sociologische theorievorming ten aanzien van leeftijd komen we tegen bij Van Hessen⁷. Deze auteur spreekt over samen jong zijn. Aan het samenleven van jongeren wordt het begrip jeugdcultuur verbonden. Deze jeugdcultuur uit zich in het bijzonder met betrekking tot recreatie, kleding en uiterlijk. Maar ook soms door een eigen spraak (weet-je-wel). Het is hierbij wel van betekenis om op te merken dat er geen sprake is van een uniforme jeugdcultuur. De uitingen van dit fenomeen zullen naar sociale laag, maar ook naar geografisch gebied verschillen. Dit betekent dan ook dat het gebruik van de variabele leeftijd niet zo ver gaat dat uitspraken gedaan kunnen worden als de 25- tot en met 29-jarigen verschillen ten aanzien van de 20- tot en met 24-jarigen op de volgende punten... Zulke uitspraken worden wel gedaan voor opleidingsniveau en kerkelijke gezindte. Aan katholieken worden andere waarden- en normen-patronen toegeschreven dan aan gereformeerden, aan hoger opgeleide individuen andere patronen dan aan lager opgeleide.

Voor de leeftijd bij huwelijkssluiting wordt bij de analyse de volgende indeling gebruikt:

1. 19 jaar en jonger
2. 20-24 jaar
3. 25-29 jaar
4. 30-34 jaar
5. 35-39 jaar
6. 40-44 jaar
7. 45-49 jaar
8. 50 jaar en ouder.

Aangezien deze indeling wordt gebruikt voor de analyse van eerste en niet-eerste huwelijken was het noodzakelijk om de boven- en ondergrenzen te beperken. Daarnaast is gekozen voor een indeling naar leeftijdsklassen. Bij een ruimere indeling zou de analyse te uitvoerig zijn geworden.

Voor het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten is de volgende indeling gekozen:

Man ouder:

1. 15 jaar of meer
2. 10-14 jaar
3. 5-9 jaar
4. 4 jaar
5. 3 jaar
6. 2 jaar
7. 1 jaar
8. man en vrouw gelijke leeftijd

Vrouw ouder:

9. 1-4 jaar
10. 5-9 jaar
11. 10 jaar of meer.

Zoals uit deze indeling blijkt zijn de classificaties niet gelijksoortig. Bij de man worden meer categorieën onderscheiden dan bij de vrouw. Deze indeling is op deze wijze gemaakt, om te voorkomen dat de aantallen te gering zouden worden. Uit de analyse zal bovendien blijken dat ten aanzien van beide indelingen (leeftijd bij huwelijkssluiting en leeftijdsverschil echtgenoten) verdere samenvoegingen hier en daar hebben plaatsgevonden. Tot slot wijzen wij erop dat het zwaartepunt van de analyse inzake partnerkeuze niet bij deze leeftijdsvariabelen ligt. Vanuit de variabelen leeftijd bij huwelijksslui-

ting en leeftijdsverschil tussen de echtgenoten zullen vergelijkingen met eerdere tellingen worden gemaakt. De variabele leeftijd vinden we voor de preferentie-aspecten van het huwen van wat mindere betekenis dan de variabelen opleidingsniveau en kerkelijke gezindte. Het gelijktijdig verschijnen van de censusmonografie «Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland», waarin veel aandacht aan de leeftijdsvariabelen wordt besteed, heeft deze keuze vergemakkelijkt. Daarnaast heeft Assen⁸ in 1977 een literatuurstudie verricht naar de huwelijksintensiteit en de huwelijksleeftijd in een aantal sociaal-economische en regionale categorieën van de bevolking in de landen van de westerse wereld. Tot slot dienen we te vermelden dat in 1973 een door Heeren⁹ verzorgde bundel is verschenen over de huwelijksleeftijd in Nederland, waarin beschouwingen zijn opgenomen over de huwelijksleeftijd in demografisch en sociologisch perspectief.

In het interimrapport «De Volkstelling bezien»¹⁰ is uitvoerig bericht over de betekenis van de variabele kerkelijke gezindte. In de CBS-toelichting op de eerste serie tabellen¹¹ wordt de betekenis van deze variabele kernachtig samengevat. «Deze onderscheiding (de kerkelijke gezindte) berust op eigen opgave van de getelden omtrent het kerkgenootschap of de godsdienstige gemeenschap, waartoe de betrokkene krachtens doop, belijdenis of anderszins behoort of bepaaldelijk wenst te worden gerekend. Ingeval de betrokkene niet tot een kerkgenootschap of enige godsdienstige gemeenschap behoort, of daartoe bepaaldelijk niet meer wenst te worden gerekend, is verzocht de vraag naar de kerkelijke gezindte met «geen» te beantwoorden. Voor minderjarigen is de invulling van de kerkelijke gezindte, met inachtneming van het bovenstaande, overgelaten aan het gezinshoofd».

Het begrip kerkelijke gezindte heeft dus in de volkstelling een ruime betekenis. Kruljt¹² typeert bijvoorbeeld ook categorieën als de «niet-aangesloten kerken». Wij citeren: «..... ook in andere delen van ons land komen vele niet-aangesloten kerken voor, bij moderneren, waar de jongelieden zich vaak niet laten aannemen, dit verzuim ook later niet inhalen, maar toch op latere leeftijd uit belangstelling trouwe kerkbezoekers worden; maar ook bij de orthodoxen, bij wie, in sommige delen van ons land, wel de meisjes, maar slechts weinige jongens zich als lid laten aannemen, terwijl dan toch diezelfde jongens veelal niet verzuimen de godsdienstoefeningen bij te wonen».

Al met al kunnen we zeggen dat de variabele kerkelijke gezindte ruim is gemeten. Op allerlei nuanceringen (bijv. kerkelijk actieven) wordt niet ingegaan. Toch zal deze variabele aanwijzingen kunnen geven ten aanzien van de preferentie bij huwelijksluiting. Een meelevend katholiek zal hoogstwaarschijnlijk niet hebben ingevuld dat hij gereformeerd is. Een atheïst zal geen kerkelijke gezindte hebben ingevuld. De variabele kerkelijke gezindte kan wezenlijke belangrijke indicaties geven over het huwen.

Bij de analyse wordt gewerkt met een vijfdeling. Deze is als volgt:

1. Rooms-Katholiek
2. Nederlands-Hervormd
3. Gereformeerd
4. Andere kerkelijke gezindte
5. Geen kerkelijke gezindte.

Indien men de verschillende categorieën nagaat, kunnen we voor de kerkgenootschappen Rooms-Katholiek en Nederlands Hervormd zeggen dat de officiële benaming is gebruikt. Binnen deze twee kerkgenootschappen zijn immers verschillende stromingen aanwezig. Bij de rooms-katholieken meremeren we de progressieve septuagintgroep en het orthodoxe Michaël-legioen. Bij de hervormden kunnen we de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden noemen en de orthodoxe Gereformeerde-Bondleden. Bij de hervormden worden bovendien de Waalse gemeenten gerekend. De aanduiding «gereformeerd» mag niet worden gezien als een officiële benaming. Hieronder vallen o.a. de Gereformeerde Kerken in Nederland (qua aantal de grootste groepering), de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt, binnen ver-

band), de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt, buiten verband), de Christelijk Gereformeerde kerken, de Christelijk Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Gereformeerde Gemeenten (Hersteld Verband), de Oud-Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de Oud-Gereformeerde Gemeenten. Onder de categorie «andere kerkelijke gezindte» vallen o.a. de Doopsgezinde Broederschap, de Remonstrantse Broederschap, de Oud-Katholieke Kerk, de Jehova Getuigen, het Leger des Heils, de Gemeenten des Heeren, de Quakers en de Indonesische Kerkgenootschappen. Ook de Israëlieten en de Oosterse godsdiensten worden hiertoe gerekend. Van belang is hierbij op te merken dat de mohammedanen in omvang de vierde geloofsgemeenschap vormen¹³. Hier doet zich de invloed van de buitenlandse werknemers gelden. Tot de humanisten worden degenen gerekend die deze aanduiding nadrukkelijk op het telformulier hebben vermeld. Zij zijn niet tot de overige kerkelijke gezindte gerekend, maar tot diegenen die geen godsdienst hebben opgegeven. De beide laatste categorieën zijn duidelijk restgroepen. Er is gekozen voor een verkorte indeling van de kerkelijke gezindten. Ofschoon het theoretisch mogelijk is bijvoorbeeld een tachtigdeling te gebruiken, leek ons dit niet zinvol. De nu gehanteerde indeling is bij de analyse bruikbaar gebleken. De celvulling blijft hanteerbaar.

Een meer homogene variabele dan de kerkelijke gezindte¹³ is het opleidingsniveau. Ten aanzien van de variabele opleidingsniveau wordt een onderscheid aangebracht tussen het onderwijs dat wordt gevolgd en het onderwijs dat is gevolgd. Voor ons doel was het te veel gevraagd alle gehuwden die nog dagonderwijs volgen uit te splitsen naar categorie. Er is een, naar onze mening, zinvolle, tweedeling gemaakt onder diegenen die geen universitair dagonderwijs volgen en die dat wel doen. Het opleidingsniveau van personen die geen volledig dagonderwijs meer volgen, wordt gevormd uit drie componenten, te weten: het algemeen vormend onderwijs, het beroepsonderwijs en de niet in het dagonderwijs behaalde akten en diploma's. Op basis hiervan is de volgende indeling gemaakt van het onderwijsniveau:

1. Basisniveau (Lagere school)
  2. Lager niveau (VGLO; LAVO; onvoltooid ULO)
- Uitgebreid lager niveau:
3. Algemeen onderwijs (MULO; onvoltooid VHMO)
  4. Beroepsonderwijs (LTS; Landbouwonderwijs)
- Middelbaar niveau:
5. Algemeen onderwijs (VHMO)
  6. Beroepsonderwijs (MTS; Verpleegkundige; MEAO)
- Semi-hoger niveau:
7. Niet-universitair (MO-A-akten; HTS; HEAO)
  8. Universitair (kandidaatsdiploma)
- Hoger niveau:
9. Niet-universitair (MO-B-akten; Militaire academie)
  10. Universitair (Doctoraaldiploma)
  11. Niveau onbekend
- Nog dagonderwijs volgend:
12. Niet-universitair (inclusief niveau onbekend en opleiding korter dan één jaar)
  13. Universitair.

Alvorens op deze indeling een technische toelichting te geven, wordt eerst ingegaan op de sociologische betekenis van de variabele opleidingsniveau, in het bijzonder in relatie tot het trouwen. Aangenomen wordt dat de variabele onderwijsniveau een indicatie is voor het ontwikkelingsniveau. Het woord indicatie is in dit verband bewust gekozen, daar natuurlijk aanvullende vorming ook buiten de school en universiteit kunnen worden verworven. Anders dan bij de variabele kerkelijke gezindte is een rangorde aanwezig in

de classificatie, welke rangorde bovendien met de factor 'tijd' samenhangt. Met andere woorden het V.W.O. gaat vooraf aan de Universiteit, het basisniveau aan het lager niveau, de HAVO aan de HTS. Uit de censusmonografie over de positie van de jongeren ten opzichte van het ouderlijk gezin¹⁴ komt duidelijk naar voren dat indien de opleiding betrekkelijk kort is men eerder gaat werken en huwen. Anderzijds kan men zeggen dat, naar gelang de scholing langer duurt, men later gaat werken en huwen. Interveniërende variabelen t.a.v. het opleidingsniveau zijn o.a.: het geslacht, het milieu, het geografisch gebied en de kerkelijke gezindte. In het algemeen ontvangen meisjes minder onderwijs dan jongens (de verhouding universitair afgestudeerde meisjes versus jongens was in 1970 ongeveer 1:6). Kinderen uit hogere milieus blijken verhoudingsgewijs meer een hogere opleiding te volgen dan die uit lagere milieus. Het geografische gebied kan van invloed zijn (er is bijvoorbeeld geen HTS in de buurt etc.). Niet op de laatste plaats is het van betekenis dat binnen het onderwijssysteem nog steeds het zuilenstelsel zich heeft weten te handhaven (openbaar onderwijs, katholiek onderwijs en christelijk onderwijs). Het bovengenoemde heeft, zo zal uit het tweede hoofdstuk blijken, belangrijke gevolgen voor de huwelijkspartnerkeuze.

Het zou te ver voeren om alle schoolsystemen te noemen die zijn gebruikt bij de indeling van het onderwijsniveau. Wij beperken ons tot de duidelijkste voorbeelden. Onder het basisniveau vallen in principe alle Nederlanders met L.O. of elke andere vorm van basisonderwijs, inclusief BLO etc. De categorie lager niveau bestaat o.a. uit het LAVO en het VGLO. Tot de categorie algemeen onderwijs op uitgebreid lager niveau worden MAVO, MULO, ULO en bijvoorbeeld drie-jarige HBS gerekend. Tot het beroepsonderwijs binnen deze classificatie worden gerekend de LTS en de huishoudscholen. Onder de categorie algemeen onderwijs op middelbaar niveau worden alle VHMO-scholen geteld. Onder het beroepsonderwijs binnen deze indeling telt het CBS de UTS en de vroegere MTS. Onder het semi-hoger onderwijs niet-universitair worden de HTS'en en de hogere zeevaartscholen gerekend. Iedereen met een kandidaatsexamen als hoogste diploma valt onder het semi-hoger niveau universitair. De bezitters van een MO-B-diploma worden gerekend tot de categorie hoger niveau niet-universitair. Alle gepromoveerden en afgestudeerden aan een universiteit of hogeschool worden tot de universitair opgeleiden gerekend. Degenen die nog studeren, de universitair dagonderwijs volgenden en degenen die nog op school zitten (dus inclusief de sociale en pedagogische academie) behoren tot de niet-universitair dagonderwijs volgenden.

Evenals de variabele leeftijd bij huwelijkssluiting, leeftijdsverschil tussen de echtgenoten zullen de variabelen kerkelijke gezindte en opleidingsniveau worden gebruikt om de wederzijdse kenmerken van de gehuwden te analyseren. Het verschil met de beide leeftijdsvariabelen ligt in het feit dat hier geen sprake is van kenmerken bij huwelijkssluiting, maar van wederzijdse kenmerken van partners van bestaande huwelijken op het moment van de Volkstelling 1971.

In de analyse worden drie huwelijkstypen onderscheiden: Het overkoepelende begrip alle bestaande huwelijken (dus ten tijde van de volkstelling aanwezige huwelijken), de bestaande eerste huwelijken (hewelijken tussen jongmans en jonge dochters, dus huwelijken waarin de partners beiden voor de eerste keer zijn gehuwd) en de bestaande niet-eerste huwelijken (hewelijken waarin beide partners voor de niet-eerste keer zijn gehuwd of waar één van de partners eerder is gehuwd geweest dus de tweede, maar ook de derde en vierde huwelijken worden tot dit huwelijkstype gerekend). Theoretisch zou een verdere uitsplitsing van huwelijkstypen mogelijk zijn geweest, in die zin dat ook combinaties als: man - eerste huwelijk, vrouw - niet-eerste huwelijk hadden kunnen worden aangevraagd. Mede door de omvang van de steekproef is deze verdere uitsplitsing verworpen. De massa zou te klein zijn geworden voor een adequate analyse. Hier geldt dus ook het praktische bezwaar van de celvullingen per tabel.

In de formele demografie is de cohortbenaderingswijze een vruchtbare gebleken. Indien huwelijkssluiting, maar ook andere demografische gebeurtenissen, als echtscheiding en het krijgen van kinderen, gezien worden vanuit een geboortear of de geboorteperiode, worden allerlei specifieke invloeden uit bepaalde jaren of perioden uitgesloten. Een uitvoerige beschouwing hierover leveren Frinking en Van Poppel¹⁵ in de censusmonografie over de huwelijkssluiting. Toch heeft het volkstellingsmateriaal, anders dan de bevolkingsboekhouding, een specifieke eigenschap die vooral bij deze analyse van de partnerkeuze sterk naar voren komt. De volkstelling gaat over alle bestaande huwelijken. Huwelijken die door echtscheiding of sterfte zijn ontbonden zijn niet meer te reconstrueren. Gehuwden die naar het buitenland zijn vertrokken, zijn met dit materiaal niet meer te achterhalen. Dit impliceert dat er vanuit het materiaal zelf een homogeniserende werking aanwezig is, vooral in betrekking tot de ontbonden huwelijken. Uit de literatuur blijkt dat heterogame huwelijken echtscheidings-gevoeliger zijn dan homogame huwelijken (homogaam gedefinieerd als overeenkomsten van wederzijdse kenmerken als: leeftijdsverschil tussen de echtgenoten, wederzijdse kerkelijke gezindte en wederzijds opleidingsniveau). Daarnaast blijken ook degenen die erg jong huwen significant meer te scheiden dan degenen die op latere leeftijd een huwelijk sluiten.

Van nog grotere betekenis is de huwelijksontbinding door sterfte. Door het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten - in vele gevallen is de man ouder dan de vrouw - vindt sterke uitval plaats. Als een vrouw in 1930 op dertigjarige leeftijd huwt met een man van zestig jaar, dan is de kans zeer groot dat in 1971 dit huwelijk niet meer bestaat. Deze uitval heeft dus ook een homogeniserende werking, indien uit ons voorbeeld de vrouw van dertig met een man van dertig was gehuwd, dan was de kans groot dat dit huwelijk in 1971 nog bestond. Maar ook bij minder aanzienlijke leeftijdsverschillen treedt deze homogeniserende werking op. In vele gevallen is binnen het huwelijk de man ouder tot iets ouder dan de vrouw. De gemiddelde levensduur is voor vrouwen gunstiger dan voor mannen.

Op basis van de Volkstelling 1960 hebben we de volgende berekening gemaakt over de cohort-uitval¹⁶.

Tabel 1. Verschil in percentage 'uitval' tussen de in de periode 1959-1947 gesloten huwelijken en bestaande huwelijken VT 1960

Jaar van huwelijkssluiting	Uitval eerste huwelijken	Uitval niet-eerste huwelijken
1959	7,0%	8,2%
1955	6,0%	15,7%
1950	6,4%	23,0%
1947	8,1%	28,1%

Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat de vergelijking geen volledig zuiver beeld geeft. Een afwijking kan nl. al ontstaan door het gebruikte vergelijkingsmateriaal (volkstelling-bevolkingsboekhouding). We menen evenwel de volgende conclusies te kunnen trekken. De uitval bij de niet-eerste huwelijken is veel groter dan bij de eerste huwelijken. De belangrijkste verklaring hiervoor is, dat deze huwelijken op latere leeftijd worden gesloten en ook dat de leeftijdsverschillen tussen mannen en vrouwen groter zijn dan bij de huwelijken tussen jongmans en jonge dochters. Daarnaast valt op dat na één jaar huwelijk de eerste huwelijken een hoger uitval-percentages vertonen dan bijvoorbeeld na vijf jaar. Dit verschijnsel is toe te schrijven aan de niet samenwonende gehuwden. Bij katholieken komt het voor dat eerst voor de burgerlijke stand wordt gehuwd zonder te gaan samenwonen. Men gaat pas samenwonen na de kerkelijke huwelijkssluiting. Dit verschijnsel doet zich ook in 1971 voor. Tot slot wordt vermeld dat we de beschikking hebben over een samengestelde tabel waarin de kerkelijke gezindte, het opleidingsniveau, de huwelijksleeftijd, het leeftijdsverschil van de echtgenoten en de

huwelijksstypen alsmede de periode van huwelijksluiting tegen elkaar zijn uitgezet. Het was ondoenlijk bij deze tabel uitgebreide classificaties te gebruiken. De wederzijdse kerkelijke gezindte is beperkt tot: gemengd en niet kerkelijk gemengd. Bij de indeling naar opleidingsniveau wordt een driedeling gehanteerd: hoog, midden, laag (lager en basisniveau, uitgebreid lager niveau en middelbaar niveau, semi hoger en hoger niveau, als vierde onderscheiding is het niveau onbekend tezamen met de nog dagonderwijs volgende ingebracht). De classificatie van het leeftijdsverschil is tot drie categorieën gereduceerd (man 5 jaar ouder of meer, leeftijdsverschil 0-4 jaar, vrouw 5 jaar ouder of meer). De huwelijksleeftijdsklassen zijn ongeveer gelijk gehouden (alleen in de hogere leeftijdsklassen zijn samenvoegingen gemaakt). De huwelijksstypen (bestaande huwelijken, eerste bestaande huwelijken en niet-eerste bestaande huwelijken) zijn gelijk gebleven. De indeling naar huwelijksperiode, die bij alle tabellen is gebruikt, wordt ook hier gehanteerd. De indeling is de volgende: gehuwd in de periode voor en in 1928, 1929-1933, 1934-1938, 1939-1944, 1945-1949, 1950-1954, 1955-1959, 1960-1964, 1965-1969 en 1970 niet veranderd. In het navolgende gedeelte komen achtereenvolgens aan de orde het theoretische kader, de eigenlijke analyse van het materiaal van de Volkstelling 1971 en tot slot beleidsaanbevelingen en beleidssuggesties.

Noten

- ¹ Hoog, C. de Partnerkeuze. Interimrapport censusmonografieën, Amsterdam 1974.
² Gelet op het kwantitatieve karakter van de censusmonografieën werd het noodzakelijk geacht de partnerkeuze via een veldonderzoek te bezien. In 1976 heeft ZWO een dergelijke subsidie-aanvraag positief gewaardeerd. In 1979 zal publicatie in de vorm van een dissertatie volgen.
³ Frinking, G. A. B. en F. W. A. van Poppe. Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland. 's-Gravenhage, 1978.
⁴ Gelet op het formele demografische karakter van de nuptialiteitsstudie zullen de overlappingen met dit rapport over de partnerkeuze gering zijn.
⁵ In de loop van 1979 zal een samenvatting

- vanuit een eigen optiek verschijnen van een tental gezinssociologische censusmonografieën.
⁶ Boersma, L. H. en M. J. J. M. Malmberg De positie van de jongeren ten opzichte van het ouderlijk gezin. Verschijnt eerste kwartaal 1979.
⁷ Hessen, J. S. van Samen jong zijn, Assen 1964.
⁸ Assen, J. G. M. Differentiële nuptialiteit een literatuurstudie, Voorburg 1977.
⁹ Heeran, H. J. (ed.) Huwelijksleeftijd in Nederland, Moppel 1973.
¹⁰ Hoog, C. de en C. J. M. Corver, A. M. van der Heiden, L. Th. van Leeuwen De Volkstelling bezien. Interimrapport censusmonografieën, Amsterdam 1976.

- ¹¹ CBS Technische toelichting op de eerste serie tabellen, Voorburg 1974, p. 5.
¹² Kruijt, J. P. De onkerkelijkheid in Nederland, Groningen/Batavia 1933, pp. 8-9.
¹³ Munters, Q. J. Mondelinge mededeling.
¹⁴ Boersma, L. H. en M. J. J. M. Malmberg op. cit.
¹⁵ Frinking, G. A. B. en F. W. A. van Poppe op. cit.
¹⁶ CBS Vergelijking tussen de gesloten huwelijken (gegevens bevolkingsboekhouding) en bestaande huwelijken (gegevens Volkstelling 1960).

2. Een theoretisch kader

2.1. Inleiding

Sociologen en demografen beschouwen de partnersselectie veelal als een marktgebeuren. De partnerkeuze wordt gezien als een kwestie van vraag en aanbod. Naar onze mening is partnerkeuze echter geen puur marktgebeuren, al zullen elementen ervan aanwezig zijn. Essentieel zijn, naast de huwenden, de vrienden en kennissen, de ouders en andere familieleden. De partnerkeuze blijkt een groepsgebeuren. Daarom kunnen we zeggen dat het homogamiepatroon «soort zoekt soort» een resultante is van de ambities en strevingen van de beide partners, maar ook van de zogenaamde «significant others». Dit homogamiepatroon is in binnen- en buitenlandse sociologische literatuur dan ook markant. Met homogamie wordt bedoeld dat partners die huwen een gelijke sociale en culturele achtergrond hebben¹. Deze homogeniteit bestaat uit raciale, etnische, levensbeschouwelijke, sociale en politieke opvattingen en geografische herkomst. Dit behoeft geen verwondering te wekken. Het ligt voor de hand dat die personen elkaar huwen, die elkaar «kennen». Toch trouwt men niet alleen volgens een strikt homogamiepatroon. Bezien we de huwelijkspartners op meerdere kenmerken (huwelijksleeftijd, opleidingsniveau en kerkelijke gezindte) dan blijkt in Nederland van de eerste huwelijken een meerderheid (60%) niet homogam te zijn gehuwd. Bij de niet-eerste huwelijken ligt dit cijfer zelfs rond de 80%. Ten dele is dit een technische kwestie. Hoe grover de indelingen hoe sailanter de factor homogamie zich aandient. William J. Goode² gaat met betrekking tot de homogamie verder. Hij zegt, dat in alle samenlevingen mogelijkheden zijn om af te wijken van het homogamiepatroon. Deze auteur geeft het volgende voorbeeld: «Women of social position may also exchange this for potential achievement; that is, a talented young man may, even without much income, obtain a wife above him in the social scale, simply because his future worth is worth a good deal on the present marriage market». Goode³ zegt echter ook: «On the other hand, our society disapproves of a marriage exchange in which it is the woman who has the brains and talent, and the young man has great beauty; or the woman has social position and money, and the man has youth».

Uit het eerste hoofdstuk is gebleken dat het materiaal van de Volkstelling 1971 zich bij uitstek leent voor een kwantitatieve analyse. In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de literatuurstudie⁴ die is gebaseerd op het interimrapport over partnerkeuze. Onze vraagstelling is echter beperkt. In dit rapport kunnen we slechts antwoord geven op de vraag of partnerkeuze bij huwelijksluiting aan de hand van de variabelen: leeftijd, kerkelijke gezindte, opleidingsniveau en een combinatie hiervan een homogamiserende of een heterogeniserende werking heeft en of er zich met betrekking hiertoe veranderingen in de tijd hebben voorgedaan.

2.2. Een overzicht van de literatuur

Aan het sluiten van een huwelijk gaat een periode vooraf. Met betrekking tot de eerste huwelijken geldt dat deze periode ook de ontwikkeling van kind tot volwassene omvat. Dit algemene ontwikkelingsproces wordt aangeduid met de term socialisatie of socialisering. Van Doorn en Lammers⁵ gebruiken de volgende definitie: «Socialisatie is het integreren van culturelementen die het mogelijk maken zich op adequate wijze te bewegen in sociale groeperingen, welke voor de betrokkene relevant zijn. Zich bewegen: interacteren en communiceren, relaties aanknopen en verhoudingen opbouwen». Met nadruk moet erop worden gewezen dat het hier gaat om het algemene

begrip socialisatie. De partnerkeuze en de huwelijksluiting vormen slechts één dimensie van het socialisatieproces. Een tweede opmerking betreft het eindpunt. Dit zal natuurlijk lang niet steeds een huwelijk zijn. Een verhouding, een liaison, maar ook een vrienden- of vriendinnenrelatie, een commensalisme, een communaal leven kan hieruit resulteren. Sterker nog, ook in het celibaat en zijn vele facetten kan het individu een eindpunt vinden van de ontwikkeling van kind tot volwassene. Hier zullen we ons echter beperken tot de partnerkeuze bij huwelijksluiting; voorts wordt slechts de sociologische literatuur over partnerkeuze behandeld.

Uit deze literatuur blijkt dat in 1919 Marvin⁶ al heeft geschreven over homogamie bij partnerkeuze. Deze auteur merkt op dat mensen die in elkaars nabijheid arbeid verrichten, een grotere kans hebben elkaar te huwen dan degenen die niet bij elkaar werken. Deze fysieke en geografische nabijheid blijft vooral in de angelsaksische literatuur een rol van betekenis spelen⁷.

Burgess en Wallin⁸ leveren in de vijftiger jaren een beschouwing waarin gepoogd wordt een integratie te geven van verschillende homogamie-kenmerken. Zij onderscheiden drie niveaus, waarvan de laatste twee niveaus buiten het object van de sociologie vallen. Ten eerste homogamie naar sociale kenmerken. Naast kenmerken als kerkelijke gezindte en ethnische herkomst doelen ze op familie- en gezinsherkomst, familie- en gezinsrelaties, opvattingen over huwelijk en gezin en sociale participatie. Als het tweede niveau wordt genoemd de homogamie naar fysieke kenmerken (haarkleur, gezondheidsfactoren, lichaamsbouw). Het derde niveau wordt gevormd door karakter- en persoonlijkheidskenmerken. Opgemerkt wordt dat deze auteurs een interdisciplinaire integratie tot stand willen brengen. Het is opvallend, dat binnen het vakgebied van de sociologie, veel studies over deelfacetten van de partnerkeuze zijn verschenen. Integrerende studies zijn schaars. Studies echter over ethnische herkomst, raciale achtergrond, kerkelijke gezindte en sociale klasse, komen daarentegen veelvuldig voor⁹.

Aan de hand van sociale nabijheid en fysieke afstand komen Katz en Hill¹⁰ tot een meer sociologische verklaring van de homogamie. Mensen met dezelfde culturele belangstelling, uit gelijke sociale groepen, wonen en leven dicht bij elkaar. Zij interacteren en communiceren met elkaar, bewegen zich binnen dezelfde sociale systemen. Hierdoor zullen ze dezelfde belangen hebben. De interesses kunnen op hetzelfde vlak liggen. De recreatiepatronen zijn identiek, juist dit maakt individuen tot begeerlijke huwelijkspartners voor elkaar.

Ook Barth¹¹, Eckland¹², Goode¹³ en Adams¹⁴ geven een duidelijke sociologische verklaring voor het verschijnsel homogamie. In Nederland ligt eveneens een sterke nadruk op facetten van de homogamie. Het kerkelijk gemengde huwelijk is uitvoerig beschreven¹⁵. Ook het sociaal gemengde huwelijk is aan de orde gekomen¹⁶. Bij Kooy¹⁷ en Van Hessen¹⁸ wordt minder nadruk gegeven aan deelaspecten van de homogamie. Dit manifesteert zich eveneens bij Henryon en Lambrechts¹⁹ in een studie over het huwelijk in België. Ook de Fransen Girard²⁰ en Roussel²¹ geven een volledig beeld.

Een belangwekkende bijdrage tot de theorievorming hebben Merton en Davis²² geleverd. In 1939 schreef Merton een essay over «Intermarriage and the social structure». Over dit essay ontstond tussen Merton en Davis een briefwisseling die tot midden 1941 voortduurde. Ofschoon Merton in zijn beschouwing de huwelijken tussen zwarten en blanken in de USA als uitgangspunt heeft genomen, mag men dit essay beschouwen als een integrale studie over partnerkeuze. De structureel-functionalistische benaderingswijze van Merton is hier dan niet vreemd. Op basis van literatuurstudie kunnen we tot het onderstaande raamwerk komen met betrekking tot de partnerkeuze²³.

In de samenleving zijn naast elkaar verschillende waarden, normen, doelstellingen en verwachtingen aanwezig. Het socialisatieproces verschilt naar inhoud voor de verschillende categorieën groeperingen en groepen, de dragers van de verschillende waarden en normen, doelstellingen en verwachtingen. Deze constatering betekent dat sociale/culturele systemen c.q. socia-

le/culturele subsystemen kunnen worden onderscheiden. Het betekent ook dat deze systemen en subsystemen in de tijd (ouders en opvoeders geven de waarden en normen door aan de kinderen) kunnen worden gehandhaafd. In de sociologie heerst verwarring over de begrippen sociale categorieën, sociale groepering, sociale groep, sociaal systeem en sociaal subsysteem. Dit behoeft geen verwondering te wekken daar de verschillen veelal subtiel en gekunsteld zijn. Het is misschien juist om in verband met de partnerkeuze te spreken van sociaal grondvlak. Een sociaal grondvlak definiëren we als een netwerk van betrekkingen en verhoudingen (structurele elementen) én een geheel van waarden en normen, doeleinden en verwachtingen (culturele elementen), waarvan het individu zich al dan niet bewust is. Daarnaast bezit het sociale grondvlak andere dimensies. Wij denken hierbij aan begrippen als levensstijl, sociaal klimaat en de psychologische sfeer. Het grondvlak bindt het individu en brengt grenzen aan. Lid zijn van een sociaal grondvlak impliceert dat sancties kunnen worden uitgeoefend, dat beïnvloeding plaatsvindt. Toegepast op het terrein der partnerkeuze brengt dit mee dat de andere leden van het grondvlak, de ouders, de opvoeders, de vriendenkring, de familieleden en de buurt hierbij co-acteurs zijn. Ook hun strevingen en verlangens zijn van betekenis bij de partnerkeuze. Zij kunnen sancties heffen, zij kunnen bewust of onbewust het individu sturen. Op basis van het voorafgaande kunnen we nu het begrip homogamie als volgt definiëren. Met homogamie wordt bedoeld dat huwelijken plaatsvinden tussen partners met eenzelfde sociaal grondvlak. Het begrip homogamie wordt echter in het algemeen anders omschreven. Kortweg wordt hier verstaan dat partners gelijke kenmerken bezitten. Deze homogeniteit wordt in de sociologie ontleend aan o.a. gelijke raciale, ethnische, levensbeschouwelijke en sociale herkomst. Zo wordt van homogamie gesproken als beide partners tot hetzelfde kerkgenootschap behoren en zelfs als de leeftijdsverschillen tussen de partners niet groot zijn. Hieruit blijkt eveneens dat homogamie – in engere zin – afhankelijk is van de indeling van de classificatie. Onze theoretische definitie van homogamie is op basis van censusmateriaal niet goed bruikbaar. Daarom is bij de analyse gekozen om wederzijdse kenmerken van gehuwden te bezien. De definitie die hier wordt gebruikt is derhalve te omschrijven als dat er van homogamie gesproken kan worden indien de wederzijdse kenmerken opgedeeld volgens de gehanteerde classificaties overeenstemmen. In alle andere gevallen is er sprake van heterogamie.

In de volgende hoofdstukken zullen eerst de aspecten leeftijd, kerkelijke gezindte en opleidingsniveau worden behandeld. Daarna wordt ingegaan op een combinatie van deze variabelen. In dit laatste hoofdstuk komt de partnerkeuze als een meer geïntegreerd probleem aan de orde.

Noten

¹ Jager, H. de Het sociaal-gemengde huwelijk, Leiden 1969, p. 3.

² Goode, W. J. Family and mobility. In: N. M. Tumin, reading on social stratification, Englewood-Cliffs N. J. 1970, pp. 322-331.

³ Goode, W. J. op. cit., pp. 322-331.

⁴ Hoog, C. de Partnerkeuze, Interimrapport censusmonografieën, Amsterdam 1974.

⁵ Doorn, J. A. A. Van en C. J. Lammers. Moderne sociologie, Utrecht 1959, pp. 220-221.

⁶ Marvin, D. M. Occupational propinquity as a factor in marriage selection. In: Journal of the American Association, 16, 1918-1919, pp. 131-150.

⁷ Bossard, H. S. Residential propinquity as a factor in marriage selection. In: A. J. S., 38, 1932-1933, pp. 219-224.

⁸ Inelchen, B. The social geography of marriage. Paper presented on the conference on love and attraction, Swansea 1977.

⁹ Burgess, E. W. en P. Wallin. Engagement and marriage, New York 1953, p. 188.

¹⁰ Heer, D. M. Negro-white marriages in the

USA. In: J. M. a. F. 28 (aug.) 1966, pp. 262-273. Reiss, I. L. Social class and campus dating. In: Sociological problems, 13, pp. 193-205.

¹¹ Thomas, J. L. The factor of religion in the selection of marriage mates. In: A.S.R. 16 (aug.) 1951, p. 448.

¹² Rubin, Z. Do Americans marry up? In: A.S.R. 33 (oct.) 1968, pp. 750-760.

¹³ Katz, A. en R. Hill. Residential propinquity and marital selection. In: M. a. F. L. feb. 1958, pp. 27-35.

¹⁴ Barth, E. A. T. People who intermarry: pioneers of protestors, Seattle 1967, p. 6.

¹⁵ Eckland, B. Theories of mate selection. In: Eugenics Quarterly, 15, 1968, p. 79.

¹⁶ Goode, W. J. op. cit., p. 322 e.v.

¹⁷ Adams, B. N. The American family, Chicago 1971, p. 203.

¹⁸ Dekker, G. Het kerkelijk gemengde huwelijk in Nederland, Meppel 1965.

¹⁹ Læuwen, B. van Het gemengde huwelijk, Assen 1959.

²⁰ Tulder, J. J. M. van Het sociaal gemengd

huwen. In: Mens en Maatschappij, sept. 1972, pp. 92-110.

²¹ Kooy, G. A. Sexualiteit, huwelijk en gezin in Nederland, Deventer 1975.

²² Hessen, J. S. van Van tijdelijke omgang naar duurzame relatie. In: H. Musaph e.a. Partnerkeuze en huwelijksverwachtingen, 's-Gravenhage 1960.

²³ Henryon, C. en E. Lambrechts. Le mariage en Belgique, Bruxelles 1968.

²⁴ Girard, A. Le choix du conjoint, Paris 1964.

²⁵ Roussel, L. Le mariage dans la société française, Paris 1975.

²⁶ Merton, R. K. en K. Davis. In april 1941 heeft Merton in Dallas een paper ingediend: Inter-

marriage and the social structure. Naar aanleiding van dit paper is een briefwisseling gevoerd met Kingsley Davis. Het paper en de briefwisseling zijn opgenomen in Merton R. K., Sociological Ambivalence and other essays. The free press, New York/Londen 1976, pp. 217-250.

²⁷ Hoog, C. de op. cit., pp. 4 e.v.

2.3. Theoretische uitgangspunten

3. Leeftijd en leeftijdsverschil tussen echtgenoten bij huwelijksluiting

3.1. Inleiding

Voor de periode rond 1900 kon Hajnal¹ twee Europese huwelijkspatronen vaststellen. Een Westeuropese patroon: men trad op relatief hoge leeftijd in het huwelijk, terwijl het percentage nooit-gehuwden naar verhouding hoog was. Daarnaast stond het Oosteuropese patroon: men huwde op relatief jonge leeftijd, en er was een naar verhouding laag cijfer nooit-gehuwden.

Meer eigentijdse onderzoeken² onderscheiden drie patronen: het Zuideuropese (hoge gemiddelde huwelijksleeftijd, veel ongehuwden, nl. - 17% -), het Oosteuropese (lage gemiddelde huwelijksleeftijd, weinig ongehuwden - 4% -) en het «overige» Europese patroon (gemiddelde huwelijksleeftijd, gemiddeld aantal ongehuwden - 11% -). In een recente studie van Van Poppel³ worden bewijzen aangevoerd, dat zich thans binnen het huidige Nederlandse huwelijkspatroon gewichtige veranderingen aan het voltrekken zijn. De gemiddelde huwelijksleeftijd van de voor de eerste keer huwendende blijkt zich te stabiliseren, althans bij de mannen. Bij de vrouwen valt nog een geringe daling te constateren. De huwelijksintensiteit neemt af. «Het is niet uit te sluiten» aldus stelt Van Poppel⁴ «dat de veranderingen in de huwelijksluiting moeten worden toegeschreven aan de verminderde betekenis van gedwongen huwelijken en aan toename van samenwoningen, die eerst wanneer een kind gewenst wordt, in een huwelijk worden omgezet. Uitgesloten is evenmin, dat de verslechterende economische vooruitzichten tot huwelijksuitstel hebben geleid». De recente ontwikkelingen zijn nog niet zichtbaar in het materiaal van de Volkstelling 1971. De veranderingen blijken uit tabel 2⁵.

Tabel 2. Huwelijksintensiteit (eerste huwelijken per 1000 huwbare mannen resp. vrouwen jonger dan 50 jaar) en gemiddelde huwelijksleeftijd, 1960-1975

Jaar	Intensiteit		Gemiddelde huwelijksleeftijd	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
1960	1015	1045	26,59	24,19
1965	1124	1130	25,8	23,5
1970	1012	1062	24,8	22,9
1975	767	826	24,8	22,7

In het navolgende gedeelte hebben we ons beperkt tot een vergelijking van de Volkstellingen van 1960 en 1971 met betrekking tot de leeftijd bij huwelijksluiting en de leeftijdsverschillen van de echtgenoten.

3.2. De leeftijd bij huwelijksluiting

Wanneer men de beide laatste volkstellingen vergelijkt, dan blijkt dat men in de periode 1960-1971 op steeds lagere leeftijd in het huwelijk is getreden. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor is van demografische aard. In 1946/47 was er sprake van een geboortenpiek. Het is logisch dat deze generatie ook invloed (in 1971) heeft op de samenstelling van de gehuwden naar leeftijd bij huwelijksluiting. Maar er is waarschijnlijk meer aan de hand⁶.

Hierbij dient nadrukkelijk te worden vermeld - dit geldt voor alle berekeningen - dat de massa van dit project bestaat uit echtparen, waarvan het huwelijk gesloten is in 1970 of eerder (exclusief inrichtingen en tehuizen, de varenden en rijdenden en de personen opgenomen in het Centraal Persoonsregister). Bovendien gaat het hier om samenwonende echtparen al dan niet

met kinderen en anderen. In 1960 bestaat de massa uit de totale populatie bestaande huwelijken. In 1971 bedroeg de totale populatie bestaande huwelijken op basis van de integrale telling voor de eerste, resp. niet-eerste huwelijken 2.818.604 en 223.520. Op steekproefbasis bedroegen deze aantallen: 2.820.203 en 223.423. Het blijkt dus dat 20.022 eerste huwelijken niet bij de analyse zijn betrokken en 2.567 niet-eerste huwelijken.

Tabel 3a. Bestaande eerste huwelijken (VT 1960 en VT 1971) naar leeftijd bij huwelijksluiting en naar geslacht

Leeftijd bij huwelijksluiting	Mannen		Vrouwen	
	1960	1971	1960	1971
Jonger dan en gelijk aan 24 jaar	27,8%	39,3%	54,0%	65,5%
25-34 jaar	65,6%	55,8%	42,9%	32,3%
35-44 jaar	5,8%	4,2%	2,8%	1,9%
Ouder dan en gelijk aan 45 jaar	0,8%	0,7%	0,3%	0,3%
Totaal = 100%	n = 2.798.582 (1971)		n = 2.303.450 (1960)	

De opgetreden aanzienlijke verschuivingen kunnen worden gevormd door het veranderende huwelijkspatroon in de periode 1960-1971. Een effect dat niet aan de dag treedt wanneer men de cijfers van beide volkstellingen naast elkaar zet, is de uitval door sterfte bij vooral de oudere huwelijkscohorten, omdat dit verschijnsel zich bij beide tellingen voordoet. Bij een vergelijking van de huwelijkscohorten treedt dit effect wel duidelijk op. Het huwelijkspatroon van vóór 1929 werd gekenmerkt door huwelijken die op naar verhouding hoge leeftijd werden gesloten. Bezien we enkele huwelijksjaren (1970, 1950-54, periode vóór 1920) dan blijkt dat in 1970 bij 62,9% van alle bestaande eerste huwelijken de man bij huwelijksluiting jonger was dan 25 jaar terwijl dat bij 83,6% van de vrouwen het geval was. In de periode vóór 1929 waren deze cijfers 45,2% resp. 69,4%, terwijl in het tijdvak 1950-1954 de cijfers 29,4% en 59,4% bedroegen. Het vroegere huwelijkspatroon komt hierin allerminst tot uiting. Bij niet-eerste huwelijken is het verschijnsel zelfs nog pregnanter. Omdat overeenkomstige symptomen zich ook in 1960 hebben voorgedaan, zijn vergelijkingen met 1971 echter mogelijk. Minder spectaculair dan het vroeger huwen, is de afname van die huwelijken waarbij één der echtgenoten of beide partners ouder zijn dan 35 jaar. In 1960 bedroegen voor de mannen en de vrouwen de cijfers 6,6% resp. 3,1%; in 1971 was dit 4,9% resp. 2,2%. Uit de volkstellingsgegevens valt voorts een niet onaanzienlijke toename van de zeer jonge huwelijken af te leiden. Immers, in 1960 waren 21.000 mannen vóór hun twintigste jaar gehuwd en 155.000 vrouwen. In 1971 kon worden vastgesteld, dat 65.000 gehuwde mannen jonger waren dan 20 jaar en maar liefst 320.000 gehuwde vrouwen. De conclusie dat zich in de periode 1960-1971 een bepaald spectaculaire groei van het zeer jeugdig huwen heeft voorgedaan, is op basis van dit materiaal dan ook alleszins gerechtvaardigd. Wel moeten we aantekenen dat zich binnen het materiaal van 1960 en 1971 verschillen voordoen die consequenties hebben voor de exacte omvang. Zij doen echter niets af aan de genoemde trend. De leeftijd bij huwelijksluiting van de bestaande niet-eerste huwelijken is in tabel 3b aangegeven.

Ook bij de niet-eerste huwelijken kan een toename worden opgemerkt van de jongere huwelijken. Het sterfte-effect van de oudere huwelijkscohorten speelt hier, bij een vergelijking van de periode van huwelijksluiting, een nog grotere rol dan bij de eerste huwelijken. Van de huwelijken vóór 1929 was op het moment van huwelijksluiting 19,8% van de mannen jonger dan 25 jaar, voor de vrouwen bedroeg dit cijfer zelfs 42,1%. Voor de periode 1950-1954 waren deze getallen 5,2% resp. 14,9%. In het jaar 1970 was 10,7% van de gehuwde mannen jonger dan 25 jaar en 22,9% van de vrouwen.

Tabel 3b. Bestaande niet-eerste huwelijken (VT 1960 en VT 1971) naar leeftijd bij huwelijksluiting en naar geslacht

Leeftijd bij huwelijksluiting	Bestaande niet-eerste huwelijken			
	Mannen		Vrouwen	
	1960	1971	1960	1971
Jonger dan en gelijk aan 24 jaar	3,0%	6,9%	12,1%	19,1%
25-34 jaar	30,9%	34,7%	39,9%	38,9%
35-44 jaar	32,5%	29,7%	28,4%	24,7%
Ouder dan en gelijk aan 45 jaar	33,6%	28,7%	19,6%	17,3%
Totaal = 100%	n = 220.856 (1971)		n = 215.481 (1960)	

Bezien we de wederzijdse huwelijksleeftijd van de partners bij de bestaande eerste huwelijken dan blijkt 46,4% van deze huwelijken naar leeftijdsklasse homogam te zijn. Bij 44,6% van de eerste huwelijken is er één klasse verschil. Een verschil van twee leeftijdsklassen treedt op bij 7,3%. Meer dan twee klassen verschil is slechts bij 1,2% van de bestaande eerste huwelijken het geval. Bij de niet-eerste huwelijken zien we belangrijkere verschillen. Geen verschil is er bij 35,0%, één klasse verschil in 35,3% van de gevallen, twee klassen verschil bij 18,7%. Meer dan twee klassen verschil valt echter bij 10,8% van de bestaande niet-eerste huwelijken vast te stellen. De eerste huwelijken zijn ten slotte meer homogam naar leeftijd dan de niet-eerste huwelijken. Deze gelijkheid hangt dus samen met de klasse-indeling van de variabele leeftijd. De huwelijken naar wederzijdse leeftijd zijn in de tabellen 4a en 4b weergegeven.

Tabel 4a. Bestaande eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting VT 1971

Leeftijd vrouw	Jonger dan 20	Leeftijd man					Ouder dan 44
		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
Jonger dan 20	1,7	7,5	2,0	0,3	0,0	0,0	0,0
20-24	0,6	25,6	23,6	3,6	0,5	0,1	0,0
25-29	0,0	3,6	15,8	5,7	1,0	0,2	0,0
30-34	0,0	0,2	1,7	2,5	1,1	0,3	0,1
35-39	0,0	0,0	0,1	0,4	0,5	0,3	0,1
40-44	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Ouder dan 44	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Totaal = 100%							

Aantoonbaar is dat in de niet-eerste huwelijken veel meer leeftijdspreiding plaatsvindt dan in de eerste huwelijken.

De modale huwelijksleeftijd ligt van vrouwen bij de eerste huwelijken tussen de 20 en 24 jaar, van mannen tussen de 25 en 29 jaar. Bij de niet-eerste huwelijken ligt deze huwelijksleeftijd van de mannen (volgens onze berekening) boven het 44e levensjaar; van de vrouwen evenwel tussen de 25 en 29 jaar.

Tabel 4b. Bestaande niet-eerste huwelijken naar leeftijd bij huwelijksluiting VT 1971

Leeftijd vrouw	Jonger dan 20	Leeftijd man					Ouder dan 44
		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
Jonger dan 20	0,1	0,8	0,9	0,5	0,3	0,1	0,0
20-24	0,1	3,0	5,6	4,0	2,0	1,0	0,6
25-29	0,0	1,8	5,5	5,8	4,0	1,9	1,2
30-34	0,0	0,7	2,8	5,1	4,8	3,0	2,3
35-39	0,0	0,3	0,9	2,3	3,6	3,6	4,0
40-44	0,0	0,1	0,2	0,7	1,4	2,4	5,2
Ouder dan 44	0,2	0,0	0,1	0,2	0,5	1,1	15,3
Totaal = 100%							

3.3 Het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten

Onder de 2,8 miljoen bestaande huwelijken zijn 10,5% huwelijken waarvan de partners in hetzelfde jaar zijn geboren. Bij 73,6% van de bestaande huwelijken is de man ouder tot veel ouder dan zijn echtgenote. Bij 15,9% van de bestaande huwelijken was de vrouw ouder, voor het merendeel slechts enkele jaren. Een soortgelijk beeld vertonen de bestaande eerste huwelijken. Bij de niet-eerste huwelijken zijn de verschillen nog sprekender. Dit blijkt uit de tabellen 5 tot en met 6b⁹.

De veranderingen die tussen 1960 en 1971 zijn opgetreden zijn niet opvallend. In 1971 is de grootte van de verschillen, zij het weinig, afgenomen. Dit geldt zowel voor de eerste huwelijken als voor de niet-eerste huwelijken. Bezien we de veranderingen die zich in de tijd hebben voorgedaan op basis van de Volkstelling 1971, dan blijken ook deze niet spectaculair te zijn. Dit is op te maken uit grafiek 1 over de bestaande huwelijken naar leeftijdsverschil bij huwelijkssluiting, geslacht, huwelijksstypen en periode van huwelijkssluiting. Uit deze grafiek blijkt dat de hoogste percentages gemengde huwelijken op basis van het leeftijdsverschil gevonden worden bij de eerste en niet-eerste huwelijken, waarin de man ouder is dan zijn echtgenote.

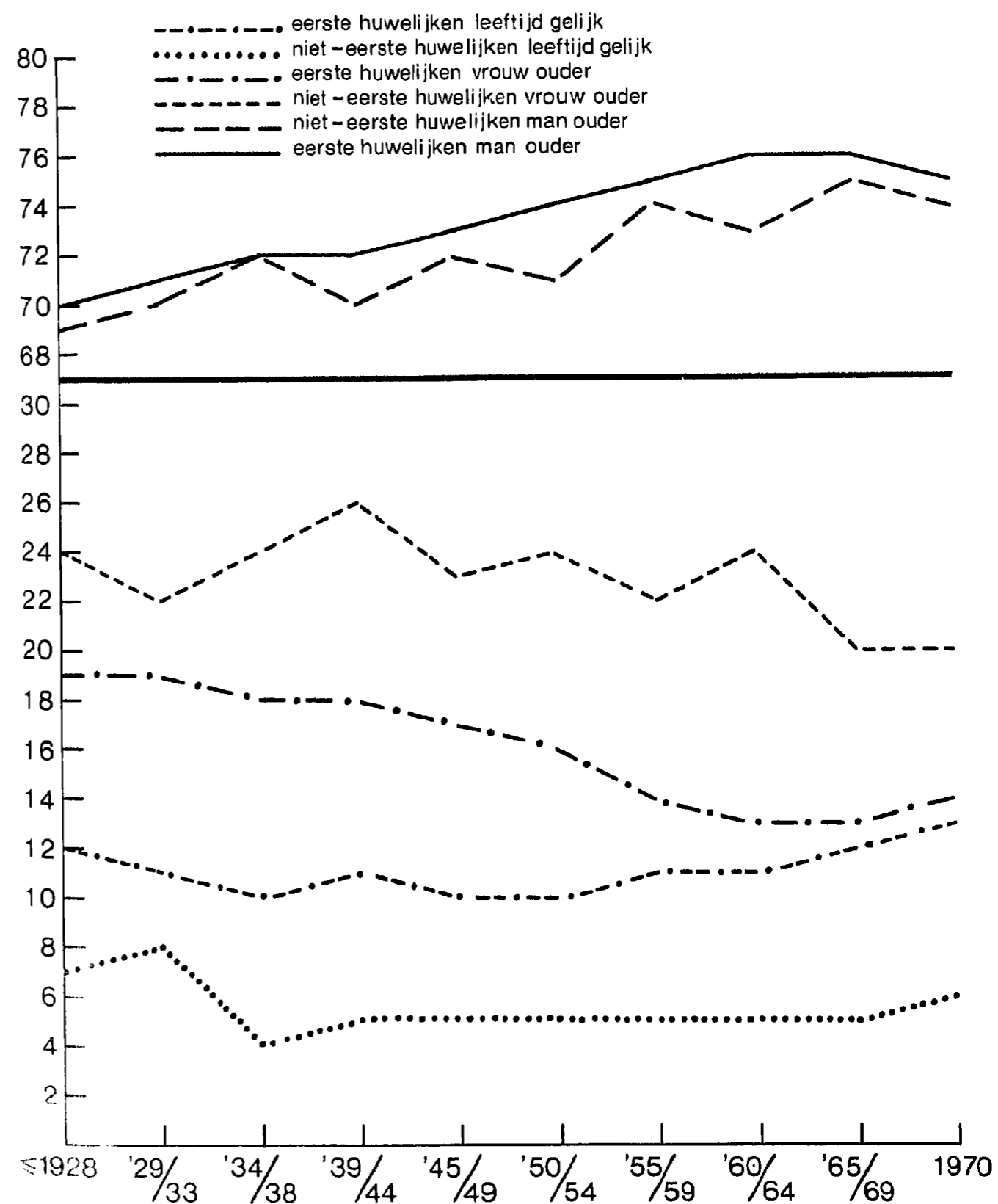
Tabel 5. Bestaande huwelijken naar leeftijdsverschil echtgenoten

Leeftijdsverschil	Eerste huwelijken		Niet-eerste huwelijken		Alle huwelijken	
	1960	1971	1960	1971	1960	1971
Man ouder 15 jaar of meer	0,6	0,6	11,0	9,7	1,6	1,3
10-15 jaar	3,1	2,7	15,6	14,1	4,2	3,5
5-9 jaar	20,6	19,8	25,1	25,3	21,0	20,2
1-4 jaar	47,9	50,6	21,9	23,6	45,6	48,6
Man en vrouw in hetzelfde jaar geboren	10,5	10,9	4,8	5,3	10,0	10,5
Man jonger						
1-4 jaar	15,0	13,6	12,8	13,3	14,8	13,5
5-9 jaar	2,1	1,6	6,4	6,3	2,4	2,0
10 jaar en meer	0,2	0,2	2,4	2,4	0,4	0,4
Totaal = 100%						

Het leeftijdsverschil is, wanneer wij ons op het beschikbare cijfermateriaal baseren bij de eerste huwelijken afgenomen, bij de niet-eerste huwelijken niet. Dit wordt bijzonder duidelijk, wanneer we een gewijzigde rangschikking van het leeftijdsverschil hanteren (m.n. door samenvoeging van de categorieën: man 1-4 jaar ouder, man en vrouw in hetzelfde jaar geboren en man 1-4 jaar jonger). Deze gegevens zijn vermeld in grafiek 2, waarin de bestaande huwelijken naar leeftijdsverschil op het tijdstip van huwelijkssluiting, huwelijksstypen en periode van huwelijkssluiting zijn gereproduceerd. Het verdichtende effect is nu evident aanwezig. Bij de eerste huwelijken neemt de spreiding sterk af, terwijl bij de niet-eerste huwelijken een afname niet of nauwelijks valt vast te stellen. De invloed van de uitval van de oudere huwelijkscohorten is in deze grafiek van essentiële betekenis. Bij de niet-eerste huwelijken manifesteert zich na de periode 1929-1933 een sterke toename van het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten, welk verschijnsel zich bij eerste huwelijken geleidelijker voltrekt. Huwelijken gesloten in de periode 1945-1949 zijn, naar leeftijdsverschil beschouwd, het sterkst gemengd, waarbij we niet van doen hebben met 'normale' periodefluctuaties, maar met uitval door sterfte door de oorlogshandelingen (wanneer het leeftijdsverschil tussen man en vrouw groot is ten tijde van de huwelijkssluiting, dan is de kans op huwelijksontbinding door sterfte logischerwijs aanzienlijk). Bovendien zijn er aanzienlijke verschillen per geslacht. Dit toont het volgende voorbeeld aan. Stel dat een man van veertig jaar, een vrouw van dertig jaar huwt. Indien dit in de periode 1951/1955 is gebeurd dan wordt door de man de volgende (gemiddelde) levensduur bereikt: $40 + 34,8 = 74,8$. En door de

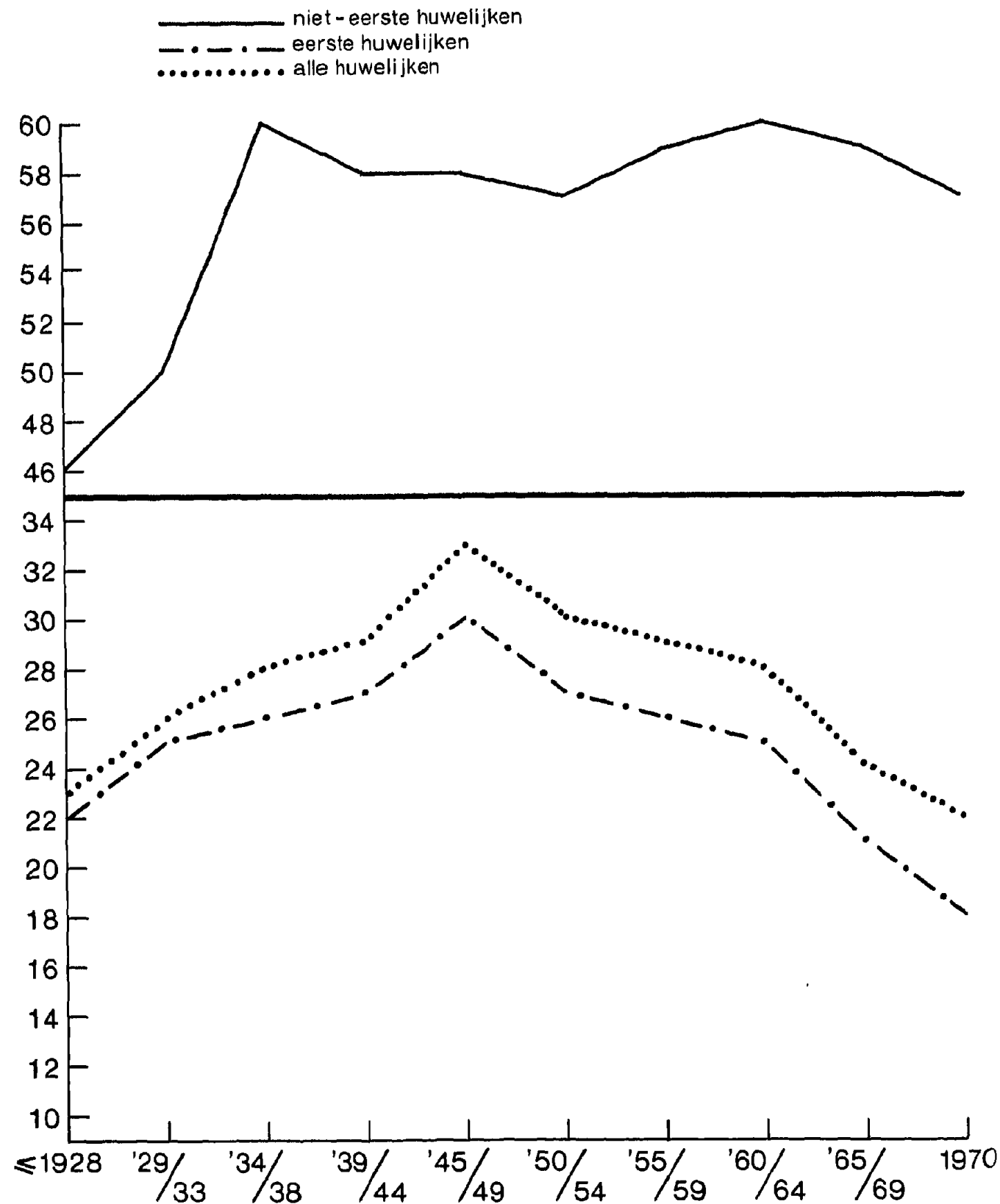
Percentages bestaande gemengde huwelijken naar leeftijdsverschil bij huwelijkssluiting, geslacht, huwelijksstypen en periode van huwelijkssluiting, Nederland 1971.

1

Percentages bestaande gemengde huwelijken naar leeftijdsverschil bij huwelijksluiting, huwelijksstypen en periode van huwelijksluiting, Nederland 1971.

2

vrouw 30 + 46,1 = 76,1 jaar. De vrouw overleeft de man dan 11,3 jaar. De berekening voor het jaar 1975 is als volgt: gemiddelde levensduur man 40 + 33,9 = 73,9 jaar, gemiddelde levensduur vrouw 30 + 49,1 = 79,1 jaar. De vrouw overleeft de man dan zelfs 15,2 jaar. Bij het omgekeerde, een man van dertig jaar huwt een vrouw van veertig jaar, dan ontstaat het volgende beeld. In de periode 1951/1955 wordt de man gemiddeld 30 + 44,3 = 74,3 jaar en de vrouw 40 + 36,6 = 76,6 jaar. De man overleeft de vrouw 7,7 jaar. Voor huwelijken gesloten in 1975 gelden de volgende cijfers. De man wordt gemiddeld 30 + 43,4 = 73,4 jaar, de vrouw 40 + 39,4 = 79,4 jaar. De man overleeft de vrouw 4,0 jaar.

Parke en Glick¹⁰ kwamen op basis van de Amerikaanse census tot de conclusie dat: 'Men who marry at a relatively young age tend to choose a woman only a few months younger, but men who marry late are ordinarily considerably older than their brides'. Wij hebben dit ook voor Nederland nagegaan. De gegevens zijn in de tabellen 6a en 6b opgenomen¹¹.

Tabel 6a. Bestaande eerste huwelijken naar wederzijdse leeftijd, 1971

Leeftijdsklasse vrouw	Leeftijdsklasse man						Ouder dan 44
	Jonger dan 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
Jonger dan 20	73,9	20,3	4,6	2,4	0,0	0,0	0,0
20-24	26,1	69,4	54,8	28,8	15,6	10,0	0,0
25-29	0,0	9,8	36,6	45,6	31,2	20,0	0,0
30-34	0,0	0,5	3,9	20,0	34,5	30,0	25,0
35-39	0,0	0,0	0,2	3,2	15,6	30,0	25,0
40-44	0,0	0,0	0,0	0,0	3,1	10,0	0,0
Ouder dan 44	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	50,0

Totaal per kolom = 100%

Bij nauwkeurige bestudering van tabel 6a blijkt, dat van de 20-24 jarige mannen 20,3% een jongere tot veel jongere echtgenote heeft. Bij de 25-29 jarigen bedraagt dit cijfer 59,2%, bij 30-34 jarige mannen 76,8% bij de 35-39 jarige mannen 81,3%, terwijl we het hoogste percentage vinden bij 40-44 jarige mannen, namelijk 90. Bij mannen die ouder zijn dan 44 jaar stelden we een daling in de percentages vast en wel tot 50%. De invloed van de kleine aantallen in deze laatste categorie kan het beeld vertekenen. De Amerikaanse bevindingen zijn dus ook voor Nederland relevant.

Bij de niet-eerste huwelijken is hetzelfde patroon aanwezig, zij het minder sterk. Bij de 20-24 jarige mannen heeft 11,9% een jongere echtgenote. Voor de 25-29 jarige mannen bedraagt dit getal 40,6%. De percentages voor de volgende leeftijden zijn resp. 55,3, 66,8, 73,3 en 46,5. Bij de niet-eerste huwelijken is het opvallend dat de mannen veel eerder geneigd zijn dan bij het sluiten van het eerste huwelijk een vrouw te trouwen die ouder tot veel ouder is.

Tabel 6b. Bestaande niet-eerste huwelijken naar wederzijdse leeftijd, 1971

Leeftijd vrouw	Leeftijd man						Ouder dan 44
	Jonger dan 20	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	
Jonger dan 20	50,0	11,9	5,6	2,7	1,8	0,8	0,0
20-24	50,0	44,8	35,0	21,7	12,0	7,6	2,1
25-29	0,0	26,9	34,4	31,1	24,4	14,5	4,2
30-34	0,0	10,4	17,5	27,4	28,9	22,9	8,0
35-39	0,0	4,5	5,6	12,4	21,7	27,5	14,0
40-44	0,0	1,5	1,3	3,8	8,4	18,3	18,2
Ouder dan 44	0,0	0,0	0,6	1,1	3,0	8,4	53,2

Totaal per kolom = 100%

De sociologische consequenties zijn van belang bij de factor huwelijksleeftijd. Wij hebben kunnen vaststellen¹² dat in verreweg de meeste gevallen de man ouder tot veel ouder is dan de vrouw. Daarnaast is gebleken dat mannen die op latere leeftijd voor de eerste maal huwen een veel jongere vrouw trouwen dan mannen die vroeg huwen. Bij de niet-eerste huwelijken doet zich dit verschijnsel minder sprekend voor. Bezien we het huwelijkswelslagen binnen deze context, dan blijkt volgens de onderzoekers King¹³, Blood en Wolfe¹⁴ en Locke¹⁵ dat het voorkeur verdient dat gehuwde mannen en vrouwen een min of meer gelijke leeftijd bezitten. Huwelijken waarin zich grote leeftijdsverschillen tussen de echtgenoten voordoen zijn echtscheidingsgevoelig. Burgess en Cottrell¹⁶ vonden met betrekking tot het huwelijkswelslagen bovendien dat het geen voorkeur verdient dat mannen jonger zijn dan de echtgenoten. Deze uitspraken gelden niet voor de eerder gehuwd geweest zijnden. Bij de zeer jong gehuwden en pas gehuwden treden bovendien vaak financiële problemen op¹⁷. In de literatuurstudie van Assen¹⁸ blijkt voorts dat de hoger-opgeleide mannen en vrouwen in het algemeen op latere leeftijd huwen dan de lager-opgeleiden. Plattelanders trouwen later dan stedelingen, buitenkerkelijken eerder dan kerkelijken. Bovendien komen er onder jong gehuwden meer gedwongen huwelijken voor dan bij de later gehuwden.

Coombs, Freedman, Friedman en Pratt¹⁹ hebben door middel van een longitudinaal onderzoek de gezinsinkomsten van gedwongen en niet-gedwongen huwelijken onderzocht. Uit dit onderzoek bleek dat na enige tijd de achterstand in inkomens, die de gedwongen huwelijken bij de start hadden, gedeeltelijk werd ingelopen. De grotere echtscheidingsgevoeligheid wordt veelal verklaard uit een financiële deprivatie-situatie. Een andere, meer voor de hand liggende verklaring kan zijn dat de echtscheiding varieert met de mate van sociale integratie in de samenleving. Van gedwongen huwelijken kan dan gezegd worden dat ze minder geïntegreerd zijn. Deze relatieve desintegratie treedt waarschijnlijk ook op bij een groot leeftijdsverschil tussen echtgenoten (vooral in huwelijken waarbij de echtgenote veel ouder is) en bij zeer jong gesloten huwelijken.

Noten

¹ Hajnal, J. European marriage patterns in perspective. In: Population in History, London 1965, p. 128.

² Heeren, H. J. De huwelijksleeftijd als demografische variabele. In: H. J. Heeren (ed.): Huwelijksleeftijd in Nederland, Meppel 1973, pp. 9-22.

Wunsch, G. Recent trends of nuptiality in some European countries, a demographic analysis. In: B. W. Frijling (ed.): Social Change in Europe, Leiden 1973.

³ Poppel, F. W. A. van Enkele recente ontwikkelingen in huwelijksfrequentie en huwelijksleeftijd in Nederland. In: Demografie 25 1977.

⁴ Poppel, F. W. A. van op. cit.

⁵ Poppel, F. W. A. van op. cit. (De gemiddelde huwelijksleeftijden zijn CBS-gegevens)

⁶ CBS Gegevens ontleend aan Volkstelling 1960. Deel 6. Bestaande huwelijken en vruchtbaarheid dezer huwelijken. 's-Gravenhage 1969, Volkstelling 1971 tabellen censusmonografieën en partnerkeuze.

⁷ Op basis van de Volkstelling 1960 komen we

tot veel lagere aantallen bestaande huwelijken in bepaalde perioden dan op basis van de Volkstelling 1971. Het omgekeerde zou logisch zijn geweest. Uit andere bronnen weten we dat er een verhoging van de huwelijksleeftijd heeft plaatsgevonden. De trend is onmiskenbaar, aan de exacte hoogte dient te worden getwijfeld. Een verklaring voor dit verschijnsel hebben we niet kunnen vinden.

⁸ CBS Volkstelling 1971 tabellen censusmonografieën partnerkeuze.

⁹ CBS Gegevens ontleend aan Volkstelling 1960. Deel 6. Bestaande huwelijken en vruchtbaarheid dezer huwelijken. 's-Gravenhage 1969, Volkstelling 1971 tabellen censusmonografieën en partnerkeuze.

¹⁰ Parke, R. en P. C. Glick Prospective changes in marriage and family. In: J. M. a. F. 29 (may) 1967, pp. 249-256.

¹¹ CBS Volkstelling 1971 tabellen censusmonografieën partnerkeuze.

¹² CBS De grafieken zijn gebaseerd op de

Volkstelling 1971 tabellen censusmonografieën partnerkeuze.

¹³ King, Ch. The Burgess-Cottrell method of measuring marital adjustment as applied to a non-white southern urban-population. In: M.a.F.L. 14 (nov.) 1962, pp. 280-285.

¹⁴ Blood, R. O. en D. M. Wolfe Husband and wives, Glencoe 1960, p. 163.

¹⁵ Locke, H. J. Predicting adjustment in marriage, New York 1951.

¹⁶ Burgess, E. W. en L. S. Cottrell Predicting success or failure in marriage, New York 1939.

¹⁷ Stein, H. J. R. Financiële problemen onder jong gehuwden, Wageningen 1977.

¹⁸ I.P.M. Problemen onder jong gehuwden, 's-Gravenhage 1970.

¹⁹ Assen, J. G. M. Differentiële nuptialiteit, Voorburg 1977.

²⁰ Coombs, L. C. en R. Freedman, J. Friedman en W. F. Pratt Prenatal pregnancy and status before and after marriage. In: A. J. S. 1969-1970, pp. 800-820.

4. De wederzijdse kerkelijke gezindte van huwelijkspartners

4.1. Inleiding

Het kerkelijk gemengde huwelijk is met grote regelmaat het object geweest van onderzoek in Nederland. Een aantal oorzaken zijn daarvoor aan te geven. Zo is er, om met de gewichtigste te beginnen, in de loop van de tijd, van «officiële» kerkelijke zijde¹ veel geschreven over de – veelal bedenkelijk geachte – gevolgen van het sluiten van het kerkelijk gemengde huwelijk. Daarbij hoort de godsdienstsociologie in ons land tot de oudste sociologische specialisaties². Vervolgens komt de kerkelijke gezindte van oudsher voor in overheidsstatistieken³.

Van Leeuwen⁴, representant van het rooms-katholieke volksdeel, publiceerde reeds in 1959 over het kerkelijk gemengde huwelijk. Dekker⁵, socioloog aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, wijdde in 1965 een publikatie aan hetzelfde onderwerp. In het bijzonder bij Van Leeuwen⁶ blijkt een duidelijke verontrusting over het toenemend aantal kerkelijk gemengde huwelijken. De Jager⁷ komt in 1969 met een wat meer genuanceerde visie op het verschijnsel. Zijn betoog mondt erin uit, dat slechts dan gesproken kan worden van een kerkelijk gemengd huwelijk, wanneer de beide partners meelevende aanhangers van de onderscheiden kerkgenootschappen zijn. Dergelijke lidmaten worden dan aangeduid met «kernleden». Wij komen, later in dit hoofdstuk, nog terug op de visie van deze auteur. Het aantal publikaties dat in ons land met betrekking tot kerkelijk gemengde huwelijken is verschenen, is vergelijkbaar met de in de Verenigde Staten gepubliceerde beschouwingen over interraciale en interethnische huwelijken. Dit neemt niet weg, dat het kerkelijk gemengde huwelijk ook in de Verenigde Staten in de belangstelling stond van sociologen. Er zijn publikaties van o.a.: Hollinghead⁸, Winch⁹ en Thomas¹⁰.

Alvorens over te gaan tot analyse van het kerkelijk gemengde huwelijk op basis van het volkstellingsmateriaal, zij het toegestaan nogmaals de methodologische problematiek te memoreren, die in het eerste hoofdstuk aan de orde is gekomen. De vraag naar de kerkelijke gezindte werd door de respondenten bij de verschillende volkstellingen waarschijnlijk lang niet altijd identiek benaderd. Veranderingen met betrekking tot deze variabele beslaan derhalve niet steeds de perioden, die door twee volkstellingen worden begrensd, doch kunnen een veel grotere reikwijdte hebben. In dit hoofdstuk wordt primair ingegaan op de verschillen die zijn opgetreden bij de Volkstellingen 1960 en 1971 met betrekking tot kerkelijk gemengde huwelijken, waarna er een analyse van het verschijnsel volgt op basis van de laatste gegevens.

In de Nederlandse samenleving valt een gestadig voortgaande ontkerkelijking en secularisatie waar te nemen, bij welke verschijnselen de aanzienlijke toename van het aantal kerkelijk gemengde huwelijken logisch aansluit. Dit blijkt uit tabel 7¹¹.

In 1960 gaf het CBS op de desbetreffende cijfers de navolgende toelichting¹²: «Berekent men voor elk der onderscheiden gezindten per 100 gevallen, waarin beide echtgenoten tot dezelfde gezindte behoren, het aantal waarin slechts (of de man of de vrouw daartoe behoort, dan blijken vrij grote afwijkingen (t.o.v. het algemeen gemiddelde) te bestaan». Op deze wijze berekend, komen op iedere 100 niet-gemengde eerste huwelijken tussen rooms-katholieken steeds 9 huwelijken voor, waarbij slechts één der partners rooms-katholiek is. Het blijkt, tenminste met betrekking tot de categorie

4.2. Veranderingen met betrekking tot het kerkelijk gemengde huwelijk tussen 1960 en 1971

Tabel 7. Bestaande eerste en niet-eerste huwelijken naar kerkelijke gezindte op basis VT 1960 en VT 1971 (gemengde huwelijken per 100 niet-gemengde per kerkelijke gezindte).

Kerkelijke gezindte	Gemengde huwelijken per 100 niet-gemengde huwelijken			
	Eerste huwelijken		Niet-eerste huwelijken	
	1960	1971	1960	1971
Rooms-Katholiek	9,3	13,1	39,1	46,9
Nederlands-Hervormd	20,2	20,7	55,0	71,9
Gereformeerd	12,1	12,9	43,4	57,1
Geen	28,6	36,0	42,0	47,1

bestaande eerste-huwelijken, dat het aantal gemengde huwelijken het grootst is bij buitenkerkelijken, gevolgd door dat bij Nederlands-Hervormden. In het geval van de eerste huwelijken ziet men een bepaalde mate van stabilisatie optreden wanneer het gaat om het gemengd huwen van gereformeerden. De ontwikkelingen bij de categorie bestaande niet-eerste huwelijken lopen niet parallel, terwijl ook de rangorde van de onderscheiden kerkelijke groepen anders is. Hier is bij de hervormden de toename het grootst, gevolgd door gereformeerden, katholieken en buitenkerkelijken. Voorts valt bij bestudering van deze tabel op, dat van het totaal der niet-eerste huwelijken het aantal gemengde huwelijken aanzienlijk omvangrijker is dan bij de eerste huwelijken, een fenomeen dat zich trouwens bij alle vijf onderscheiden gezindten blijkt voor te doen. Een dergelijke tendens kondigde zich in 1960 reeds aan¹³.

Gevorderd tot dit punt bij de interpretatie van de volkstellingsgegevens, deed zich de noodzaak voor, ons bij een aantal verklaringen te bedienen van de berekeningswijze volgens de «indifferentie-index», een methode waarbij men zich in zekere mate kan beschermen tegen de vertekende invloed van extreme getalsverhoudingen. In een bijlage¹⁴ vindt men een uitvoerige verklaring van deze berekeningswijze.

In zijn publikatie van 1965 kon Dekker¹⁵, op basis van vergelijking van de betreffende volkstellingsgegevens van 1947 en 1960 gewagen van een opmerkelijk feit, hierbij doelend op én indifferentie-indices én percentages, dat een markante daling te zien was van de aantallen gemengde huwelijken. De auteur introduceerde voorzichtig een aantal suggesties omtrent mogelijke oorzaken van deze onverwachte daling. Hij noemde o.m. de evenwichtiger verdeling van de geslachten over de huwendenden in 1971, vergeleken met die van 1960, alsmede veranderingen met betrekking tot de urbanisatiegraad (het gemengd huwen komt in de grote steden meer voor dan in de kleinere, waarbij het aandeel van de in grote steden gesloten huwelijken in de periode 1938-1960 afnam).

Ook hier is Van Leeuwen¹⁶ veel stelliger in zijn gevolgtrekkingen. Hij beoogt dat de daling van de gemengde huwelijken bij katholieken moest worden toegeschreven aan groeiende weerstand tegen het gemengde huwen. Toch wordt ook het proces van ontkerkelijking en secularisatie door deze auteur herkend, waarbij hij stelt dat tenslotte de «ware» katholiek overblijft, om er vervolgens op te wijzen dat beide oorzaken in eenzelfde richting wijzen, nl. naar een meer principiële stellingname.

Bij beschouwing van de gegevens uit de lopende statistiek kunnen twee zaken worden vastgesteld. Primair geldt dat alle kerkelijke gezindten een hogere indifferentie-index hebben, dan wanneer deze maat wordt berekend op basis van rechtstreekse gegevens uit de Volkstelling. Dit duidt erop, dat na huwelijksluiting een ontmenging plaatsvindt, hetgeen zeggen wil, dat de vrouw de religie van haar echtgenoot kiest en ook omgekeerd. Secundair is vast te stellen, dat gedurende een zeer lange reeks van jaren de indifferen-

tie-indices op basis van de bevolkingsboekhouding constant zijn gebleven. Eerst na 1960 wordt de invloed van ontkerkelijking en secularisatie goed zichtbaar¹⁷.

De Jager¹⁸ onderscheidt met betrekking tot het lidmaatschap van een kerkelijke gemeenschap drie typen: kernleden, randleden en nominale leden. Dit onderscheid is van belang ter verklaring van de bewegingen die in grafiek 3 te zien zijn. Deze grafiek bevat gegevens uit de Volkstellingen 1947, 1960 en 1971. Opvallend daarbij is de gesignaleerde daling van de gemengde huwelijken in de periode tussen de meetdata 1947 en 1960. Na 1960 valt de stijging van het aantal gemengde huwelijken thans gemakkelijker te begrijpen. Toch is een plausibele verklaring te vinden voor de daling van de indifferentie-indices in de periode 1947-1960 (deze daling komt overigens ook in de berekening naar percentages in grafiek 4 tot uiting). Zo waren de vragen enigszins anders geformuleerd bij de tellingen van 1947 resp. 1960. In 1947 luidde het belangrijkste deel van de toelichting op de vraag: «Wenst men beslist niet meer tot een kerkelijke gezindte te worden gerekend, dan vulle men «neen» in». Daarentegen luidde de formulering in 1960 «Behoort de betrokkene niet tot een kerkgenootschap of enige godsdienstgemeenschap of wenst hij/zij daartoe bepaaldelijk niet meer te worden gerekend, dan wordt deze vraag met «neen» beantwoord»¹⁹.

Op het eerste gezicht lijkt de wat vrijere formulering van 1960 meer als gemengde huwelijken geregistreerd staande huwelijken tot gevolg te hebben gehad. Dit behoeft echter niet het geval te zijn. De wijze van formuleren van 1947 kan ertoe hebben geleid dat ook de randleden en de nominale leden een kerkgenootschap hebben opgegeven. Een gehuwde buitenkerkelijke zoon van een vrouw die Hervormd gedoopt werd, kan dan «Hervormd» hebben ingevuld. In vele gevallen zullen personen, die in het verleden een band met een kerkgenootschap hebben gehad een kerkelijke gezindte hebben ingevuld. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk tot de omvang van het aantal gemengde huwelijken volgens de Volkstelling van 1947 bijgedragen. Aan te nemen is, dat er in 1960 een aanzienlijke uitval is geregistreerd van nominale en randleden. Daarnaast kunnen velen de kerkelijke gezindte van echtgenoot of echtgenote hebben opgegeven.

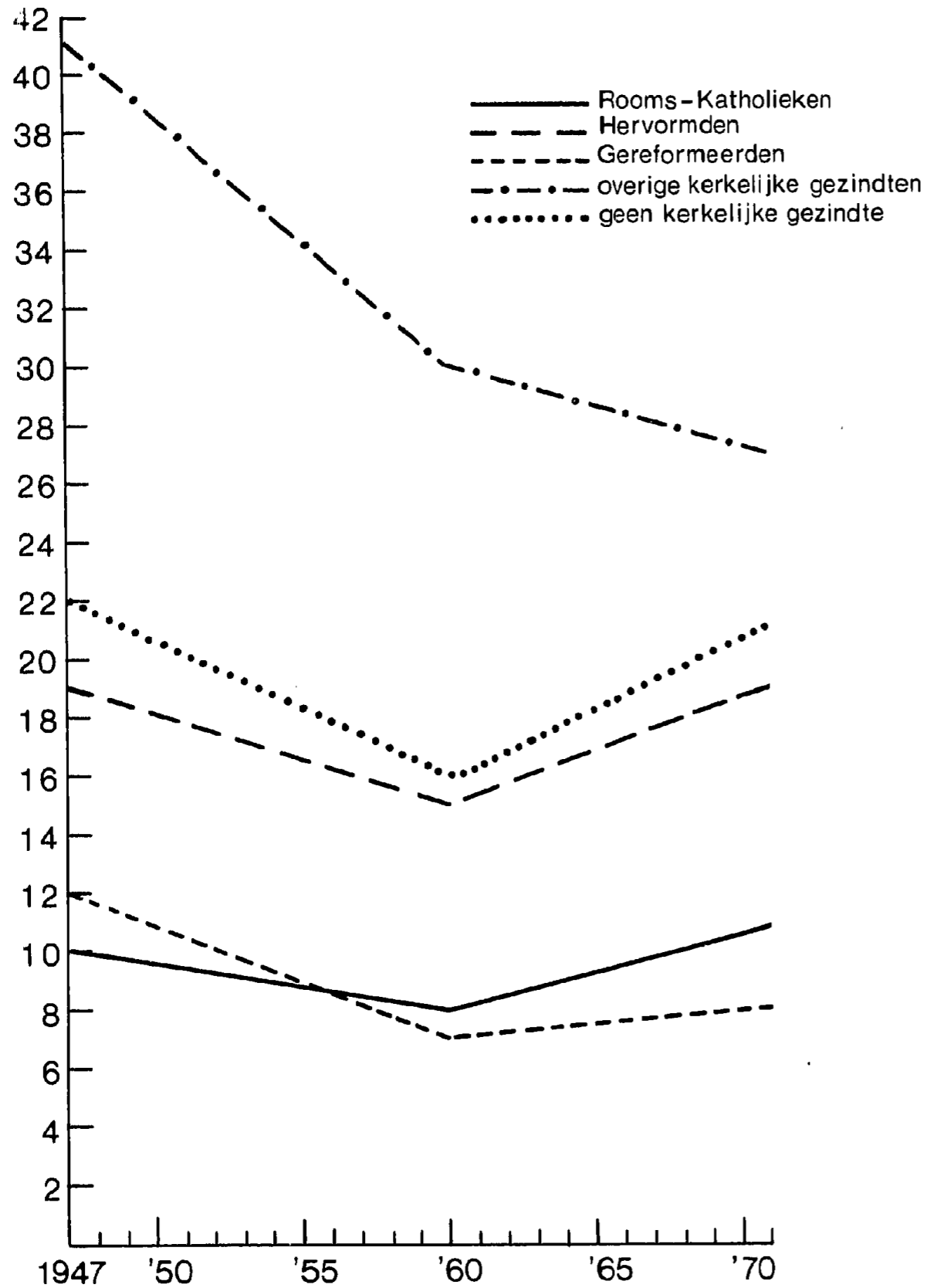
Toch menen we er goed aan te doen de besproken ontwikkelingen niet alleen aan de gedifferentieerde wijze van vraagstelling in 1947 en 1960 toe te schrijven. Het verschijnsel mag niet uitsluitend als administratief worden afgedaan. Er moet ook sprake zijn van een verandering van opvattingen. Het ligt voor de hand, dat men in 1947 van mening was de band met het kerkgenootschap niet te kunnen en mogen verbreken, hoe ver een feitelijke relatie ervan wellicht ook te zoeken is geweest. In 1960 vulde men waarschijnlijk geen kerkgenootschap meer in, maar ontkende men daarmee de band te hebben verbroken met het kerkgenootschap waarmee men eertijds nog de een of andere binding had. Of men vermeldde het kerkgenootschap van de huwelijkspartner. Belangwekkend is het dezelfde ontwikkelingen in de periode 1960-1971 te beschouwen, temeer waar we weten - op basis van de bevolkingsboekhouding - dat ook in deze periode een sterke toename van het aantal kerkelijk gemengde huwelijken te zien is. En in 1971 was de formulering van de vraag naar de kerkelijke gezindte nagenoeg dezelfde als die in 1960. Naast de ontkerkelijking en secularisatie heeft zich inmiddels een nieuwe ontwikkeling afgetekend. Men «mag» in 1970 een gemengd huwelijk sluiten, de ontzuiling heeft haar intrede gedaan. Het ontstaan van C.D.A. en F.N.V. zijn voorbeelden van deze ontzuiling.

Wanneer rekening wordt gehouden met de omvang van de kerkelijke groepering ontstaan zuiverder beelden van het kerkelijk gemengd huwen. De grafieken 5, 6 en 7 hebben het huwelijksstypen als ingang. De bestaande huwelijken, de bestaande eerste huwelijken en de bestaande niet-eerste huwelijken worden achtereenvolgens behandeld. Binnen deze grafieken worden mannen en vrouwen naar kerkelijke gezindte onderscheiden.

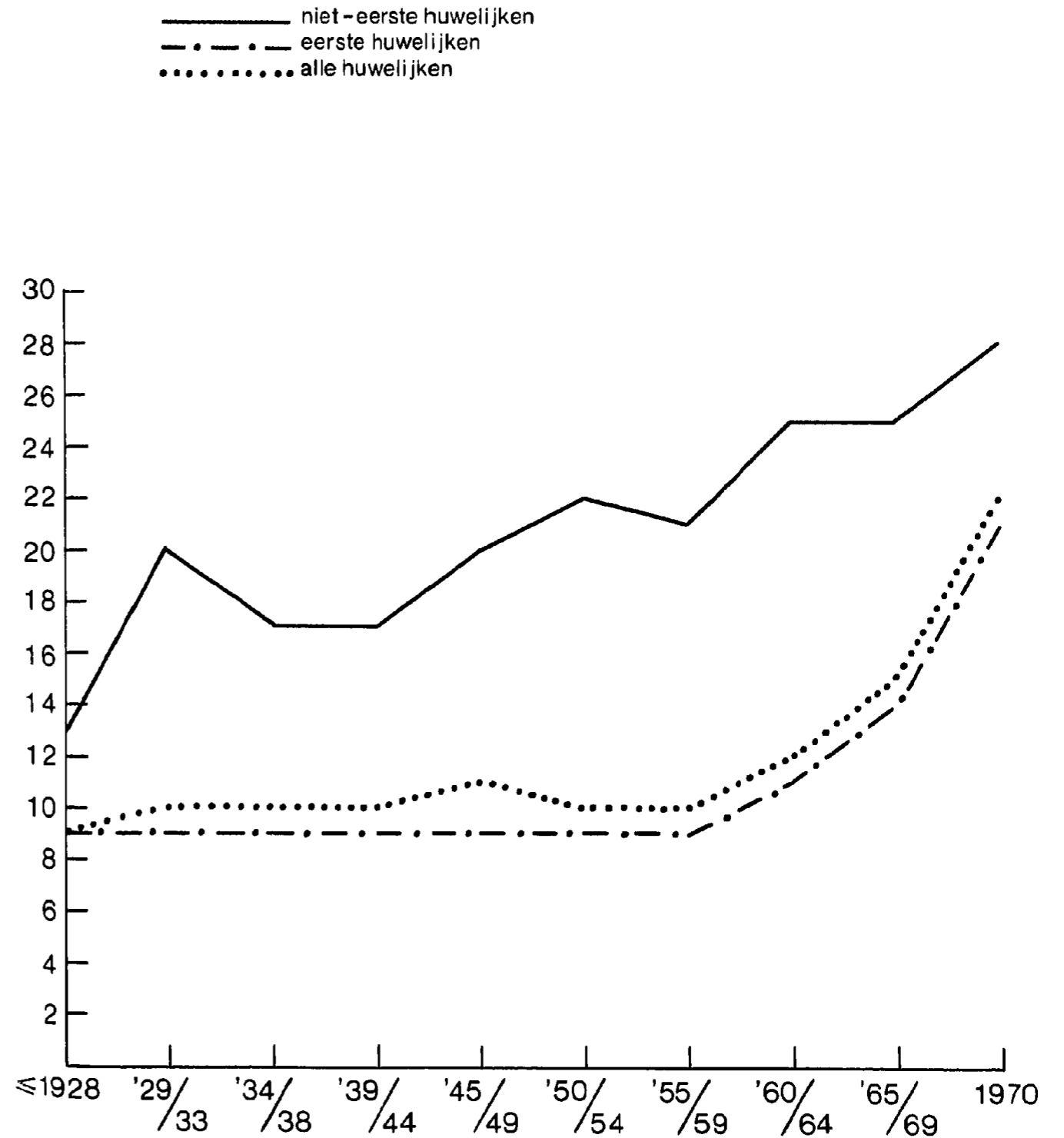
Bij de bestaande huwelijken (eerste en niet-eerste huwelijken samen) is na

4.3. De gemengde huwelijken

Indifferentie - indices naar kerkelijke gezindte van alle bestaande huwelijken t.t.v. de volkstellingen 1947, 1960 en 1971

Percentages bestaande kerkelijk gemengde huwelijken naar huwelijkstype en periode van huwelijkssluiting, Nederland 1971

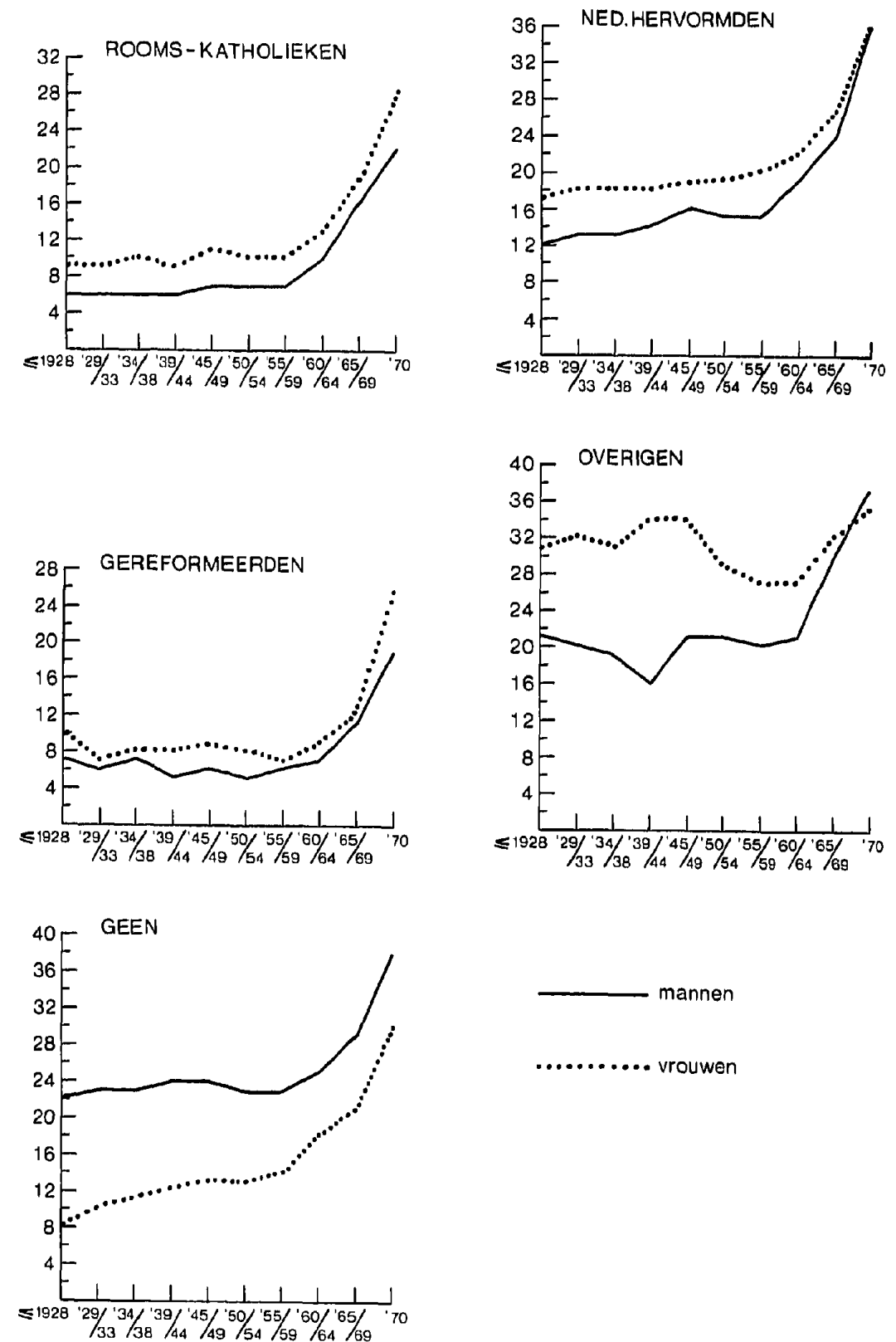

1959 een sterke toename te zien van het gemengd huwen. Deze toename geldt voor alle kerkelijke groeperingen, waarbij wordt aangetekend dat de overige kerkelijke groeperingen een ander totaalbeeld vertonen. Hier is een stijging na 1959 vast te stellen, maar ook in vroegere perioden zijn bij deze categorie (een samenstel van een groot aantal kerken en geloofsgemeenschappen) bewegingen in het gemengd huwen te zien. In de perioden voor en na de Tweede Wereldoorlog zien we niet onaanzienlijke fluctuaties optreden. Het is opvallend dat bij de kerkelijke groeperingen de vrouwen meer gemengd huwen dan de mannen. Bij de buitenkerkelijken is het omgekeerde het geval. Daarnaast is de laatste tijd een tendens naar gelijkheid aanwezig. Bij de Katholieken is deze beweging, evenals bij de Gereformeerden, niet zichtbaar. Bij de Hervormden blijken er in 1970 geen verschillen meer te bestaan tussen de hoogte van de indices voor mannen en vrouwen. Bij de overige gezindten zien we dat de mannen tegenwoordig meer gemengd huwen dan de vrouwen en bij de buitenkerkelijke blijkt het verschil tussen vrouwen en mannen de laatste jaren te zijn afgenomen. In grafiek 5 zijn deze gegevens opgenomen²⁰. De eerste huwelijken vertonen een beeld dat sterke overeenkomst heeft met de bestaande huwelijken. Dit ligt ook voor de hand omdat de eerste huwelijken het grootste bestanddeel vormen van de bestaande huwelijken. Des te opmerkelijker zijn de verschillen die in de grafiek zichtbaar zijn. In het algemeen zien we dat het omslagpunt, het jaar 1950, ook hier aanwezig is. Bij de buitenkerkelijke vrouwen blijkt na 1954 het gemengd huwen te zijn toegenomen. Ook bij de Hervormden (mannen en vrouwen) is 1954 een omslagpunt. Voorts zijn er geen verschillen meer tussen mannen en vrouwen bij de Gereformeerden en de Hervormden. Bij de eerste huwelijken trouwt de katholieke vrouw duidelijk meer gemengd dan de katholieke man. De buitenkerkelijke man trouwt meer buiten zijn groepering dan de buitenkerkelijke vrouw. Naast deze constatering is het van belang om de hoogte van de indifferentie-indices te analyseren. Voor het aangaan van een huwelijksverbintenis binnen de eigen groepering blijken zowel katholieke als gereformeerde mannen een voorkeur te hebben, in welke karakteristiek de gereformeerde mannen de laatste jaren zelfs nog consequenter zijn dan de katholieke. Wanneer het gaat om het gemengde huwen op zich, blijken twee categorieën koplopers, te weten de buitenkerkelijke mannen alsmede de mannen van de groep overige kerkelijke gezindten. Meer recent voegden zich daarbij nog de hervormde mannen en vrouwen, die eerder, wanneer het ging om gemengd huwen, duidelijk een middenpositie innamen.

Een samenvattende conclusie is voor al deze groeperingen reeds goed mogelijk. Ook na de opvallende veranderingen in de maatschappij die vooral de zestiger jaren blijken te hebben gekenmerkt, wordt nog altijd de voorkeur gegeven aan een huwelijkspartner binnen de eigen groepering.

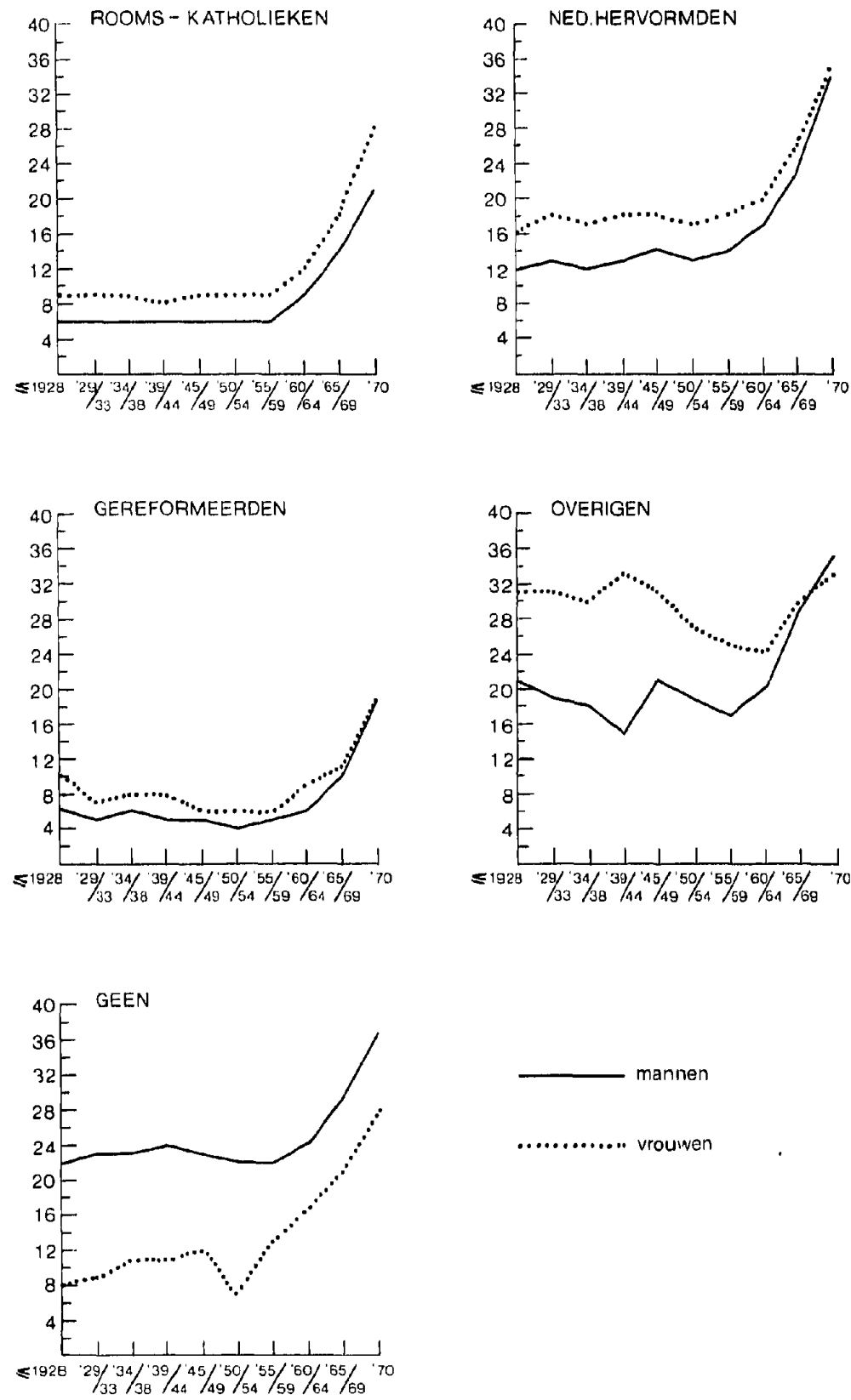
Grafiek 7 toont de ontwikkelingen bij de bestaande niet-eerste huwelijken; hier is een ander beeld zichtbaar. Vanaf 1928 doet zich een toename van het kerkelijk gemengde huwen voor, met een uitzondering voor de vrouwen, die tot de overige kerkelijke gezindten worden gerekend. Opvallend is voor de dertiger jaren de aanvankelijke daling van het gemengde huwen. Een terugkerend verschijnsel is een nogal opvallend hoogteverschil bij de eerste en de niet-eerste huwelijken. Hierbij zij opgemerkt, dat onder een niet-eerste huwelijk ook wordt verstaan een echtverbintenis waarbij één der partners is hertrouwd, hetgeen met zich brengt, dat bij niet-eerste huwelijken partners betrokken kunnen zijn, die niet eerder gehuwd zijn geweest. Daarnaast bestaat de categorie uit gescheidenen en verweduwden. Bij degenen die behoren tot een kerkelijke groepering blijkt, dat de vrouw meer buiten de eigen groepering trouwt dan de man. Alleen bij de hervormden blijkt het gedrag van de mannen nauwelijks anders dan dat van de vrouwen. Bij de overige kerkelijke groeperingen trouwde de vrouw sterk buiten de eigen kring, hoewel tegenwoordig de man hier de koppositie inneemt. De grootste verschillen zijn bij de buitenkerkelijken waarneembaar; hier trouwt de man veel sterker buiten de eigen groepering dan de vrouw. Ook bij de bestaande niet-eerste huwelijken kan worden vastgesteld, dat een voorkeur aanwezig is om

Indifferentie - indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijksluiting voor bestaande huwelijken, Nederland 1971.

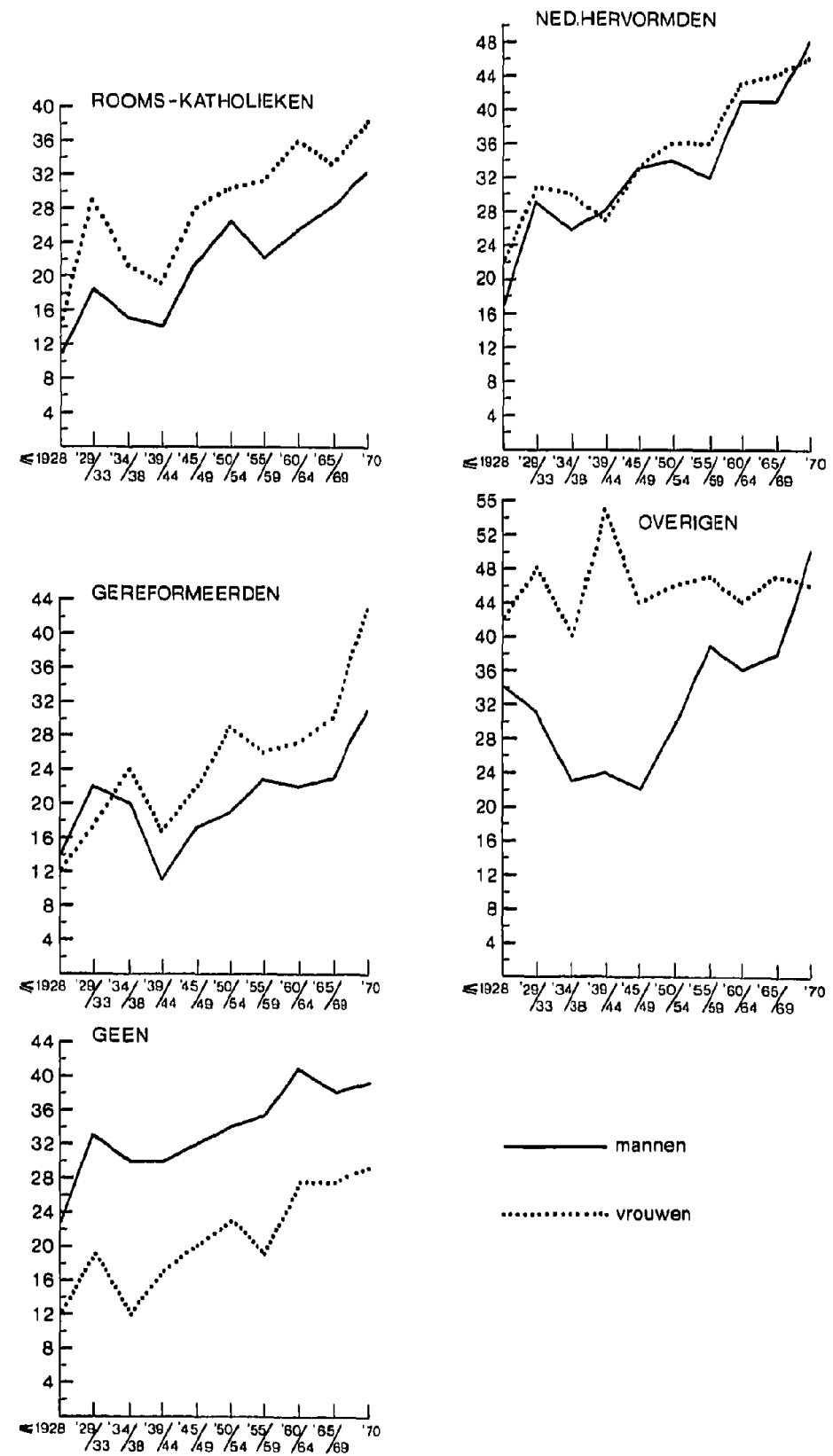

Indifferentie - indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijkssluiting voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971.

Indifferentie - indices naar kerkelijke gezindte, geslacht en periode van huwelijkssluiting voor bestaande niet-eerste huwelijken, Nederland 1971.

binnen de eigen groepering te trouwen, welke neiging in 1970 het meest opviel bij buitenkerkelijke vrouwen, gevolgd door gereformeerde mannen, daarna de katholieke. Mannen behorend tot de overige kerkelijke gezindten toonden de minste voorkeur bij de partnerkeuze binnen de eigen groep te blijven.

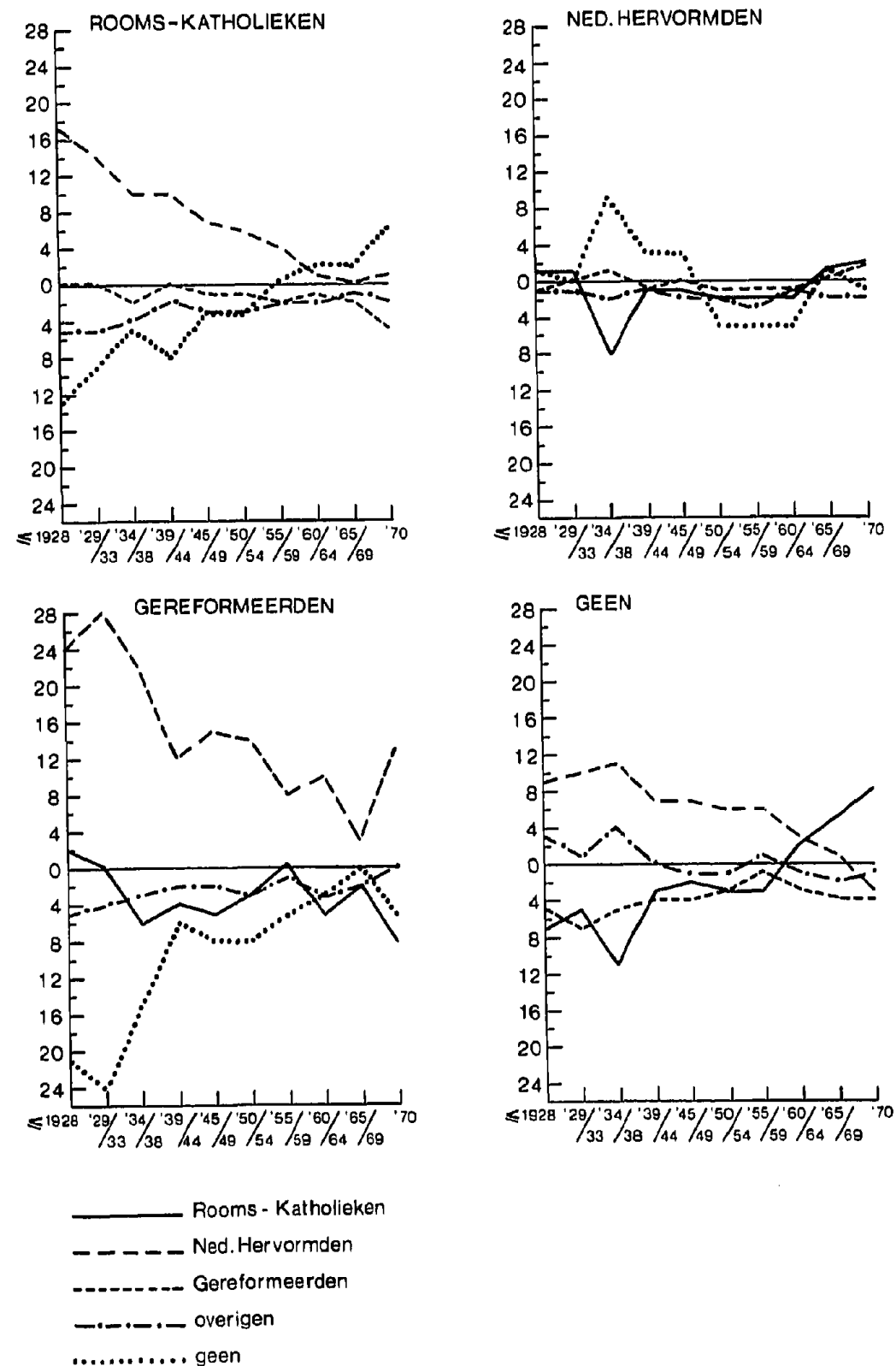
In het algemeen kunnen we uit het materiaal van de Volkstelling 1971 afleiden dat de variabele kerkelijke gezindte een rol speelt bij de uiteindelijke keuze van een huwelijkspartner. Ten aanzien van alle huwelijkstypen en alle classificaties geldt dat men preferentie heeft voor de eigen groepering. Deze voorkeur is bij de eerste huwelijken sterker aanwezig dan bij de niet-eerste huwelijken. Daarnaast is het opvallend dat vrouwen die tot een kerkelijke gezindte behoren in het algemeen een mindere voorkeur voor de eigen groepering vertonen dan de mannen. Buitenkerkelijke vrouwen daarentegen blijken een sterkere voorkeur te hebben om te huwen met buitenkerkelijke mannen, omgekeerd is dit niet het geval. Een andere constatering die we hebben kunnen doen is dat bij de bestaande huwelijken en de bestaande eerste huwelijken na 1959 er veel meer buiten de eigen groepering wordt getrouwd. Bij de niet-eerste huwelijken was dit verschijnsel al veel eerder zichtbaar.

4.4. Voorkeuren van gemengd gehuwden

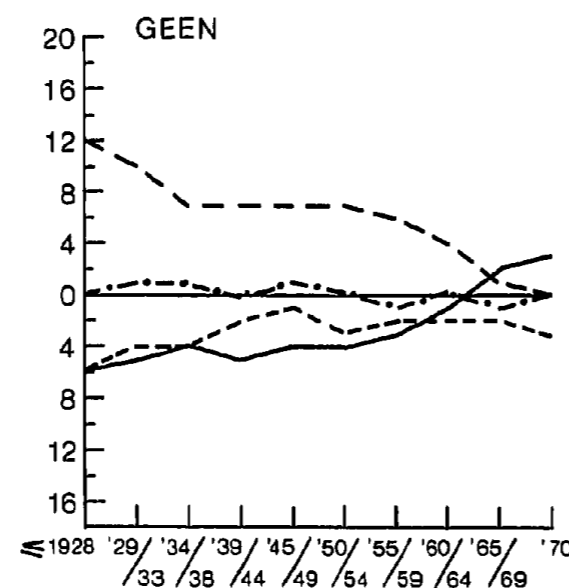
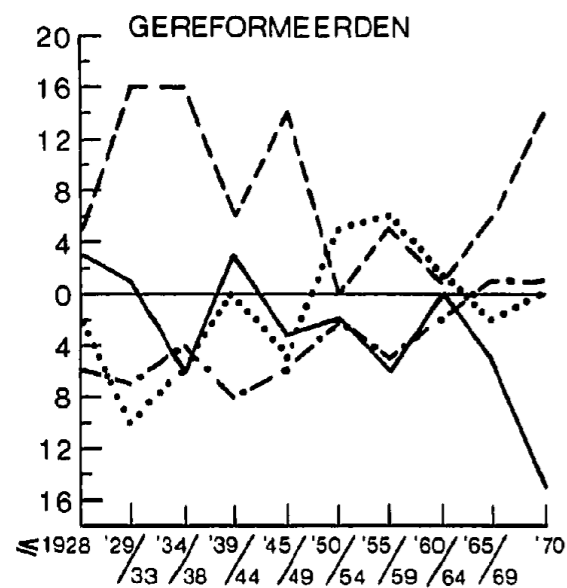
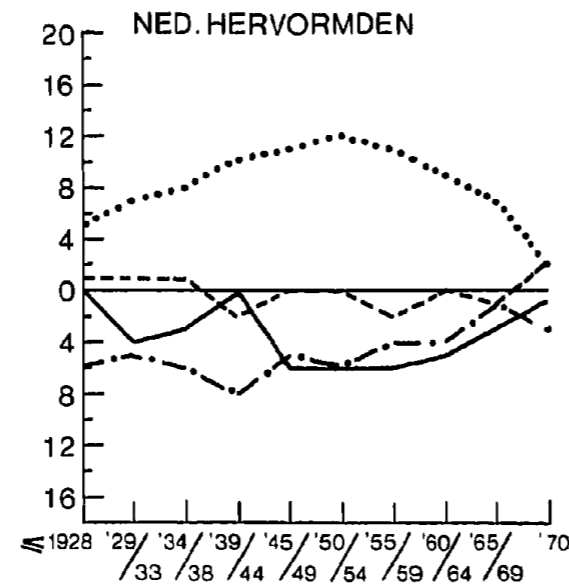
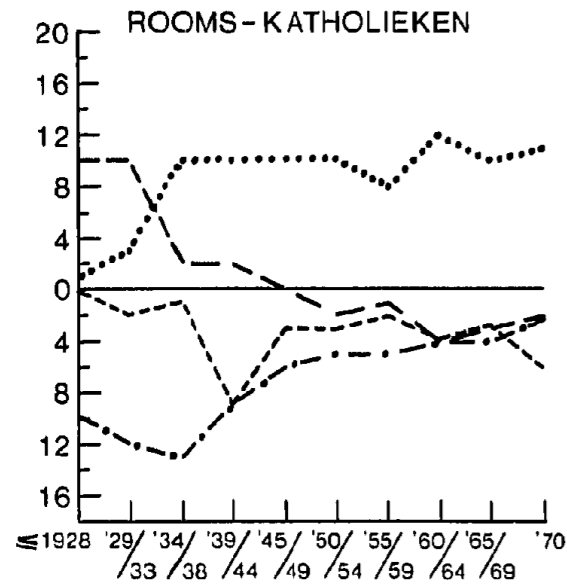
Een belangrijke vraag terzake is: aan wie wordt de voorkeur gegeven wanneer men buiten de eigen kerkelijke groepering trouwt?

Aan de hand van het materiaal van de Volkstelling 1971 leek het mogelijk een antwoord op deze vraag te verkrijgen. Aan de tot dit doel op te stellen preferentie-reeksen ligt een theoretische beschouwing ten grondslag. Wanneer zonder enige voorkeur kerkelijk gemengd zou worden gehuwd, is het mogelijk uit te gaan van een theoretische verdeling over de andere kerkelijke gezindten. Immers, de kans om een huwelijkspartner te vinden in een der (vier) andere kerkelijke groeperingen is recht evenredig met de omvang van ieder dier groeperingen. Zouden die groeperingen alle even groot zijn, dan bedroeg de kans $100 : 4 = 25\%$. Voorts is na te gaan hoe in de werkelijkheid gemengd gehuwd wordt, zodat, wanneer de werkelijkheid gelijk zou zijn aan de theoretische verdeling, er geen voorkeur aanwezig was. Wanneer men voorkeuren vertoont voor andere groeperingen, ontstaat een positief getal, in het geval van afkeuren een negatief getal. De berekeningswijze is nu als volgt: We vinden over vier groeperingen een theoretische verdeling van 20, 7, 9 en 64%, terwijl in de werkelijkheid de verdeling 18, 9, 10 en 63% bedraagt. Aldus ontstaat de preferentie-reeks $-2, +2, +1$ en -1 . Komt in deze preferentie-reeksen 0 voor, dan betekent dit dat geen voorkeur aantoonbaar is. De som van voorkeur en afwijzen is steeds 0. In grafiek 8 worden de voorkeuren weergegeven van kerkelijk gemengd gehuwde mannen. De katholieke mannen vertoonden tot 1960 een duidelijke preferentie voor hervormde vrouwen. De laatste jaren blijkt deze voorkeur er één voor buitenkerkelijke vrouwen. Deze vrouwen waren voor de oorlog en in het bijzonder voor 1929 duidelijk minder begeerlijke huwelijkspartners voor de katholieke mannen. In het algemeen kunnen we vaststellen dat er bij de katholieke mannen tegenwoordig geen duidelijke voorkeuren en afwijzingen meer bestaan. In grafiek 8 worden trends aangegeven; exacte berekeningen zijn niet uitgevoerd omdat er geen rekening met getalsverhoudingen en spreiding kon worden gehouden. Bij de hervormde mannen is er een ander beeld dan bij de katholieken. Voor de oorlog zagen we een geringe voorkeur voor buitenkerkelijken en een afwijzing van katholieke vrouwen. Ook bij de hervormde mannen zijn er de laatste jaren geen duidelijke preferenties meer. Duidelijke preferenties worden wel bij de gereformeerde mannen waargenomen. De hervormde vrouwen blijken een kerkelijke voorkeur te genieten. Een sterke afkeer, die na 1939 is afgenomen, bestond jegens buitenkerkelijke vrouwen. Overigens blijkt ook uit deze grafiek dat de laatste jaren, bij de gereformeerde mannen minder duidelijke afwijzingen aanwezig zijn. De buitenkerkelijke mannen hadden tot 1959 een voorkeur voor hervormde vrouwen. Deze plaats is nu ingenomen door de katholieke vrouwen. Ook blijkt uit de grafiek dat er geen duidelijke afwijzingen meer zijn. In het algemeen kunnen we

Preferenties van kerkelijk gemengd gehuwde vrouwen voor mannen naar kerkelijke gezindte voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971.

Preferenties van kerkelijk gemengd gehuwde mannen voor vrouwen naar kerkelijke gezindte voor bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971.

- Rooms-Katholieken
- - - Ned. Hervormden
- ..... Gereformeerden
- · - · overigen
- ..... geen

vaststellen dat er een tendens is waar te nemen tot minder duidelijke preferentie. Dit geldt in het bijzonder de afkeren. In 1970 bleken de katholieke mannen een geringe voorkeur te hebben voor buitenkerkelijke vrouwen, de gereformeerde mannen voor hervormde vrouwen en de buitenkerkelijke mannen voor katholieke vrouwen. Bij de hervormden waren in 1970 geen duidelijke voorkeuren aanwezig.

In grafiek 9 zijn de preferenties van de kerkelijk gemengd gehuwde vrouwen afgebeeld. Hier zijn geheel andere patronen te zien dan bij de mannen. De katholieke vrouwen vertonen een sterke voorkeur voor buitenkerkelijke mannen. Deze voorkeur is de laatste jaren onverlet gebleven. Aanvankelijk kon een sterke afkeer worden vastgesteld van mannen die tot één der overige kerkelijke gezindten behoorden. In 1970 blijken de gereformeerden minder begeerlijke partners te zijn. Bij de hervormde vrouwen zien we wat de voorkeuren betreft een soortgelijk beeld als bij de katholieke vrouwen. Wel blijkt dat hier de laatste jaren geen duidelijke voor- en afkeuren meer zijn te constateren. Een beeld dat ook bij de mannelijke geloofsgenoten aanwezig is. De gereformeerde vrouwen vertonen een tamelijk warrig beeld. De gesignaleerde voorkeur voor hervormde mannen geeft grote fluctuaties te zien. Soms blijkt een voorkeur voor katholieke mannen, tegenwoordig zijn deze mannen de minst begeerlijke huwelijkspartners voor gereformeerde vrouwen. Het beeld dat de buitenkerkelijke vrouwen vertonen komt verrassend overeen met dat van de buitenkerkelijke mannen. Een aanvankelijke sterke voorkeur voor hervormde mannen neemt gestadig af. Tegenwoordig is er een preferentie vast te stellen voor katholieke mannen.

Het beeld dat deze grafieken opleveren is anders dan bij de kerkelijk gemengd gehuwde mannen. De verschijnselen die bij de vrouwen worden waargenomen zijn duidelijker geprofileerd. Bij de gereformeerde vrouwen zien we in 1970 een sterke voorkeur voor Hervormden en een sterke afwijzing van katholieken. Deze voorkeuren en afwijzingen zijn bij de gereformeerde mannen veel minder sterk. Bij de buitenkerkelijke vrouwen is er een goed gelijkend beeld met dat van de buitenkerkelijke mannen. De geringere preferenties zijn ook duidelijker.

Op basis van het bovenstaande zijn slechts moeizaam algemene conclusies te trekken. Wij hebben alleen in statistische zin van voorkeuren en afwijzingen gesproken; mogelijk was het beter geweest om in dit verband van hoog en laag te spreken. Indien rekening wordt gehouden met de getalsverhoudingen (hoe groter een groepering is des te meer kans heeft men iemand die deel uitmaakt van een dergelijke groepering te huwen) en de geografische spreiding (katholieken wonen vooral in Limburg en Brabant) dan zou een genuanceerder beeld zich voordoen. Voorzichtig willen we op grond van het beschikbare materiaal enkele algemene conclusies trekken.

Met uitzondering van de gereformeerden en de katholieke vrouwen, blijkt dat zowel bij de mannen als bij de vrouwen die gemengd zijn gehuwd, de laatste jaren veel meer naar willekeur wordt gehuwd. De al eerder gesignaleerde ontzuiling zal naast bewegingen als ontkerkelijking, secularisatie en een groeiende sociale en geografische mobiliteit, zeker een aanknopingspunt zijn voor een verklaring. Een uitvoerige beschrijving van deze verschijnselen, alsmede de invloed hiervan op de primaire leefverbanden vinden we bij Kooy²¹.

Noten

¹ Het Blaschoppelijk Mandement 1954. De Katholieke in het openbare leven van deze tijd. In: *Anulecta voor het aartsbisdom Utrecht*. Utrecht 1954.
 Bijlage bij de Acta van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden te Leeuwarden. 1955-56.
 Het huwelijk. Herderlijk schrijven van de Generale Synode van de Nederlands Hervormde Kerk. 's-Gravenhage 1953 (4e druk).
Oecumene 2, nr. 4, 1963, pp. 157-249.
 De Protestant (huwelijksnummer), 1957.
² Boekstijn, C. Het kerkelijk gemengde huwelijk in Nederland. In: *G.S.I.-Nieuws* 5, 1959, nr. 3, pp. 1-12.
 Kruljt, J. P. De onkerkelijkheid in Nederland. Groningen/Batavia 1933.
 Van Leeuwen, B. Le mariage mixte, facteur de déchristianisation en Hollande. In: *Lumen Vitae* 4, 1947, nr. 3, pp. 425-441.
 Van Leeuwen, B. Het gemengde huwelijk. Assen 1959.
 Dekker, G. Het kerkelijk gemengde huwelijk. Meppel 1965.

Stalpers, J. A. Enkele psychologische aspecten van het gemengde huwelijk. In: *St. Adelbert*, 1956, nr. 7, pp. 99-104.
 Polman, A. Geografische en confessionele invloeden bij de huwelijkskeuze in Nederland. I.P.G. nr. 8. Leiden 1951.
³ CBS. Huwonden naar den leeftijd en de kerkelijke gezindte (1918-1936). Mededeling no. 5, afdeling Bevolkingsstatistiek, Sept. 1937.
⁴ Van Leeuwen, B. op. cit.
⁵ Dekker, G. op. cit.
⁶ Van Leeuwen, B. op. cit.
⁷ De Jager, H. Het sociaal-gemengde huwelijk. Leiden 1969.
⁸ Hollingshead, A. B. Cultural factors in selection of marriage mates. In: *A.S.R.* 15, 1950, p. 622.
⁹ Winch, R. F. The modern family. New York 1963, p. 331.
¹⁰ Thomas, J. L. The factor of religion in the selection of marriage mates. In: *A.S.R.* 16, 1951, p. 488.
¹¹ CBS Gegevens ontleend aan: Deel 6. Be-

staande huwelijken en vruchtbaarheid van deze huwelijken. Volkstelling 1960. 's-Gravenhage 1969.
 Volkstelling 1971. Gegevens censusmonografie partnerkeuze.
¹² CBS op. cit. Volkstelling 1960 Deel 6 p. 11.
¹³ CBS op. cit. Volkstelling 1960 Deel 6 p. 11.
¹⁴ Dekker, G. op. cit. p. 156 e.v.
¹⁵ Dekker, G. op. cit. p. 188.
¹⁶ Van Leeuwen, B. op. cit. p. 92.
¹⁷ De Hoog, C. Partnerkeuze. Amsterdam 1974, p. 46 e.v.
¹⁸ De Jager, H. op. cit.
¹⁹ CBS Kerkelijke gezindte, 1960, Deel 7B, Bijlage 1, p. 32.
²⁰ CBS Volkstelling 1971. Gegevens censusmonografie partnerkeuze. De grafieken zijn hierop gebaseerd.
²¹ Kooy, G. A. Sexualiteit, huwelijk en gezin; ontwikkelingen en vooruitzichten. Deventer 1975.

5. Wederzijds opleidingsniveau van huwelijkspartners

5.1. Inleiding

In Nederland zijn nauwelijks gegevens bekend van de wederzijdse opleidingsniveaus van huwelijkspartners. In de proeftelling, voorafgaande aan de Volkstelling 1960¹ zijn gegevens opgenomen over het wederzijds opleidingsniveau. Hieruit bleek dat mannen en vrouwen (met uitzondering van vrouwen met alléén lager onderwijs) met elkaar binnen de eigen onderwijs-groepering huwden. Mannen met een diploma middelbaar onderwijs toonden een voorkeur voor vrouwen met een dergelijk diploma. Ook bij de andere onderscheidingen van het onderwijsniveau kon dit fenomeen worden waargenomen. Ondanks het ontbreken van statistische gegevens is nog het een en ander bekend over het onderwijsniveau, zij het indirect. Van Tulder² kwam in zijn proefschrift tot de conclusie dat in de periode 1919-1954 geen grote veranderingen in het sociaal gemengd huwen waren opgetreden (deze auteur ging uit van de sociale laag, de positie die men inneemt wordt voor een deel verklaard uit het opleidingsniveau). In 1972 werd door de auteur³ aanvullende informatie verzameld. Hieruit kwamen wel veranderingen naar voren. De belangrijkste conclusies zijn: «...Dat er bij een sociaal gemengd huwelijk grote verschuivingen optreden» en dat «uit de onderhavige studie is gebleken dat sociaal gemengd huwen in de laatste decennia op grotere schaal voorkomt dan in het verleden het geval was». Op basis van de laatste census zijn wel gegevens verzameld die een licht kunnen werpen op een gemengd huwen naar onderwijsniveau. In het navolgende gaan we hierop in.

5.2. Veranderingen tussen 1960 en 1971

In 1959 en 1971 zijn gegevens verzameld van alle bestaande huwelijken naar opleidingsniveau (exclusief onderwijsniveau onbekend en nog dagonderwijs volgend) van echtgenoten. Dit gaf de procentuele verdeling te zien als weergegeven in tabel 8⁴.

Tabel 8. Bestaande huwelijken naar opleidingsniveau van de echtgenoten 1959-1971 (n = 100%)

Opleidingsniveau vrouw	Lager		Uitgebreid lager		Opleidingsniveau man			Totaal		
					Middelbaar	Semi hoger en hoger				
	1959	1971	1959	1971	1959	1971	1959	1971	1959	1971
Lager	57,1	38,0	16,8	16,4	3,3	3,1	1,1	1,8	78,3	59,3
Uitgebreid lager	4,0	6,8	7,9	13,9	3,4	4,4	1,9	3,2	17,2	28,2
Middelbaar	0,4	1,2	0,9	2,9	1,5	2,1	1,2	2,6	4,0	8,8
Semi-hoger en hoger	0,0	0,2	0,0	0,6	0,1	0,6	0,4	2,3	0,5	3,7
Totaal	61,5	46,1	25,6	33,8	8,3	10,2	4,6	9,9	100	100

Een zeer duidelijke verandering is de algemene verhoging van het opleidingsniveau in de periode 1960-1971. Deze verschuiving is terug te vinden in de totaalkolommen. In 1959 had van de vrouwelijke populatie (op basis van de steekproef) 78,3% een lager-onderwijsniveau. In 1971 bedroeg dit percentage 59,3. Bij de mannen blijkt ongeveer hetzelfde. In 1959 had 61,5% alleen een lager-onderwijsniveau. In 1971 was dit percentage gedaald tot 46,1. Bij de andere opleidingsniveaus is over de hele linie een aanmerkelijke stijging te constateren. Daarnaast hebben zich op basis van deze gegevens ook veranderingen voorgedaan met betrekking tot het gemengd huwen. In

1959 waren er 66,9% homogame huwelijken (echtgenoten met hetzelfde opleidingsniveau). Eén klasse verschil was er bij 26,4% van de bestaande huwelijken, twee klassen verschil bij 5,6% en drie klassen bij 1,1%. In 1971 waren er 56,3% homogame huwelijken. Eén klasse resp. twee en drie klassen verschil kon worden vastgesteld bij 33,6% resp. 8,1% en 2,0%. De ontwikkelingen worden sprekender indien we alleen die huwelijken in onze beschouwing betrekken die tussen 1960 en 1971 zijn gesloten en op het moment van de Volkstelling 1971 nog intact waren gebleven. Tabel 9 geeft hierover informatie⁵.

Het modale patroon is waar beide huwelijkspartners uitgebreid lager onderwijs hebben gevolgd. De stijging van het opleidingsniveau is duidelijk. Daarbij neemt het homogame huwelijk af. In deze periode waren 48,6% van de huwelijken homogam. Eén klasse verschil kon bij 40,5% worden vastgesteld. Twee klassen verschil bij 9,1% en drie klassen verschil bij 1,6%.

Tabel 9. Bestaande huwelijken naar opleidingsniveau van de echtgenoten gesloten tussen 1960 en 1971 (n = 100%)

Opleidingsniveau vrouw	Opleidingsniveau man				Totaal
	Lager	Uitgebreid lager	Middelbaar	Semi hoger en hoger	
Lager	19,3	16,7	3,0	1,4	40,4
Uitgebreid lager	9,2	21,4	6,0	3,7	40,3
Middelbaar	1,5	4,5	4,8	3,2	14,0
Semi hoger en hoger	0,2	0,9	0,9	3,1	5,1
Totaal	30,2	43,5	14,7	11,4	99,8

Wel moet duidelijk zijn dat de geconstateerde verschuivingen in het trouwen niet alleen een sociologische achtergrond hebben. Door de algemene verhoging van het onderwijsniveau zijn ruimere keuzemogelijkheden in statistische zin ontstaan. Gaan we bijvoorbeeld over tot het samenvoegen van de homogame huwelijken en de huwelijken waarbij tussen de echtgenoten één klasse verschil aanwezig is, dan blijkt dat van de bestaande huwelijken in 1959 93,3% min of meer homogam is. In 1971 bedroeg dit percentage 89,9. Voor de bestaande huwelijken gesloten in de periode 1960-1971 wordt het percentage 89,1. De veranderingen zijn wel aanwezig, maar meer dan één klasse wordt toch niet massaal overbrugd. Ook moeten we melding maken van het feit dat bij deze vergelijkingen niet onaanzienlijke steekproefafwijkingen hebben kunnen optreden. De gegevens van 1959 zijn ontleend aan de in oktober 1959 gehouden proeftelling (steekproef 1 op 270). De gegevens van 1971 zijn gebaseerd op de opgehoogde steekproef 1 op 10 ($\times 10$) van de census.

Evenals ten aanzien van de variabele kerkelijke gezindte kan men samenvattend over het onderwijs- of opleidingsniveau zeggen dat deze variabele een homogeniserende werking heeft. De laatste jaren trouwt men meer dan voorheen met een partner met een opleiding onder of boven het eigen opleidingsniveau. Dit neemt niet weg, dat huwelijken waarin partners een niet-gelijk opleidingsniveau hebben, in 1971 nog een minderheid vormden. Er zijn echter indicaties aanwezig die duiden op veranderingen. Van de bestaande huwelijken die de afgelopen tien jaar zijn gesloten blijkt een meerderheid wel degelijk niet homogam te zijn. Bovendien speelt hier nog een andere kwestie. In het algemeen kan worden gezegd dat mannen een hogere scholing hebben dan vrouwen. Ook is door de verdere stijging van het opleidingsniveau grotere differentiatie ontstaan. Beide laatste factoren werken derhalve heterogamie in de hand. Een betere aanwijzing geven indifferentie-indices die in het volgende gedeelte worden geanalyseerd.

5.3. Het wederzijds opleidingsniveau van echtgenoten op basis van de Volkstelling 1971

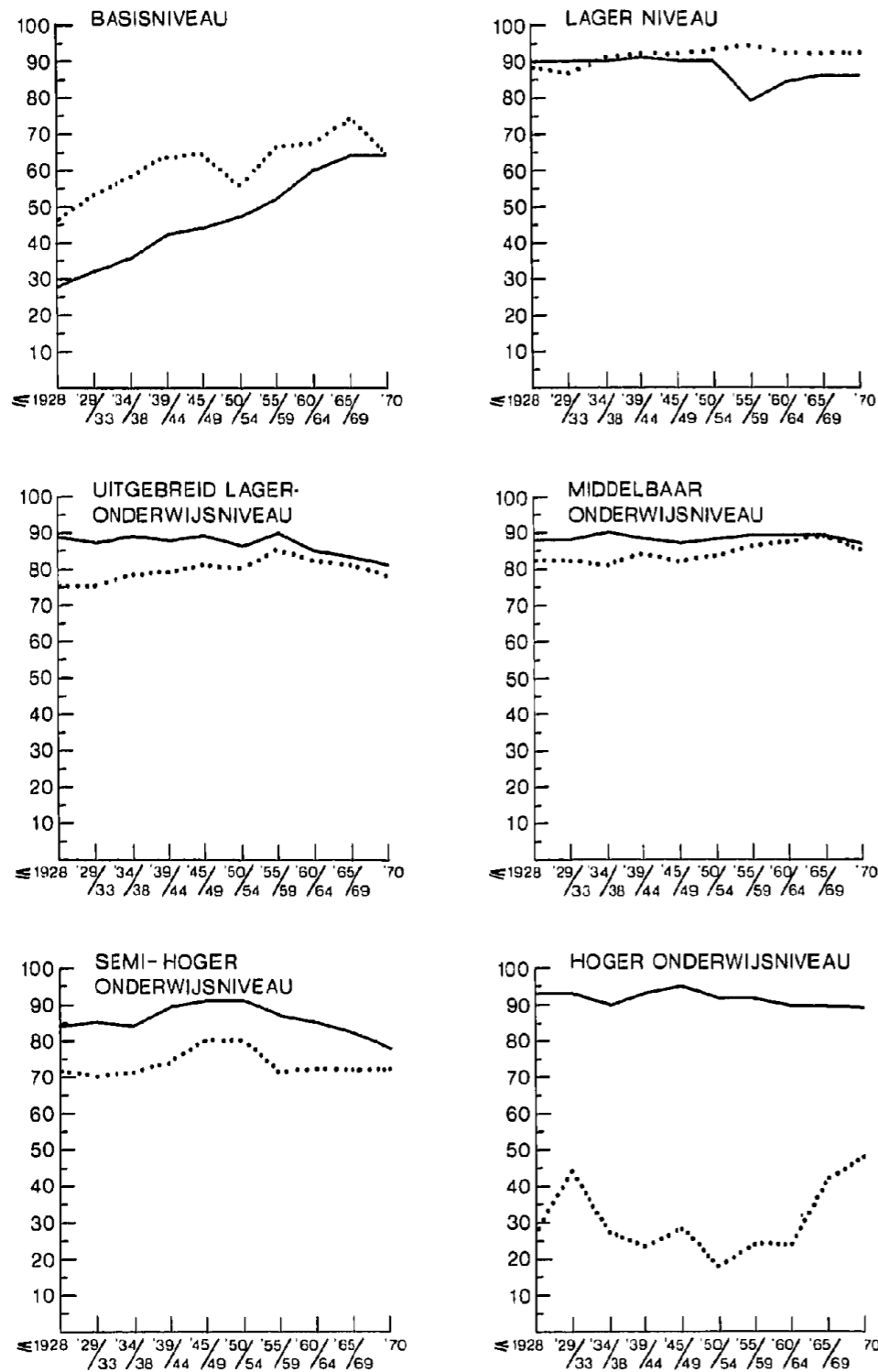
In deze paragraaf worden grafieken behandeld van bestaande huwelijken, bestaande eerste huwelijken en bestaande niet-eerste huwelijken. Deze huwelijken zijn vóór 1971 gesloten (de huwelijken uit 1971 zijn in deze beschouwing achterwege gelaten). Het basismateriaal vormt de Volkstelling 1971. Een zestal classificaties van het opleidingsniveau wordt hier onderscheiden: het basisniveau, het lager-onderwijsniveau, het uitgebreid lager-onderwijsniveau, het middelbaar-onderwijsniveau, het semi-hoger-onderwijsniveau en het hoger-onderwijsniveau. Daarnaast is een onderscheid naar geslacht aangebracht. Alvorens tot de eigenlijke analyse over te gaan, dienen de classificaties nader te worden omschreven. Het gaat om het voltooide onderwijsniveau. Nog dagonderwijs volgenden zijn buiten beschouwing gelaten. Ook degenen van wie het onderwijsniveau onbekend is, zijn niet in de indeling opgenomen. De indeling van het onderwijsniveau komt overeen met de classificatie die in het eerste hoofdstuk nader is belicht. Wel zijn er enkele samenvoegingen gemaakt. Bij de berekening van de indifferentie-indices is hier geen onderscheid gemaakt tussen het algemeen vormend en het beroepsonderwijs. Ook zijn het universitair en het niet-universitair onderwijsniveau bij de navolgende grafieken samengevoegd. De belangrijkste reden voor deze samenvoeging is een rekenkundige; de aantallen zouden te gering worden voor een zinvolle interpretatie, daarnevens zouden de berekeningen te bewerkelijk worden. Alle berekeningen in dit rapport zijn namelijk op basis van absolute getallen.

Van betekenis is voorts het feit dat het opleidingsniveau in 1971 is gemeten. Dit kan betekenen dat het niveau veranderd is gedurende het huwelijk. Toch hebben we gemeend uitspraken te mogen doen over het opleidingsniveau op het moment van de huwelijksluiting. Wij zijn ons bewust van de vertekening. Een vertekening die waarschijnlijk in kwantitatieve zin gering zal zijn. Een vertekening die bovendien niet meer dan één à twee klassen zal verschillen.

In grafiek 10 worden alle bestaande huwelijken behandeld⁶. Wij memoreren dat, wanneer de indifferentie-index gelijk aan 100 is, er volgens volstrekte willekeur wordt gehuwd. Indien deze index 0 is wordt er alleen maar binnen de eigen categorie gehuwd. Indien de index boven de honderd komt – dit komt overigens bij onze berekeningen niet voor – toont men een preferentie voor een andere dan de eigen groepering. De berekeningswijze wordt, zoals gezegd, in een bijlage uiteengezet. Bij een eerste lezing van de grafiek m.b.t. alle bestaande huwelijken vallen een aantal zaken direct op. Met uitzondering van de categorieën basisniveau en hoger-onderwijsniveau blijken de indices dicht bij de honderd te liggen. Ook kan een zeer vlak verloop worden vastgesteld. Daarnaast blijkt dat, met uitzondering van de beide laagste niveaus, mannen meer met een vrouw buiten de eigen groepering huwen (als we de onderwijsniveaus voor het gemak zo kunnen aanduiden) dan vrouwen. Bij een nadere bestudering zien we twee bewegingen. Bij het basisniveau blijkt dat de man en ook de vrouw sterk binnen de eigen groepering huwen. Bovendien kan worden vastgesteld dat vanaf 1928 steeds meer buiten de eigen groepering wordt gehuwd. Het hoger-onderwijsniveau neemt wat het huwen betreft een uitzonderingspositie in. De mannen zien we veel buiten de eigen groepering huwen. De academisch opgeleide vrouw zoekt echter een academicus als huwelijkspartner. Na de tweede helft van de zestiger jaren lijkt hier enige verandering in te komen. Bij de uitleg van het gestelde dient er rekening mee te worden gehouden dat de indices een zuivere maat vormen. Er wordt namelijk rekening gehouden met de aantalsverhoudingen. Bezien we in grafiek 11 de bestaande eerste huwelijken dan verschilt het totaalbeeld niet veel van alle bestaande huwelijken⁷. Dit is begrijpelijk omdat het grootste deel van de bestaande huwelijken wordt gevormd door de bestaande eerste huwelijken (dit werd ook reeds bij de analyse van het gemengd kerkelijke huwelijk vastgesteld).

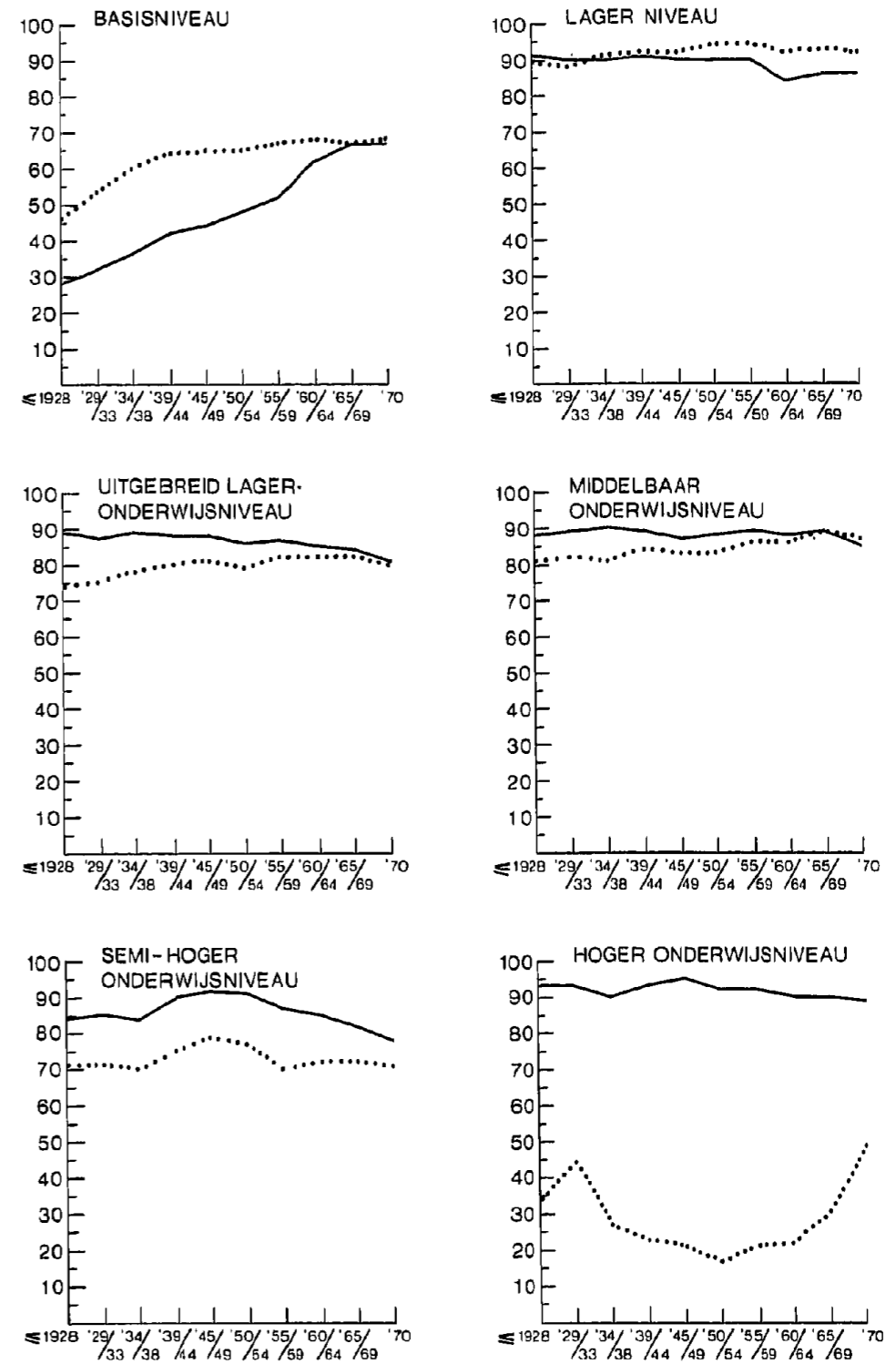
Enkele kleine verschillen zijn evenwel zichtbaar. Bij degenen met een opleiding op basisniveau zien we dat mannen en vrouwen de afgelopen vijf

Indifferentie - indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijkssluiting voor alle bestaande huwelijken, Nederland 1971.

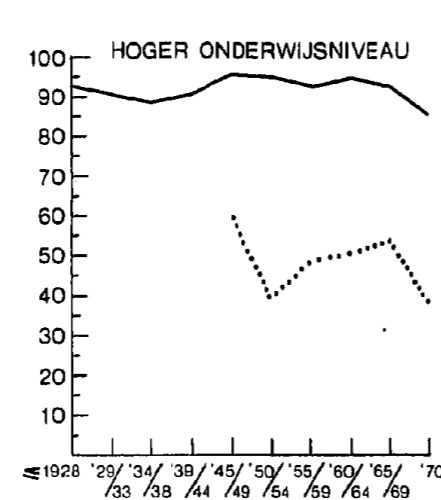
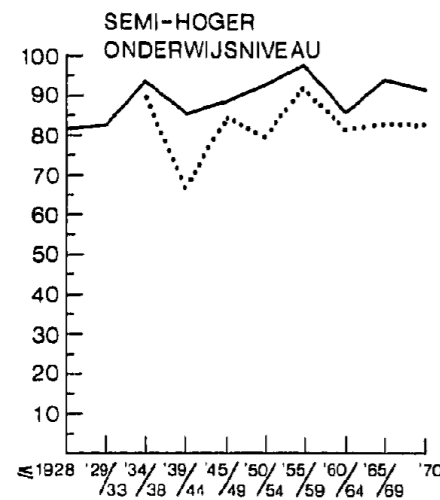
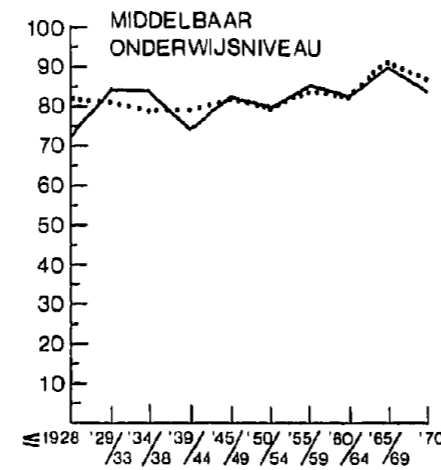
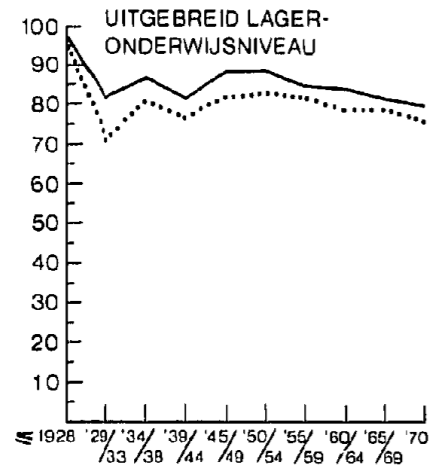
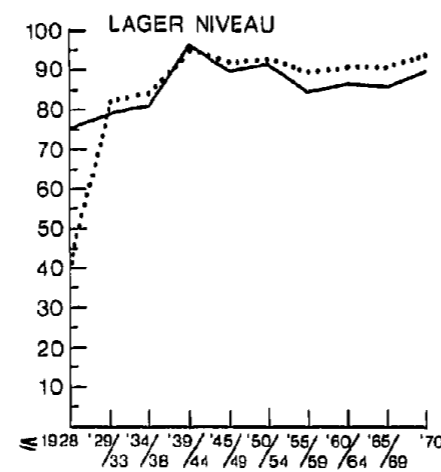
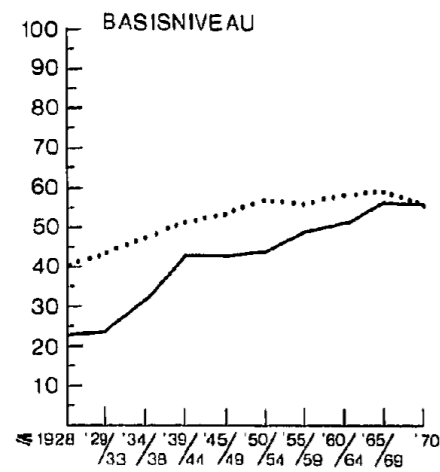
— mannen
..... vrouwen

Indifferentie - indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijkssluiting voor alle bestaande eerste huwelijken, Nederland 1971.

— mannen
..... vrouwen

Indifferentie-indices naar opleidingsniveau, geslacht en periode van huwelijksluiting voor alle bestaande niet-eerste huwelijken, Nederland 1971.

— mannen
..... vrouwen

jaar ongeveer in gelijke mate buiten de eigen groepering zijn gaan huwen. Bij het uitgebreid lager- en middelbaar-onderwijsniveau is ten aanzien van het laatste gemeten jaar 1970 geen duidelijk verschil meer aanwezig in het trouwen van mannen en vrouwen. Bij het semi-hoger-onderwijsniveau is het beeld identiek aan dat bij alle bestaande huwelijken. Hetzelfde geldt voor de academici. Ook hier zijn de preferenties van de vrouw anders dan die van de man. Bij grafiek 12 is uitgegaan van de bestaande niet-eerste huwelijken⁸. Het totaalbeeld verschilt ook hier nauwelijks van de eerste huwelijken. Degenen met basisonderwijs en de academisch gevormden trouwen het duidelijkst binnen de eigen groepering. Bij een nadere bestudering vallen toch enkele kleinigheden op. Tussen de periode vóór 1928 en de periode 1929-1933 vindt er een verdubbeling plaats van het buiten de eigen groepering huwen van de vrouw met een lager-onderwijsniveau. Een verklaring voor dit verschijnsel zou kunnen worden gezocht in verschillen in de huwelijksleeftijd, en wel in deze zin dat van vrouwen die op relatief jonge leeftijd zijn gehuwd, de huwelijken naar opleidingsniveau homogam zijn (deze huwelijken bestaan in 1971 nog). Daarnaast kan hier sprake zijn van een statistische vertekening, die veroorzaakt is door de omvang van deze populatie in de steekproef. Ten aanzien van het middelbaar-onderwijsniveau geldt dat de verschillen tussen mannen en vrouwen minimaal zijn. Bij het hoger-onderwijsniveau is een recente daling te zien van de voorkeur voor niet-academici bij de academicae. Een ontwikkeling die lastig te verklaren valt. Misschien is er sprake geweest van een groter aanbod afgestudeerden, mogelijk ook heeft deze beweging slechts statistische betekenis.

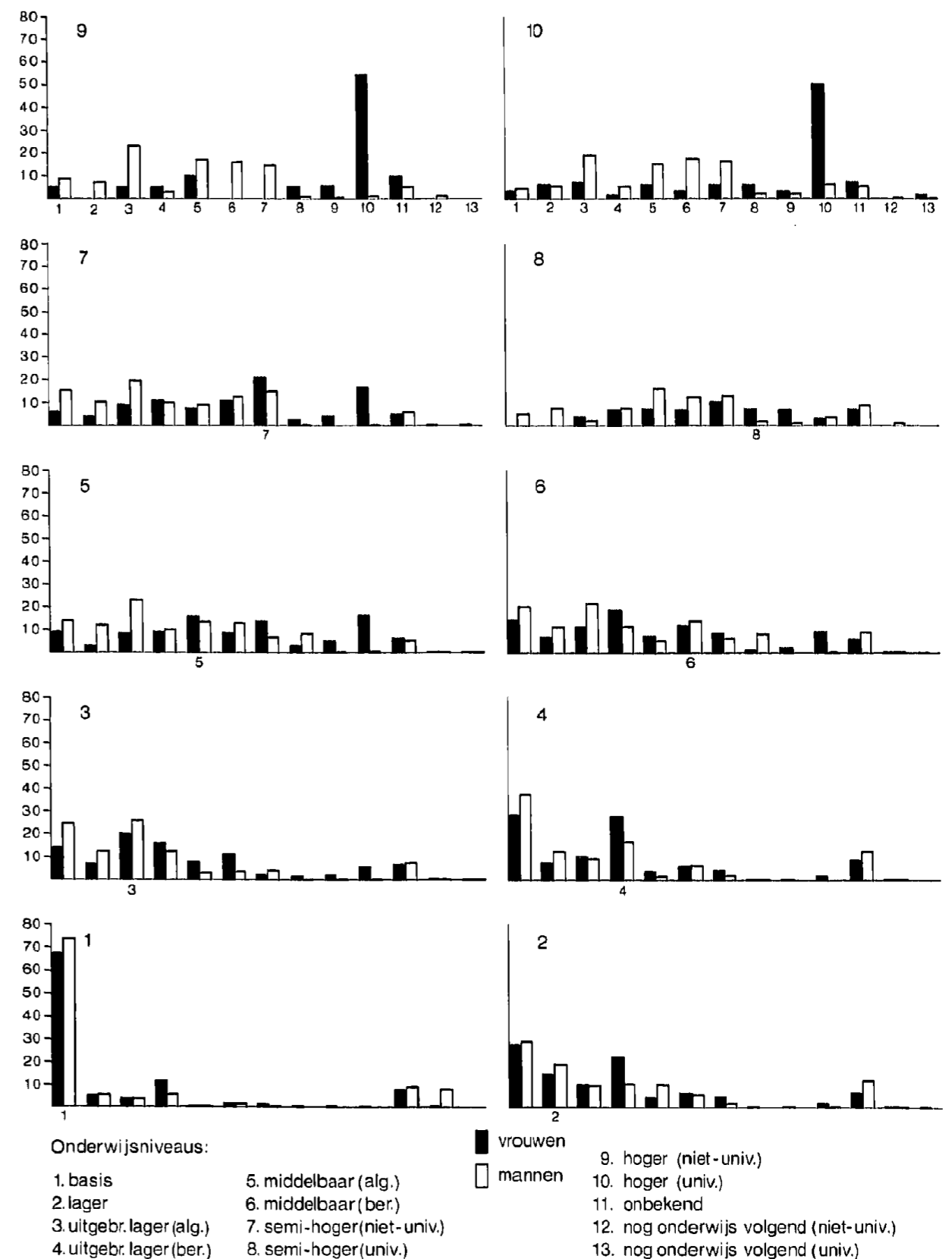
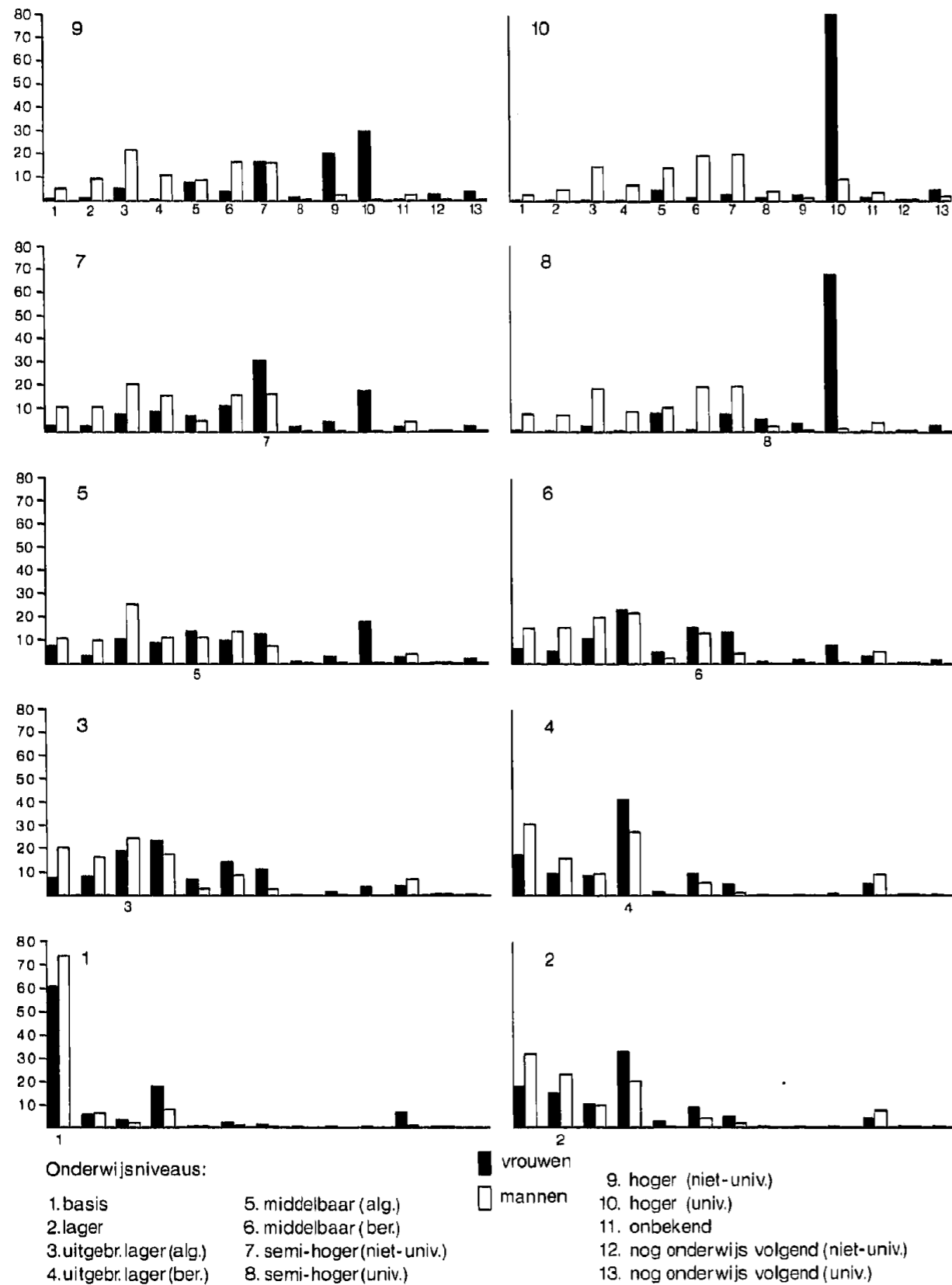
Ten aanzien van het onderwijsniveau als achtergrondvariabele kan nu worden gesteld dat deze bij het trouwen een werking heeft. Mannen en vrouwen met alleen maar lagere school blijken onderling geschikte huwelijkspartners te zijn. De academisch gevormde vrouw trouwt significant meer met een academicus dan op grond van de aantalsverhoudingen kan worden aangenomen. Ook voor de overige opleidingsniveaus valt te constateren dat binnen de eigen categorie wordt gehuwd. Er is, als rekening wordt gehouden met de aantalsverhoudingen, een homogam huwelijks patroon waarneembaar, al moet hieraan direct worden toegevoegd dat de indices, op de twee behandelde uitzonderingen na, zich dicht bij het indifferentieniveau bevinden. Ook is het opvallend, dat bij niet-eerste huwelijken het opleidingsniveau een even bepalende rol speelt als bij eerste huwelijken.

5.4. Preferenties van gehuwden naar opleidingsniveau

Aan de hand van de twee series grafieken (13 en 14⁹) zijn de voorkeuren weergegeven die mannen en vrouwen met een bepaald opleidingsniveau voor elkaar hebben en voor een partner met een ander opleidingsniveau. De berekening is als volgt uitgevoerd. Er zijn tien opleidingsniveaus onderscheiden.

Indien uitgegaan wordt van mannen met een basisopleiding (basisonderwijsniveau) dan kan uit de eerste grafiek worden afgeleid dat meer dan zeventig procent van deze mannen is gehuwd met een vrouw die ook alleen een basisopleiding heeft gevolgd.

Bezien we de tien grafieken van de bestaande eerste huwelijken naar opleidingsniveau van de echtgenoten, dan valt op dat mannen en vrouwen met basisonderwijsniveau veel onderling huwen en dat vrouwen met een kandidaatsexamen en afgestudeerde academicae een grote voorkeur vertonen voor afgestudeerde mannen. Daarnaast is nog een tweede duidelijke constatering te doen, namelijk dat vrouwen wanneer zij geen man op het eigen onderwijsniveau huwen, in het algemeen een man huwen met een hoger opleidingsniveau dan ze zelf bezitten. Dat kan ook bijna niet anders daar het opleidingsniveau van de man gemiddeld veel hoger ligt dan van de vrouw. Het omgekeerde komt veel minder voor. Indien we de grafieken apart beschouwen dan blijkt dat met betrekking tot het basisonderwijsniveau (lagere school, maar ook de restgroep BLO en zelfs degenen die vrijwel geen onderwijs hebben kunnen volgen) er sterk binnen deze categorie wordt gehuwd. Daarnaast kunnen we aflezen dat vrouwen meer buiten de eigen categorie huwen dan mannen.

Het komt vooral voor, dat dan wordt gehuwd met een man die een LTS-diploma e.d. bezit (uitgebreid lager beroepsonderwijs). Huwelijken met hoger opgeleiden komen niet of nauwelijks voor. In de tweede grafiek worden degenen met een lager-onderwijsniveau (LAVO, zevende leerjaar en personen die geen eindexamen van de MAVO en MULO e.d. hebben) in ogenschouw genomen. De sterkste voorkeur vertoont de vrouw voor een man die een diploma heeft van het uitgebreid lager beroepsonderwijs. De mannen vertonen een voorkeur voor vrouwen met alleen basisonderwijs. Met academici wordt nauwelijks een huwelijk aangegaan. Er kan ook worden vastgesteld dat vrouwen boven het eigen niveau huwen en mannen onder dit niveau. In de derde grafiek vinden we degenen met een MULO-, MAVO- en 3-jarige HBS-diploma (uitgebreid lager algemeen onderwijsniveau). Dit beeld verschilt niet veel met het vorige, al kunnen we hier constateren dat vrouwen met een dergelijk diploma wel huwen met mannelijke afgestudeerden. Dit verschijnsel treedt niet op bij de vrouwen die een uitgebreid lagere beroepsopleiding (huishoudschool) hebben gevolgd. Ook zien we in de vierde grafiek dat vrouwen en mannen die een dergelijke opleiding hebben voltooid (LTS, huishoudschool) de sterkste voorkeur voor elkaar vertonen. Mannen trouwen bovendien veel met vrouwen die alleen basisonderwijs hebben. In de vijfde grafiek worden degenen behandeld die een diploma hebben van een middelbare school (HBS, MAVO en MMS). Het wordt uit de grafiek duidelijk dat vrouwen met een diploma van een middelbare school tamelijk veel met academici trouwen. Daarnaast blijkt dat de mannen met een dergelijk diploma huwen met vrouwen die een uitgebreid lagere opleiding hebben gevolgd. Typisch is dat dit de algemene opleiding betreft. Het beeld dat enigszins naar voren komt is dat mannelijke HBS-ers met MULO-meisjes trouwen, MMS'ers met afgestudeerde mannen. Grafiek zes vertoont een afwijkend beeld. De vrouw trouwt in het algemeen (evenals in dit geval de man) onder haar eigen niveau. Dit verschijnsel treedt alleen hier op.

In het algemeen kan worden gesteld dat degenen die beroepsopleidingen hebben gevolgd met partners trouwen die een lager onderwijsniveau hebben dan degenen die algemeen onderwijs (MULO, MAVO, HAVO, HBS) hebben gevolgd. Een verklaring kan zijn dat gedurende het huwelijk een diploma van een beroepsopleiding is behaald (analisten, verpleegkundigen etc.). Uit tabel zeven valt op te maken dat vrouwen met een semi-hogere niet universitaire opleiding tamelijk sterk binnen de eigen categorie een huwelijkspartner vinden. Het gaat hier o.a. om bezitsters van MO-A diploma's, lerarissen en hogere verpleegkundigen. Ook blijkt dat er veel met afgestudeerden wordt gehuwd. Dit laatste fenomeen komt nog duidelijker in grafiek acht naar voren. Vrouwen met een kandidaatsdiploma trouwen bijzonder veel met afgestudeerde mannen. Dit behoeft geen verwondering te wekken. Studenten ontmoeten elkaar. De vrouw is nog steeds eerder geneigd de studie niet te voltooien dan de man. Haar maritale rol gaat boven de beroepsrol. Voor de mannen geldt dat de opleiding vóór het meisje gaat. De mannen met een kandidaatsdiploma blijken in het algemeen sterk tot zeer sterk onder het eigen niveau te huwen. Hetzelfde verschijnsel kan worden waargenomen in grafiek negen. Mannen met MO-B diploma's, hogere militairen etc. trouwen buiten (en onder) de eigen categorie. De vrouwen echter trouwen boven of binnen de eigen categorie. Zeer duidelijk treedt dit fenomeen in de tiende grafiek naar voren. De academica trouwt nauwelijks buiten de eigen groepering, de academicus echter wel.

Een en ander neemt niet weg dat bij alle categorieën die zijn onderscheiden binnen de eigen groepering wordt getrouwd, als rekening met de aantalsverhoudingen naar categorie en geslacht wordt gehouden, zoals reeds eerder in dit hoofdstuk gezegd werd. De grafieken van de bestaande eerste huwelijken naar onderwijsniveau geven de «richting» aan van het huwen. Als belangrijkste conclusie geldt dat vrouwen «opwaarts» trouwen in tegenstelling tot mannen.

Voor wat betreft de serie grafieken waarin de bestaande niet-eerste huwe-

lijken naar onderwijsniveau zijn uitgezet (grafiek 14) beperken wij ons tot een behandeling van het algemene beeld. In eerste instantie valt op dat hier ook de eerder vastgestelde extremen duidelijk zichtbaar zijn. Mannen en vrouwen met alleen basisonderwijs huwen sterk binnen de eigen categorie. Vrouwen met een hogere opleiding trouwen veel met mannen die ook een dergelijke opleiding hebben genoten. Daarnaast vertonen de grafieken in het algemeen een vlakker beeld, er wordt iets meer naar «willekeur» gehuwd. Het eerder geconstateerde patroon, dat mannen meer onder het eigen niveau huwen en vrouwen boven dit niveau, gaat ook op voor de niet-eerste huwelijken. Als rekening met de aantalsverhoudingen naar geslacht wordt gehouden, geldt ook dat er significant meer binnen de eigen categorie wordt gehuwd.

Uit het voorgaande is op te maken, dat indien wordt uitgegaan van het opleidingsniveau van echtgenoten, in Nederland de huwelijken ook homotaire opleiding en bij zowel mannen als vrouwen die de laagste opleiding hebben genoten. In het algemeen kan ook gezegd worden dat vrouwen, indien zij buiten de eigen categorie trouwen, «opwaarts» trouwen; dit in tegenstelling tot de mannen.

Noten

¹ CBS Proeftelling 1959. Steekproef 1: 270.
² Van Tulder, J. J. M. De beroepsmobiliteit in Nederland 1919 tot 1954. Leiden 1962.
³ Van Tulder, J. J. M. Het sociaal gemengd huwen. In: Mens en Maatschappij, September 1972.

⁴ CBS Proeftelling 1959. Steekproef 1: 270. Gegevens Volkstelling 1971 t.b.v. gezinsociologische censusmonografie partnerkeuze.
⁵ CBS Gegevens Volkstelling 1971. op. cit.
⁶ CBS op. cit.
⁷ CBS op. cit.

⁸ CBS op. cit.
⁹ CBS op. cit.

6. Leeftijd, kerkelijke gezindte en onderwijsniveau in combinatie als variabelen bij huwelijkssluiting

6.1. Inleiding

In de vorige hoofdstukken zijn de variabelen: leeftijd, kerkelijke gezindte en onderwijs, afzonderlijk behandeld. De rangschikking van het materiaal van de Volkstelling 1971 stelt ons in de gelegenheid deze variabelen ook in combinatie te analyseren. Hiertoe moesten wel samenvoegingen plaatsvinden. Ten aanzien van de variabele kerkelijke gezindte werd de indeling als volgt: niet-gemengde huwelijken, gemengde huwelijken. De leeftijdsindeling is geworden: jonger en gelijk aan 19 jaar, 20-24 jaar, 25-29 jaar, 30-39 jaar, 40 jaar en ouder. Bij het variabele leeftijdsverschil tussen echtgenoten is gewerkt met de volgende categorisering: man 5 jaar ouder of meer, leeftijdsverschil 0-4 jaar, vrouw 5 jaar ouder of meer. Het variabele onderwijsniveau is teruggebracht tot vier klassen lager niveau (lager en basisniveau), middelbaar niveau (uitgebreid lager niveau en middelbaar niveau), hoger niveau (semi-hoger niveau en hoger niveau), onbekend (niveau onbekend en nog dagonderwijs volgend). Daarnaast zijn twee huwelijktypen onderscheiden: bestaande eerste en bestaande niet-eerste huwelijken. De ingang periode van huwelijkssluiting is onverlet gebleven. Berekeningen op basis van indifferentie-indices zijn niet uitgevoerd omdat het voor de hand ligt dat de variabelen, die afzonderlijk indices onder de 100 (huwen binnen de eigen categorie) te zien geven, deze uitkomst ook in combinatie zullen vertonen. Een eerste indicatie geeft tabel 10¹.

Tabel 10. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en wederzijds opleidingsniveau der huwelijkspartners, alle bestaande huwelijken, 1971

Wederzijdse kenmerk echtgenoten:

Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	Totaal absoluut	%
1 Niet gemengd	Niet gemengd	Niet gemengd	1 167 597	38,7
2 Gemengd	Niet gemengd	Niet gemengd	139 554	4,6
3 Niet gemengd	Gemengd	Niet gemengd	439 536	14,6
4 Niet gemengd	Niet gemengd	Gemengd	789 958	26,2
5 Gemengd	Gemengd	Niet gemengd	67 339	2,2
6 Gemengd	Niet gemengd	Gemengd	98 664	3,3
7 Niet gemengd	Gemengd	Gemengd	270 340	8,9
8 Gemengd	Gemengd	Gemengd	46 470	1,5
Algemeen totaal			3 019 438	100

Van alle huwelijken in Nederland is bijna 40% – bij een verdeling naar deze kenmerken – homogam. Slechts 1,5% van de bestaande huwelijken is «driewerf» heterogaam. Van betekenis in de bovenstaande tabel is dat de invloed van de drie kenmerken afzonderlijk kan worden nagegaan. Indien het huwelijk op één kenmerk gemengd is dan blijkt de meest voorkomende combinatie te zijn: opleidingsniveau-gemengd; kerkelijke gezindte en leeftijd niet-gemengd. Deze combinatie komt bij 26,2% van de huwelijken voor. Slechts in 4,6% van de gevallen is de kerkelijke gezindte gemengd en zijn de andere combinaties niet gemengd. Het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten neemt een tussenpositie in. Bij 14,6% van de bestaande huwelijken kan deze combinatie worden vastgesteld.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat het opleidingsniveau de sterkst bepalende factor is voor heterogamie, gevolgd door het leeftijdsverschil tussen gehuwden. De minst bepalende factor is de kerkelijke gezindte.

6.2. De bestaande huwelijken naar periode van huwelijksluiting

Dit verschijnsel kan ook worden waargenomen als uitgegaan wordt van de combinatie: gemengd; gemengd; niet-gemengd. Indien de kerkelijke gezindte niet gemengd is en de beide andere variabelen wel dan blijkt dit in 8,9% van de gevallen voor te komen. Als de variabele leeftijd niet gemengd is wordt een percentage van 3,3 bereikt. Indien onderwijsniveau niet gemengd is dan blijkt de score 2,2% te zijn. In de navolgende gedeelten van dit hoofdstuk gaan we nader in op deze combinatie van variabelen. Eerst zullen alle bestaande huwelijken nog eens aan de orde worden gesteld. Daarna worden de bestaande eerste en niet-eerste huwelijken behandeld.

Het is van betekenis de ontwikkelingen van het huwen in de tijd te bezien. Uiteraard spelen de eerder gesignaleerde uitvalproblemen een grote rol. Huwelijken worden door echtscheiding en sterfte ontbonden waarbij bovendien van betekenis is dat heterogame huwelijken een grotere echtscheidingsgevoeligheid blijken te bezitten dan homogame huwelijken. Gehuwden kunnen uit Nederland vertrekken; gehuwden kunnen ons land binnenkomen. Daarnaast kunnen echtgenoten staande het huwelijk een ander kenmerk gaan dragen, uiteraard met uitzondering van het leeftijdsverschil. Toch menen we (zij het onder voorbehoud) deze analyse in de tijd niet achterwege te kunnen laten. Met nadruk moet nogmaals gesteld worden dat de bovengenoemde verschijnselen in de tijd gezien een homogeniserende werking hebben. Maar voorts kunnen ook veranderingen in het huwelijkspatroon zelve zijn opgetreden. Het is wel denkbaar dat men meer heterogaam is gaan huwen dan voorheen. Ontwarring van deze twee ontwikkelingen is echter op basis van het materiaal van de census onmogelijk. Er blijven steeds twee ontwikkelingen door elkaar een rol spelen, waardoor geen harde conclusies zijn te trekken.

In de navolgende tabel zijn alle bestaande huwelijken uitgezet naar periode van huwelijksluiting en naar de kenmerken - in combinatie - van de huwelijkspartners². Hier blijkt dat de huwelijken die het kortst bestaan sterker heterogaam zijn dan de oudere huwelijken. Bovendien blijkt een belangrijke groei van de combinatie kerkelijke gezindte-niet gemengd; leeftijdsverschil-niet gemengd; opleidingsniveau-gemengd. Deze groei is niet zo verbaazingwekkend, de algemene stijging van het onderwijsniveau moet hiervoor als achtergrond worden gezien. Bij een stijging van het opleidingsniveau treden er meer differentiaties op. Ten dele heeft deze ontwikkeling derhalve een louter technische verklaring.

Van de bestaande huwelijken die vóór 1929 zijn gesloten is meer dan de helft homogaaam. Slechts een fractie van deze huwelijken is heterogaam nl.: 0,6%. Vanaf 1939 blijkt een stabilisatie op te treden in de homogame huwelijken, waarschijnlijk doet zich hier minder de invloed gelden van het uitval-effect. Een dergelijke stabilisatie treedt ook op bij de huwelijken waar alleen het opleidingsniveau van de partners ongelijk is. Van de combinatie waarin de kerkelijke gezindte van de huwelijkspartners verschilt (no. 2) kan worden gezegd, dat over een zeer lange periode zich een stabilisatie heeft voorgedaan. Eerst na 1965 kunnen veranderingen worden vastgesteld, in die zin dat deze combinatie toeneemt. Een afname is waar te nemen bij de combinatie waarin het leeftijdsverschil van de echtgenoten groot is (no. 3). Dit betekent zonder meer dat de verschillen met betrekking tot deze variabele kleiner zijn geworden. Er wordt meer met leeftijdgenoten getrouwd. De vierde combinatie is in het voorafgaande reeds beschreven. Het valt op dat een tendens tot daling aanwezig is. Of deze daling een sociologische of een meer statistische achtergrond heeft valt niet vast te stellen. Stabilisatie treedt ook op bij de vijfde en zesde combinatie. Ten aanzien van beide kan gezegd worden dat 1970 een uitzondering vormt. Er vindt in relatief opzicht een niet onbelangrijke stijging plaats. Het tegendeel doet zich voor bij de zevende combinatie (alleen gemeten naar de kerkelijke gezindte is het huwelijk homogaaam). Na de periode 1945-1964 waarin zich weinig veranderingen hebben voorgedaan blijkt er duidelijk sprake te zijn van een daling. De heterogame huwelijken (combinatie 8) vertonen over de gehele periode een geringe stijging.

Tabel 11. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau van de huwelijkspartners, alle bestaande huwelijken 1970-1928 en eerder

Kenmerken echtgenoten			Periode van huwelijksluiting									
Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	1970	65-69	60-64	55-59	50-54	45-49	39-44	34-38	29-33	voor en 1928
1 H	H	H	35,1	36,6	35,5	35,0	36,3	35,8	39,4	43,8	48,5	55,5
2 N	H	H	9,1	6,1	4,1	3,6	3,6	3,8	4,0	4,5	4,8	5,5
3 H	N	H	9,1	10,6	13,0	14,4	15,7	17,9	16,5	17,3	17,4	16,5
4 H	H	N	27,1	29,1	29,3	30,1	27,4	25,0	25,4	21,5	18,9	14,6
5 N	N	H	3,4	2,4	2,3	2,0	2,2	2,5	2,1	2,0	2,0	1,6
6 N	H	N	6,9	4,8	3,5	2,9	2,7	2,4	2,7	2,4	2,1	1,7
7 H	N	N	7,0	8,5	10,2	10,6	10,5	10,5	8,6	7,6	5,4	4,1
8 N	N	N	2,4	2,0	1,8	1,6	1,6	1,6	1,2	1,0	0,8	0,6

Totaal per kolom = 100%

H = Homogaam
N = Heterogaam

In het volgende worden de bestaande eerste en bestaande niet-eerste huwelijken aan de orde gesteld.

6.3. De bestaande eerste huwelijken naar periode van huwelijksluiting

Eerder is opgemerkt dat de tabellen en grafieken van de bestaande en de bestaande eerste huwelijken geen grote verschillen vertonen. Dit kan worden toegeschreven aan de omstandigheid dat van de 3.019.438 bestaande huwelijken, 2.798.582 eerste huwelijken zijn. De afwijkingen die zich met betrekking tot tabel 11 voordoen belopen niet meer dan één procent. We achten het derhalve overbodig een aparte tabel over de eerste huwelijken naar periode van huwelijksluiting te publiceren. Het is wel van betekenis verdere informatie te verschaffen over de huwelijksleeftijd van de vrouw in combinatie met de variabelen wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijdsverschil van de echtgenoten en wederzijds opleidingsniveau. Deze gegevens zijn in tabel 12 opgenomen³.

Tabel 12. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en wederzijds opleidingsniveau der huwelijkspartners naar huwelijksleeftijd echtgenote, alle bestaande eerste huwelijken, 1971

Wederzijds kenmerk echtgenoten			Huwelijksleeftijd echtgenote			Totaal
Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	jonger dan 20 jaar	20-30 jaar	ouder dan 30 jaar	
1 H	H	H	33,0	41,3	37,6	40,0
2 N	H	H	6,0	4,4	3,9	4,6
3 H	N	H	20,3	12,0	18,3	13,5
4 H	H	N	19,9	28,8	22,9	27,3
5 N	N	H	3,5	1,5	2,5	1,8
6 N	H	N	3,7	3,2	2,7	3,3
7 H	N	N	11,4	7,8	10,4	8,4
8 N	N	N	2,2	1,1	1,7	1,2

Totaal per kolom = 100%

H = Homogaam
N = Heterogaam

Van betekenis is om te bezien welke leeftijdscategorieën afwijken van het algemeen totaal (de laatste kolom in de tabel). Het blijkt dat vrouwen die onder de twintig jaar in het huwelijk treden belangrijk heterogamer gehuwd zijn dan de vrouwen die tussen de twintig en dertig jaar trouwen, althans

met betrekking tot de eerste combinatie. Bij een analyse van de combinatie 2 tot en met 4 valt het op dat de zwaarstwegende variabelen het leeftijdsverschil en het opleidingsniveau zijn, in die zin dat vrouwen die onder de twintig huwen een groter leeftijdsverschil met de man vertonen en meer gespreid huwen naar opleidingsniveau dan de vrouwen die tussen de twintig en dertig trouwen. Hetzelfde kan worden gezegd van de vrouwen die na hun dertigste jaar in het huwelijk treden. De kerkelijke gezindte oefent op deze verschijnselen weinig invloed uit. Bij de combinatie 5 tot en met 7 is het lastiger om tot een duidelijke uitspraak te komen. Het valt op dat het eerder geïndiceerde verschijnsel zich bij combinatie 7 wel degelijk voordoet. De vrouwen die vroeg en laat huwen vertonen eenzelfde patroon: meer heterogaam trouwen. In combinatie 6 zijn nauwelijks afwijkingen vast te stellen. Bij combinatie 5 is de tendens wel aanwezig. De achtste combinatie geeft de volledig gemengde huwelijken weer. De vrouwen die jong huwen, evenals de vrouwen die na het dertigste jaar in het huwelijk treden, vertonen een meer heterogaam huwelijkspatroon dan de vrouwen die tussen het twintigste en dertigste jaar een echtverbintenis aangaan. Bezien we de combinaties naar periode van huwelijkssluiting, in het bijzonder de combinatie één (volledig homogaaam) en de combinatie acht (volledig heterogaam), dan blijkt duidelijk dat ook in vroegere perioden de vrouwen die vroeg en laat huwen minder homogaaam resp. meer heterogaam zijn gehuwd. Voor alle bestaande eerste huwelijken zijn de meest voorkomende patronen de combinatie volledig homogaaam, vrouw gehuwd tussen 20-30 jaar: 928.035 huwelijken (33,3%) en de combinatie waar het opleidingsniveau van de echtgenoten gemengd is, vrouw gehuwd tussen 20-30 jaar: 648.357 (23,2%). Deze beide combinaties nemen een tamelijk dominante positie in, zij vormen nl. 57% van alle bestaande eerste huwelijken.

6.4. Bestaande niet-eerste huwelijken naar periode van huwelijkssluiting

Een ander huwelijkspatroon dan bij de huwelijken tussen jongmans en jonge dochters kan bij de bestaande niet-eerste huwelijken worden waargenomen. Er worden veel meer gemengde huwelijken gesloten tussen huwenden, waarvan één der partners of beide partners al eerder een huwelijk hadden gesloten. Dit blijkt duidelijk uit tabel 13⁴.

Tabel 13. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau der huwelijkspartners, bestaande niet-eerste huwelijken, 1971

Wederzijds kenmerk echtgenoten				
Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	Totaal absoluut	%
1 Niet gemengd	Niet gemengd	Niet gemengd	48.076	21,8
2 Gemengd	Niet gemengd	Niet gemengd	11.949	5,4
3 Niet gemengd	Gemengd	Niet gemengd	62.353	28,2
4 Niet gemengd	Niet gemengd	Gemengd	25.597	11,6
5 Gemengd	Gemengd	Niet gemengd	17.845	8,1
6 Gemengd	Niet gemengd	Gemengd	7.608	3,4
7 Niet gemengd	Gemengd	Gemengd	35.558	16,1
8 Gemengd	Gemengd	Gemengd	11.880	5,4
Algemeen totaal			220.856	100,0

Van alle niet-eerste huwelijken is een vijfde deel in alle genoemde kenmerken homogaaam. Heterogaam zijn 5% van deze huwelijken. De meest voorkomende combinatie is niet de eerste (volledig homogaaam), maar de combinatie waarin het leeftijdsverschil tussen de echtgenoten groter is dan vier jaar en waarbij de resterende twee kenmerken homogaaam zijn. De derde plaats wordt ingenomen door de zevende combinatie: leeftijdsverschil gemengd, opleidingsniveau gemengd en kerkelijke gezindte niet gemengd. De laatste plaats wordt hier niet ingenomen door de op drie kenmerken heterogame huwelijken, maar door de huwelijken waar het leeftijdsverschil niet groot is en de kerkelijke gezindte alsmede het opleidingsniveau van de huwelijks-

partners gemengd zijn. Hieruit kunnen wij indirect opmaken dat bij niet-eerste huwelijken het leeftijdsverschil de belangrijkste rol speelt bij de bepaling van gemengde huwelijken. De grootste groep wordt inderdaad gevormd door de huwelijken met een aanzienlijk leeftijdsverschil tussen de partners: 57,8% gevolgd door de huwelijken waarbij een verschil in opleidingsniveau aanwezig is: 36,5%. De laatste plaats wordt ingenomen door de combinaties waar de kerkelijke gezindte gemengd is: 21,3%.

Een analyse naar huwelijksperiode geeft nog sprekender resultaten te zien. De gegevens staan in tabel 14⁵. De naar drie kenmerken homogaaam te noemen huwelijken nemen af naarmate de laatste volkstellingsdatum (1971) wordt genaderd. In 1970 is 19,7% van deze huwelijken (combinatie één) nog homogaaam. In 1928 en eerder bedroeg dit percentage nog 38,8. Bij de heterogame huwelijken (combinatie acht) kan een niet onbelangrijke toename worden vastgesteld. In de periode vóór 1929 was het percentage heterogame huwelijken slechts 1,8. In 1970 werd 7,8 procent bereikt. De ontwikkelingen van de overige combinaties zijn minder duidelijk. Bij combinatie twee (kerkelijke gezindte gemengd, de beide andere kenmerken niet gemengd) is er sprake van een stabilisatie. Bij combinatie drie kan een achteruitgang worden geconstateerd. Bij de vierde combinatie treedt, evenals bij de vijfde, na 1945 stabilisatie op. Een geringe groei kan bij de zesde combinatie worden gezien. De zevende combinatie vertoont een wisselend beeld, na een toename treedt in de laatste periode weer een daling op. Bij een vergelijking tussen het laatste jaar (1970) en de periode vóór 1928 valt het op dat er van een ander patroon sprake is. In 1928 en eerder kwamen de volkomen homogame huwelijken en de huwelijken waarin een groot leeftijdsverschil (meer dan vier jaar) aanwezig was veel meer voor dan de resterende combinaties. In 1970 was deze volgorde ook nog te zien, de andere combinaties waren echter belangrijk toegenomen. In 1928 en eerder kwamen de beide dominante combinaties nog bij 70% van de gevallen voor; in 1970 was het procentuele aandeel gedaald tot 43.

Tabel 14. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau van de huwelijkspartners, bestaande niet-eerste huwelijken 1970-1928 en eerder

Kenmerken echtgenoten			Periode van huwelijkssluiting									
Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	1970	65-69	60-64	55-59	50-54	45-49	39-44	34-38	29-33	voor en 1928
1 H	H	H	19,7	19,4	18,7	20,7	22,1	22,3	25,4	23,8	31,8	38,9
2 N	H	H	6,5	5,0	5,5	5,4	5,5	5,1	5,1	5,4	8,7	5,0
3 H	N	H	23,9	25,0	26,5	28,4	28,2	30,2	33,7	35,1	29,7	31,0
4 H	H	N	12,1	12,4	12,0	11,3	12,4	12,1	9,5	9,3	8,3	9,2
5 N	N	H	9,3	9,2	9,5	7,8	7,6	8,0	6,2	7,0	6,8	4,7
6 N	H	N	4,9	4,1	4,3	3,7	3,5	2,8	2,1	1,8	1,7	1,4
7 H	N	N	15,9	18,1	17,4	18,4	15,3	15,0	14,0	14,4	10,0	8,1
8 N	N	N	7,8	7,0	6,1	5,0	5,5	4,5	4,0	3,3	3,2	1,8
Totaal per kolom = 100%												

H = Homogaaam
N = Heterogaam

In tabel 15 zijn de niet-eerste huwelijken uitgezet naar de huwelijksleeftijd van de vrouw. Deze tabel is qua vorm ongeveer gelijk aan de tabel 12. Alleen de huwelijksleeftijd van de echtgenote heeft een andere indeling.

Het blijkt dat bij niet-eerste huwelijken de huwelijksleeftijd van de vrouw geen differentiërende rol speelt. Dit is anders dan bij de eerste huwelijken. Geen enkele afwijking is significant te noemen, indien de totale voor de niet-eerste keer gehuwde populatie in beschouwing wordt genomen. Veranderingen worden wel zichtbaar als vroegere huwelijksperiodes worden vergeleken met de laatste huwelijksjaren, maar alleen in die zin dat ongeacht

de huwelijksleeftijd van de vrouw zich wijzigingen hebben voltrokken in het algemene patroon. Dit bleek overigens uit tabel 14.

Tabel 15⁴. Wederzijdse kerkelijke gezindte, leeftijd en opleidingsniveau der huwelijkspartners naar huwelijksleeftijd echtgenote, alle bestaande niet-eerste huwelijken, 1971

Kerkelijke gezindte	Leeftijd	Opleidingsniveau	Huwelijksleeftijd echtgenote			Totaal
			jonger dan 30 jaar	30-40 jaar	ouder dan 40 jaar	
1 H	H	H	20,2	22,1	23,6	21,8
2 N	H	H	4,8	5,7	5,9	5,4
3 H	N	H	29,1	27,4	28,1	28,2
4 H	H	N	11,2	12,6	10,9	11,6
5 N	N	H	7,6	8,0	8,9	8,1
6 N	H	N	3,4	3,7	3,2	3,4
7 H	N	N	18,3	15,0	14,4	16,1
8 N	N	N	5,5	5,5	5,1	5,4

Totaal per kolom = 100%

H = Homogaam
N = Heterogaam

In het algemeen hebben we kunnen vaststellen dat ook bij een analyse van een combinatie van «kenmerken» er verschillende bestaan tussen de voor de eerste keer huwend en tussen degenen die hertrouwen. De eerste huwelijken zijn homogamer dan de niet-eerste huwelijken. In de slotbeschouwing komen we hierop terug.

Noten

¹ CBS Gegevens Volkstelling 1971 t.b.v. gezinssociologische censusmonografie partnerkeuze.

² CBS op. cit.

³ CBS op. cit.

⁴ CBS op. cit.

⁵ CBS op. cit.

⁶ CBS op. cit.

7. Besluit

7.1. Inleiding

Dit rapport kan niet los worden gezien van het in 1974 verschenen interimrapport over partnerkeuze. In het interimrapport is uitvoerig gewag gemaakt van de aanwezige literatuur. In het tweede hoofdstuk van deze monografie is op basis van deze en recente literatuur een theoretisch kader gegeven met betrekking tot de keuze van een huwelijkspartner. Dit theoretisch kader ziet er als volgt uit. Bij de keuze van een huwelijkspartner spelen, naast de kandidaten, derden een beïnvloedende rol, direct en indirect. Ouders en opvoeders, vrienden en vriendinnen, broers en zusters, andere familieleden, collega's en burens zijn mede-acteurs. Zij sturen en corrigeren, zij hebben strevingen, wensen, verwachtingen en doeleinden met betrekking tot de huwelijkskeuze van kind, vriend, bekende of buurtgenoot.

Natuurlijk is de betekenis van de bovengenoemden bij de beïnvloeding van het partnerkeuze-proces niet gelijk. Ouders, opvoeders en vrienden kunnen sancties heffen die voor het individu veel grotere gevolgen kunnen hebben dan de maatregelen die bij voorbeeld burens kunnen nemen. Bovendien kan de partnerkeuze gezien worden als een deel van het socialisatie-proces. De ouders en opvoeders zijn hier belangrijker dan de verre vriend of de goede buur. Zij zijn er directer bij betrokken, zij behoren tot de primaire relaties van degenen (kinderen) die worden gesocialiseerd. Toch dient de invloed van de anderen niet zonder meer naar de achtergrond te worden geschoven. In dit verband hebben wij gesproken van een sociaal grondvlak. Dit is een netwerk van betrekkingen en verhoudingen, het bestaat bovendien uit een complex van waarden en normen, doeleinden en verwachtingen waarvan het individu zich al dan niet expliciet bewust is. Een dergelijk grondvlak kan zijn opgebouwd uit het ouderlijk gezin, de buurtgenoten, de vrienden en de werkcollega's, uit de medescholieren en uit de medestudenten. Het grondvlak kan aan een geografisch element zijn verbonden, het kan ook naast een geografische component meer functionele relaties bevatten. Bezien wij bij voorbeeld een volksbuurt in een van de grote steden dan kan worden vastgesteld dat de ouders en andere familieleden op één grondgebied wonen, dat de beroepen elkaar niet veel ontlopen, dat de burens veelal ook de vrienden vormen, evenals de kinderen van de burens de vriendinnen en vrienden zijn van de jongere generatie, dat gelijksoortige recreatiepatronen zijn te ontdekken. Hetzelfde geldt voor een agrarische streek of voor de professor-wijk in een universiteitsstad (al zal de familie van de hoogleraar veelal niet in die buurt wonen).

Meer in het algemeen kan worden gezegd dat eigenlijk iedereen deel uitmaakt van een dergelijk sociaal grondvlak. Hierin ligt besloten dat de deelgenoten die huwbaar zijn begeerlijke partners voor elkaar zijn. Voor deze uitspraak kan steun worden gevonden bij Katz en Hill¹. Zij geven de volgende drie proposities:

A. Het huwelijk is normatief, dit betekent dat degenen met een gelijke culturele en sociale achtergrond elkaar ontmoeten (al dan niet op het spoor gezet en gestuurd door «significant others»).

B. Binnen het normatieve veld van huwbaren varieert de mogelijkheid van een huwelijk evenredig met de mogelijkheid elkaar te ontmoeten. Veelvuldige en intensieve interactie is een voorwaarde voor verkering en huwelijk.

C. De mogelijkheid tot interactie wordt bepaald door de fysieke afstand. Het is duidelijk dat degenen die dicht bij elkaar wonen (en werken - de functionele component -) veelal tot dezelfde sociale grondvlakken behoren.

Het beschreven theoretisch kader laat weinig ruimte over om niet homogam te huwen. Gelijken en verkiesbaren wonen en werken bij elkaar, ouders, burens en vrienden besturen en corrigeren. Huwen via het «soort-zoekt-soort-principe» ligt voor de hand.

Goode² geeft hier een belangwekkende aanvulling op. Zijn redenering sluit bij het bovenstaande aan, maar er is volgens hem meer aan de hand. De ouders en de andere «significant others» en ook de zoekende partij hebben het beste met elkaar en zichzelf voor. Zij willen een «goede» partij kiezen; op dit punt bestaat er geen verschil van mening. Wel kunnen er verschillen ontstaan over de vraag wat onder een «goede» partij moet worden verstaan. De jongeman op vrijersvoeten zal het meisje van de kruidenier met het ravenzwarte haar uitverkiezen. Zijn moeder ziet misschien de dochter van haar vriendin, waar ze zo gezellig mee kan praten op de vrouwenclub van de kerk als gereede partij voor haar zoon. De vader kan de dochter van zijn chef beschouwen als dé vrouw voor zijn zoon. Toch kan hierover consensus ontstaan. Indien we een langdurig en gecompliceerd sociaal proces wat in het karikaturale mogen trekken dan zou het volgende kunnen gebeuren. De dochter van de vriendin valt af omdat de vriendschap wat bekoelt, de vader krijgt overplaatsing binnen zijn afdeling. En de kruidenier bleek een zeer spaarzaam man te zijn. Voor alle drie acterenden kan nu de dochter van de kruidenier een begeerlijke partij zijn geworden.

Goode³ zegt in meer algemene termen hierover in het artikel «Family and mobility»: «Although the pattern of homogamy – «like marries like» – is found in all societies, it is more than an expression of preference for a mate similar to oneself or one's family. It is the resultant of a market process in which either elders or courting people attempt to locate the most desirable mate, just as a seller attempts to obtain the very best price for his commodities. However, since others in marriageable ages are doing precisely the same thing, the net resultant is that in general those who marry will actually be able to choose a spouse who has roughly the same market value. Even in the romance-laden system of the United States, young people are highly aware of the potential advantages that this or that possible spouse might offer, and peers are quick to point out to an individual that he «can do better than that».

Daarnaast kan worden vastgesteld dat de partnerselectie ook een anticiperend karakter heeft. De freule kan met de jonge veelbelovende diplomaat trouwen, de economie-student behoeft niet door de fabrieksdirecteur te worden afgewezen als hij om de hand van zijn dochter komt vragen. De toekomstige maatschappelijke positie van een individu kan een rol van betekenis spelen bij de partnerkeuze. Daarnaast, zo stelt ook Goode⁴ vast, is er een vorm van sexdiscriminatie aanwezig die samenhangt met de (toekomstige) beroepsrol. Het komt namelijk nauwelijks voor dat een man een vrouw huwt, omdat zij een aantrekkelijke maatschappelijke loopbaan voor de boeg heeft.

Het gehanteerde theoretisch kader is op basis van het materiaal van de Volkstelling slechts ten dele uit te werken en te analyseren. Het is derhalve een verheugend feit dat in 1976 aan ZWO een subsidie is verleend voor een veldonderzoek naar partnerkeuze in Nederland. Het onderzoeksverslag zal in 1979 worden gepubliceerd. De gegevens vormen een welkome aanvulling op het interimrapport en deze monografie.

7.2. Samenvatting

De probleemstelling van dit rapport luidde: In hoeverre kunnen we met behulp van de gegevens van de Volkstelling 1971 een adequate beschrijving en analyse, alsmede een verklaring geven van de partnerkeuze bij huwelijksluiting in Nederland.

Wij menen dit probleem ten dele te hebben kunnen oplossen. De gegevens van de Volkstelling die beschikbaar waren, betreffen de volgende kenmerken van huwelijkspartners: leeftijd, kerkelijke gezindte en opleidingsniveau. Daarnaast kon worden beschikt over de periode van huwelijksluiting en over het soort huwelijk (huwelijken tussen jongmans en jonge dochters:

de bestaande eerste huwelijken; en huwelijken waar een der partners of beide partners al eerder gehuwd zijn geweest: bestaande niet-eerste huwelijken). Theoretisch was het mogelijk om meer informatie te verkrijgen op basis van het materiaal van de census. De analyse van secundair onderzoeksmateriaal is evenwel een gecompliceerde zaak. De sociale groep, de urbanisatiegraad, de woonprovincie, de woongemeente, het beroep, de huwelijksleeftijd van de man zijn variabelen die in theorie hadden kunnen worden opgenomen. Na intensief overleg met het CBS zijn wij echter tot de conclusie gekomen dat het opnemen hiervan niet opwoog tegen het te verwachten rendement. Elke nieuwe variabele zou een aanzienlijke uitbreiding van het tabellenprogramma hebben opgeleverd en de tabellen zouden een ongehoorde lengte hebben aangenomen. Daarnaast deed zich de moeilijkheid voor dat Volkstellingen toch al momentopnamen zijn. Deze situatie laat zich nauwelijks traceren. Veranderingen van woonplaats enz. zijn niet precies na te gaan. Doordat vrouwen minder in het productieproces zijn opgenomen is de variabele beroep van weinig betekenis. De sociale groep verliest hierdoor eveneens aan betekenis. De variabelen die wel opgenomen zijn brengen bij een analyse van partnerkeuze, eigen moeilijkheden met zich mee. In het eerste hoofdstuk hebben we hiervan melding gemaakt. De kerkelijke gezindte kan staande het huwelijk veranderen. Het opleidingsniveau geeft slechts een indicatie – vooral bij de oudere huwelijkscohorten – voor het ontwikkelingsniveau, voor de sociale achtergrond. De Volkstelling gaat, noodzakelijkerwijs, uit van bestaande huwelijken. Huwelijken met een groot leeftijdsverschil tussen de echtgenoten (heterogame huwelijken) vallen eerder af dan huwelijken met een gering leeftijdsverschil. Jong-gesloten huwelijken verblijven langer in de populatie dan verbintenissen die op latere leeftijd zijn aangegaan. Meer in het algemeen kan gezegd worden dat door de opzet van de Volkstelling er met betrekking tot de partnerkeuze een homogeniserende werking aanwezig is. Zulke eigenaardigheden zijn inherent aan dit soort onderzoeken.

Het Volkstellingsmateriaal biedt ook voordelen boven een veldonderzoek. De totale populatie wordt onderzocht, over kleine onderdelen – in dit onderzoek de academische opgeleiden – kan informatie worden verkregen. Wel moeten we aantekenen dat de analyse berust op een steekproef 1:10 (x10). Het voordeel van de opsporing van kleine groepen blijft weliswaar bestaan, een nadeel is echter dat geringe procentuele afwijkingen op basis van deze steekproef nauwelijks betekenis hebben. Daarom wordt er in dit rapport verschillende keren melding van gemaakt dat de gesignaleerde verschillen soms niet significant zijn.

De resultaten van de analyse van de keuze van een huwelijkspartner op basis van dit macro-sociologische materiaal zijn als volgt samen te vatten. Tussen 1960 en 1971 is men aanzienlijk eerder in het huwelijk getreden. Van de gehuwde vrouwen bleek ruim 65% onder het 24ste jaar te zijn getrouwd, van de mannen bedroeg dit percentage 39. Ook bij de niet-eerste huwelijken trad een daling op in de huwelijksleeftijd, zowel bij mannen als bij vrouwen. De modale huwelijkspatronen naar leeftijd zijn de combinaties waarin de vrouw tussen het 20ste-24ste jaar huwt en de man tussen het 25ste-29ste jaar (van de bestaande eerste huwelijken behoorde ruim 49% hiertoe). De meest voorkomende combinatie is die, waarbij beide partners tussen het 20ste-24ste jaar trouwen. Bij de niet-eerste huwelijken is de spreiding naar leeftijd veel groter. Toch bleken bij dertig procent van deze huwelijken man en vrouw onder het 34ste jaar te zijn gehuwd. Uit recente gegevens blijkt dat de huwelijksintensiteit daalt en dat de gemiddelde huwelijksleeftijd zich stabiliseert⁵.

Bij de bestaande eerste huwelijken kan worden vastgesteld dat in het algemeen de man iets ouder is dan de vrouw; bij de niet-eerste huwelijken is de man ouder tot veel ouder. In slechts 8% van deze huwelijken komt het voor dat de vrouw ouder tot aanzienlijk ouder is.

Een tamelijk opmerkelijk feit is dat mannen die op latere leeftijd voor de eer-

ste keer huwen een jongere tot veel jongere vrouw tot hun gade kiezen. Dit fenomeen is ook bij de niet-eerste huwelijken vast te stellen, maar niet dient te worden verwaarloosd het aantal van deze mannen dat oudere tot veel oudere vrouwen huwt (9%).

Bij de bovenstaande feiten zijn enige kanttekeningen te maken. Uit sociologisch onderzoek⁶ is gebleken dat jonggehuwden vaak grote financiële moeilijkheden hebben. Bovendien treden er meer echtscheidingen op bij verbintenissen waar het leeftijdsverschil tussen de partners groot is, in het bijzonder indien de echtgenote ouder tot veel ouder is.

Op basis van het leeftijdsverschil kunnen de huwelijken met een hoog «echtscheidingsrisico» worden vastgesteld (waarbij we de aantekening maken dat een aantal van deze huwelijken zelfs meer dan vijftig jaar bestaat). Gemeten aan de hand van de variabele leeftijd bezitten of bezaten ongeveer 40.000 bestaande eerste huwelijken dit risico. Dit getal bedraagt bij de niet-eerste huwelijken 2.000. Ook zeer jong-gehuwden blijken een grote echtscheidingsgevoeligheid te bezitten. Dit betreft eveneens ongeveer 40.000 huwelijken. Indien we de huwelijken uitsluiten die al reeds lang bestaan dan kunnen we onder enig voorbehoud zeggen dat alleen gemeten naar de factor leeftijd ruim 40.000 huwelijken een grote echtscheidingsgevoeligheid hebben.

De variabele kerkelijke gezindte blijkt de sterkste homogeniserende werking (naast de variabele leeftijd) te bezitten. Het duidelijkst komt dit tot uiting bij de eerste huwelijken, maar ook bij de niet-eerste huwelijken is deze werking groot. Men trouwt (gemeten volgens de berekeningswijze naar indifferentie-indices) in Nederland duidelijk meer met geloofsgenoten. Een – in relatie opzicht – belangrijke verandering heeft zich in de zestiger jaren voltrokken. Sedertdien vond de huwelijksluiting minder tussen geloofsgenoten plaats dan voorheen, maar nog steeds wordt duidelijke voorkeur gegeven aan gelijken. Daarnaast doet zich deze ontwikkeling voor: indien gemengd wordt gehuwd vindt dit de laatste jaren veel willekeuriger plaats. De ontkerkelijking en secularisatie hebben zich ook in deze zin gemanifesteerd, er zijn geen verborgen sym- of antipathieën meer. Hierbij moeten we wel zeggen dat de gereformeerden en de katholieke vrouwen een uitzondering op de regel vormen. Gereformeerden tonen een voorkeur voor hervormden, katholieke vrouwen voor buitenkerkelijke mannen. Bovendien kan worden geconstateerd dat vrouwen meer gemengd huwen dan mannen, met uitzondering van de buitenkerkelijke vrouwen.

Het variabele opleidings- of onderwijsniveau heeft ook een homogeniserende werking. Deze werking is echter veel geringer dan die van de kerkelijke gezindte. Twee onderscheidingen vallen op. De academica en degene met lager onderwijs onder de vrouwen trouwen sterk met gelijken. Daarnaast zien we de vrouw meer opwaarts huwen dan de man, met uitzondering van vrouwen met de laagste onderwijsniveaus. Tussen 1959 en 1971 heeft zich een algemene verhoging van het onderwijsniveau voorgedaan. Uit de proeftelling, voorafgaande aan de Volkstelling 1960, bleek dat veel meer dan de helft (57%) van de echtparen alleen lager onderwijs hadden doorlopen. In 1971 was dit percentage afgenomen tot 38. In 1971 kon, eveneens als in 1959, worden vastgesteld dat mannen in het algemeen een hoger diploma bezaten dan vrouwen. Bepaald spectaculair zijn de veranderingen die zich met betrekking tot de jongste huwelijkscohorten hebben voltrokken. Slechts 19% van de huwelijken die na 1960 zijn gesloten bestond uit de combinatie: man lager niveau - vrouw lager niveau. Het modale patroon is nu geworden dat man en vrouw een diploma bezitten van het uitgebreid lager onderwijs (LTS, huishoudschool). Daarnaast blijkt meer dan 25% van de mannen en 19% van de vrouwen minimaal een diploma van een middelbare school te bezitten. Bij ruim 3% van de huwelijken hebben mannen en vrouwen een al dan niet voltooide academische opleiding achter de rug. De vrouwen die meer opwaarts huwen hebben in het algemeen geen beroepsonderwijs, maar algemeen vormend onderwijs (ULO, MAVO, MMS, HBS, HAVO e.d.)

gevolgd. Tussen bestaande eerste en niet-eerste huwelijken zijn de verschillen niet spectaculair te noemen.

Bij de combinatie van de drie bovengenoemde variabelen treedt vooral bij de bestaande eerste huwelijken een duidelijk homogamie-patroon op. Van alle bestaande eerste huwelijken is 40% naar drie kenmerken homogam. Slechts 1,2% van deze huwelijken is betreffende deze drie wederzijdse kenmerken heterogaam. Huwelijken waarbij de vrouw voor het twintigste jaar trouwt zijn aanzienlijk minder homogam (33%). Toch blijkt uit de combinatie van kenmerken duidelijk dat het «soort-zoekt-soort»-principe het huwelijks-patroon bij uitstek is.

Dit is minder het geval bij de bestaande niet-eerste huwelijken. Een 20% van deze huwelijken is op de drie kenmerken homogam. Maar ook bleek dat vijf procent heterogame huwelijken aanwezig was binnen de populatie van niet-eerste huwelijken. Een analyse naar periode van huwelijksluiting gaf te zien dat de huwelijken die lang tot zeer lang bestaan in het algemeen meer homogam zijn dan de meer recent gesloten huwelijken. Een sociologische conclusie is hier voorbarig, in het materiaal is nl. een homogeniserende werking aanwezig.

In het eerder genoemde interimrapport over partnerkeuze hebben wij een poging gedaan het homogamie-patroon nader te duiden. Ofschoon de Volkstelling beperkte informatie geeft – allerlei beweegredenen kunnen niet worden achterhaald – menen we toch dat er voldoende aanwijzingen zijn die in het interimrapport genoemde veronderstellingen niet te moeten verwerpen. In het kort kwam de daar gehouden redenering op het volgende neer. Voortdurend spreken wij van partnerkeuze. Deze term is eigenlijk niet geheel juist. De omgeving, de ouders en de vrienden bepalen – direct en indirect – de keuze van een huwelijkspartner. Tijdens de kennismakingsperiode vindt beïnvloeding plaats. Er vindt beloning plaats, er worden sancties gehanteerd. Daarnaast vormt de omgeving in het socialisatieproces tot op zekere hoogte ook het individu. Het individu kiest niet alleen. Dit bepaalt ook zijn denken over huwelijk en partnerkeuze. Deze verschijnselen zorgen ervoor dat de kans op «soort-zoekt-soort» wordt vergroot. Dit treedt ook op bij bestaande niet-eerste huwelijken, ofschoon homogamie bij deze huwelijken minder voorkomt dan bij de eerste huwelijken. Natuurlijk wordt de keuze van een huwelijkspartner ook beïnvloed door de potentiële kandidaten die men tegenkomt. Het is aannemelijk dat juist daarom velen de partner binnen de eigen kring zoeken en vinden. Ook hier spelen de ouders en vrienden een socialiserende rol. Het bij elkaar wonen en werken is een huwelijksbevorderend, althans relatiebevorderend, element. Deze nabijheid valt samen met andere zaken. Mensen die op één geografisch gebied in elkaars nabijheid vertoeven hebben soms dezelfde sociale status, in ieder geval zijn er statusgelijken aanwezig. De scholing loopt veelal niet al te zeer uiteen. Kerkelijke gezindte heeft een geografische component. In de recreatie-sfeer ontmoeten leeftijdsgenoten elkaar. Juist deze recreatie is van betekenis bij, in ieder geval, de eerste kennismaking. Bardoel⁷ zegt hier terecht over: «De moderne vrijetijdsindustrie treedt het verlangen van veel jongeren naar een heel eigen subcultuur tegemoet met een totaalpakket: behalve popmuziek horen daarbij ook een aparte mode (spijkerkleding), tijdschriften (Muziek-express en Oor bijvoorbeeld), dansstijlen (van twist tot lady bump) en allerlei gedragsuitingen, zoals een eigen incrowd-taal («weetjewel»). De partnerkeuze is vooral bij de eerste huwelijken een geïnstitutionaliseerd proces. Door de genoemde factoren kan er in onze samenleving rond een aantal personen en groepen een omheining worden aangebracht. Binnen deze sociale grondvlakken verkeren mensen met elkaar. Dit impliceert twee zaken. Allereerst wordt de kans op «soort-zoekt-soort» vergroot. Daarnaast is de afstand tussen sommige sociale grondvlakken (academische vrouwen en arbeiders) zo groot dat welhaast gezegd kan worden dat «East is east and west is west and never the twain shall meet».

7.3. Beleidsuggesties

Uit het voorafgaande zijn niet direct beleidsuggesties af te leiden. Dit neemt niet weg dat een aantal knelpunten is aan te geven dat samenhangt met de vorming van een relatie c.q. huwelijk. Ten aanzien van de eerste huwelijken liggen de moeilijkheden vooral bij de jong- tot zeer jonggehuwden. Deze gehuwden hebben een grotere kans op een gedwongen huwelijk, veelal hebben ze te kampen met financiële problemen, de echtscheidingsgevoeligheid is groter dan bij degenen die wat later trouwen. Specifieke moeilijkheden ten aanzien van het zoeken en vinden van een relatie en/of huwelijks-partner zullen niet direct bij deze jongeren aanwezig zijn. Het kan wel zijn dat sommigen door geografische positie (bijvoorbeeld een afgelegen agrarische streek) of door werkzaamheden (bejaardenverzorgster etc.) beperkingen ondervinden bij het zoeken. In deze samenleving zijn er echter bewegingen aanwezig die deze beperkingen kunnen opheffen. Wij denken hierbij aan eigen vervoersmiddelen van de jongeren (bromfiets) en activiteiten die meer dan voorheen buiten het werkkader plaatsvinden. De drie, veelal samenhangende, factoren die moeilijkheden bij jonggehuwden opleveren worden tot uitdrukking gebracht in de onderstaande beleidsuggestie. Deze suggestie is ook al eerder in het interimrapport geformuleerd.

A. Het valt te overwegen dat de overheid en andere instellingen inzicht pogen te verwerven in de wenselijkheid van gerichte huwelijksvoorlichting en huwelijksvoorbereiding.

Toelichting

Deze stelling is voorzichtig geformuleerd, in die zin dat de zin van een dergelijke voorlichting duidelijk wordt gesteld. De moeilijkheid is nl. dat degenen die een gedwongen huwelijk sluiten, die jong trouwen, die hiervan de gevolgen moeten dragen, ook behoren tot de zogenaamde moeilijk-bereikbaren. Meestal behoren zij tot de lageropgeleide jongeren, zij behoren tot de vroege schoolverlaters, zij zullen veelal behoren tot minderheidsgroepen.

De vraag die dan ook voorafgaat aan de vraag hoe de voorlichting e.d. gegeven dient te worden luidt of voorlichting zinvol is, welke geïnstitutionaliseerde kaders er reeds aanwezig zijn om deze voorlichting te geven, en hoe deze voorlichting bijvoorbeeld samen met meer algemene vorming kan worden gegeven. Wel is het een goede zaak dat er in dit verband nu voorlichting wordt gegeven over de juridische aspecten van huwelijk en gezin en de mogelijke alternatieven hiervoor (al tekenen wij aan dat waar de huwelijksrelatie faalt ook de niet-huweljkse relatie niet optimaal zal zijn).

Ten aanzien van de niet-eerste huwelijken ligt de problematiek heel duidelijk bij het gebrek aan institutionele ontmoetingskaders. Weliswaar kennen we in ons land een breed scala van «alternatieve» contactlegging. Naast het «vrije veld» zijn er mogelijkheden om via advertenties met elkaar in contact te komen, er zijn erkende huwelijksbemiddelingsbureaus, er zijn relatiebureaus, particulieren vormen informele ontmoetingsclubs etc. Toch zijn de ontmoetingsplaatsen vooral waarschijnlijk voor degenen die ouder zijn dan 35 jaar niet duidelijk zichtbaar. Men zou kunnen verwachten dat naarmate bijvoorbeeld de echtscheiding in ons land toeneemt ook automatisch ontmoetingsplaatsen gecreëerd worden. Dit is echter de vraag. Wij weten dat deze problematiek ook de aandacht heeft van het secretariaat van de IWA. De beleidsuggestie die we hier toch naar voren willen brengen luidt als volgt.

B. De overheid zou het mogelijk moeten maken ontmoetingsmogelijkheden te scheppen voor hoofden van onvolledige gezinnen, alleenstaanden en oudere ongehuwden. Het primaire doel behoeft niet het aangaan van een huwelijk of een relatie te zijn. Opheffing van het isolement en de vereenzaming van genoemde categorieën kunnen centraal worden gesteld.

Noten

- ¹ Katz, A. en R. Hill Residential propinquity and marital selection. In: M.a.F.L. feb. 1958, pp. 27-35.
² Goode, W. J. Family and mobility. In: M. M. Tumin, readings on social stratification, Englewood-Cliffs, N. J., 1970, p. 322 e.v.

- ³ Goode, W. J. op. cit. p. 324.
⁴ Goode, W. J. op. cit. p. 324.
⁵ Van Poppel, F. W. A. Enkele recente ontwikkelingen in huwelijksfrequentie en huwelijksleeftijd in Nederland. In: Demografie 25, 1977.
⁶ Stein, H. J. R. Financiële problemen onder

- jonggehuwden. Wageningen 1977.
⁷ I.P.M. Problemen onder jonggehuwden. 's-Gravenhage 1970.
⁸ Bardoel, J. De Groene Amsterdammer, 27 juli 1977, p. 15.

**Berekening
Indifferentie-indices**

De indifferentie-index is een maat die de verhouding weergeeft tussen het werkelijke aantal gemengde huwelijken (of huwendes) en het aantal gemengde huwelijken (of huwendes), dat zou worden gesloten als alleen getalsverhoudingen een rol zouden spelen. In haar meest simpele vorm is de formule van de i-index $\frac{a}{100 - b}$

a = het percentage gemengd gehuwden op het totaal aantal gehuwden binnen die bepaalde groepering.

b = het aantal gehuwden van de betrokken groepering in procenten van het totaal aantal gehuwden.

Bij volledige indifferentie – er is geen voorkeur noch afkeer – dient 100–b gelijk aan a te zijn.

Onze berekeningswijze gaat echter niet van huwelijken uit, maar in de meeste gevallen van gehuwde mannen en gehuwde vrouwen. De berekening voor mannen wordt dan:

1e. Het aantal gemengd gehuwde mannen met kenmerk p wordt vastgesteld in procenten van het totaal aantal gehuwde mannen met kenmerk p, hiermee wordt de a uit de formule ingevuld.

2e. Het totaal aantal gehuwde vrouwen met kenmerk p wordt vastgesteld in procenten van het totaal aantal gehuwde vrouwen, hiermee is kenmerk b uit de formule ingevuld.

Voor de duidelijkheid hebben we vervolgens de uitkomsten met een factor 100 vermenigvuldigd.

Geraadpleegde literatuur

- Adams, B. N.
Assen, J. G. M.
Barth, E. A. T.
Blood, R. O. en D. M. Wolfe
Boekstijn, C.
Boerma, L. H. en M. J. J. M. Malmberg
- Bossard, H. S.
- Burgess, E. W. en P. Wallin
Burgess, E. W. en L. S. Cottrell
Centraal Bureau Statistiek
- Centraal Bureau Statistiek
Centraal Bureau Statistiek
Centraal Bureau Statistiek
- Centraal Bureau Statistiek
Centraal Bureau Statistiek
- Coombs, L. C. en R. Freedman, J.
Friedman en W. F. Pratt
- Dekker, G.
Doorn, J. A. A. van en C. J. Lammers
Eckland, B.
Frinking, G. A. B. en F. W. A. van Poppel
- Girard, A.
Goode, W. J.
- Hajnal, J.
- Heer, D. M.
Heeren, H. J.
- Henryon, C. en E. Lambrechts
Hessen, J. S. van
- Hessen, J. S. van
Hollingshead, A. B.
Hoog, C. de
Hoog, C. de en C. J. M. Corver, A. M.
van der Heiden, L. Th. van Leeuwen.
- Ineichen, B.
- I.P.M.
- The american family, Chicago 1971.
Differentiële nuptialiteit, Voorburg 1977.
People who intermarry: pioneers of protestors, Seattle 1967.
Husband and wives, Glencoe 1960.
Het kerkelijk gemengde huwelijk in Nederland. In: G.S.I.-Nieuws 5, 1959.
- De positie van jongeren ten opzichte van het ouderlijk gezin. Gezinssociologische censusmonografie. Verschijnt eerste kwartaal 1979.
Residential propinquity as a factor in marriage selection. In: A.J.S., 38, 1932–1933.
Engagement and marriage, New York 1953.
Predicting success of failure in marriage, New York 1939.
Huwenden naar den leeftijd en de kerkelijke gezindte (1918–1936). Mededeling no. 5, afdeling Bevolkingsstatistiek, Sept. 1937.
Proeftelling 1959, Steekproef 1 : 270.
Kerkelijke gezindte, 1960, Deel 7B.
Gegevens ontleend aan: Deel 6. Bestaande huwelijken en vruchtbaarheid van deze huwelijken. VT 1960. 's-Gravenhage 1969.
Technische toelichting op de eerste serie tabellen, Voorburg 1974.
Volkstelling 1971. Gegevens censusmonografie partnerkeuze. De grafieken zijn hierop gebaseerd.
- Premarital pregnancy and status before and after marriage. In: A.J.S. 1969–1970.
Het kerkelijk gemengde huwelijk. Meppel 1965.
Moderne sociologie, Utrecht 1959.
Theories of mate selection. In: Eugenics Quarterly 15, 1968.
- Een sociaal-demografische analyse van de huwelijksluiting in Nederland. 's-Gravenhage 1978.
Le choix du conjoint, Paris 1964.
Family and mobility. In: N.M. Tumin, Readings on social stratification, Englewood-Cliffs, N. J. 1970.
European marriage patterns in perspective. In: Population in History, London 1965.
Negro-white marriages in the USA. In: J.M.a.F. 28 (aug.) 1966.
De huwelijksleeftijd als demografische variabele. In: H. J. Heeren (ed.): Huwelijksleeftijd in Nederland, Meppel 1973.
Le mariage en Belgique, Bruxelles 1968.
Van tijdelijke omgang naar duurzame relatie. In: H. Musaph e.a. Partnerkeuze en huwelijksverwachtingen, 's-Gravenhage 1960.
Samen jong zijn, Assen 1964.
Cultural factors in selection of marriage mates. In: A.S.R. 15, 1950.
Partnerkeuze. Interimrapport censusmonografieën, Amsterdam 1974.
- De Volkstelling bezien. Interimrapport censusmonografieën, Amsterdam 1976.
The social geography of marriage. Paper presented on the conference on love and attraction, Swansea 1977.
Problemen onder jonggehuwden, 's-Gravenhage 1970.

- Jager, H. de
Katz, A. en R. Hill
King, Ch.
- Kruijt, J. P.
Kooy, G. A.
- Locke, H. J.
Leeuwen, B. van
- Leeuwen, B. van
Marvin, D. M.
- Merton, R. K. en K. Davis
- Parke, R. en P. C. Glick
Polman, A.
- Poppel, F. W. A. van
- Reiss, I. L.
Roussel, L.
Rubin, Z.
Stalpers, J. A.
- Stein, H. J. R.
Thomas, J. L.
- Tulder, J. J. M. van
Tulder, J. J. M. van
Winch, R. F.
Wunsch, G.
- Bardoel, J.
- Het sociaal-gemengde huwelijk, Leiden 1969.
Residential propinquity and marital selection. In: M.a.F.L. Feb. 1958.
The Burgess-Cottrell method of measuring marital adjustment as applied to a non-white southern urban population. In: M.a.F.L. 14 (Nov.) 1952.
De onkerkelijkheid in Nederland. Groningen/Batavia 1933.
Sexualiteit, huwelijk en gezin; ontwikkelingen en vooruitzichten. Deventer 1975.
Predicting adjustment in marriage. New York 1951.
Le mariage mixte, facteur de déchristianisation en Hollande. In: Lumen Vitae 4, 1947, nr. 3.
Het gemengde huwelijk. Assen 1959.
Occupational propinquity as a factor in marriage selection. In: Journal of the American Association, 16, 1918-1919.
In april 1941 heeft Merton in Dallas een paper ingediend met als titel: Inter-marriage and the social structure. Naar aanleiding van dit paper is een briefwisseling gevoerd met Kingsley Davis. Het paper en de briefwisseling zijn opgenomen in Merton, R. K., Sociological Ambivalence and other essays. The free press, New York/London 1976.
Prospective changes in marriage and family. In: J.M.a.F. 29 (May) 1967.
Geografische en confessionele invloeden bij de huwelijkskeuze in Nederland. I.P.G. nr. 8. Leiden 1951.
Enkele recente ontwikkelingen in huwelijksfrequentie en huwelijksleeftijd in Nederland. In: Demografie 25, 1977.
Social class and campus dating. In: Sociological problems, 13.
Le mariage dans la société française. Paris 1975.
Do Americans marry up? In: A.S.R. 33 (Oct.) 1968.
Enkele psychologische aspecten van het gemengde huwelijk. In: St. Adelbert, 1956, nr. 7.
Financiële problemen onder jonggehuwden. Wageningen 1977.
The factor of religion in the selection of marriage mates. In: A.S.R. 16 (Aug.) 1951.
De beroepsmobiliteit in Nederland 1919 tot 1954. Leiden 1962.
Het sociaal gemengd huwen. In: Mens en Maatschappij, september 1972.
The modern family. New York 1963.
Recent trends of nuptiality in some European countries, a demographic analysis. In: B. W. Frijling (ed.): Social Change in Europe. Leiden 1973.
De Groene Amsterdammer, 27 juli 1977.